

Зок. 4
6502

Н-37 (К)

91/47.6/05/1928

8769

Наш Край

60 05
12278

№ 11 (38) 1928

ЛІСТАПАД

ШТОМЄСЯЧНИК
Ц.Б. КРАЯЗНАУСТВА

Державна
бібліотека
України

АДЧЫНЕНА ПАДПІСКА

НА ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКУЮ
І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

(ОРГАН ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО
ЎСЕБЕЛАРУСК. АБ'ЯДНАННЯ ПОЭТАЎ
І ПІСЬМЕНЬНІКАЎ „МАЛАДНЯК“)

**Ідучы насустрэч масаваму падпішчыку,
ВЫДАВЕЦТВА „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
ЗЬНІЖАЕ ПАДПІСНУЮ ПЛАТУ**

УМОВЫ ПАДПІСКІ на 1929 год:

На адзін год 3 р. — к.

На паўгода 1 р. 50 к.

На 3 м-цы — 90 к.

На 1 месяц — 30 к.

**ПРЫ ўМОВЕ ПАДПІСКІ НА „МАЛАДНЯК“
РАЗАМ З ГАЗЭТАЙ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
ПАДПІСНАЯ ПЛАТА: У год — 6 руб. 10. кап.**

ПАДПІСКУ ДАСЫЛАЙЦЕ: ў кантору Выдавецтва „Чырво-
ная Зьмена“ Менск, Комсамольская, № 25. Пад-
піска на часопісь „Маладняк“ прымаецца таксама
ўсімі паштовымі аддзяленьнямі, усімі аддзялень-
нямі БДВ і спецыяльнымі ўпаўнаважанымі і агентамі
Выдавецтва „Чырвоная Зьмена“.

Адрас Рэдакцыі: Менск, клуб Карла Маркса, пакой № 2.

8769.

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

30к. 4

6502

51/2168

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

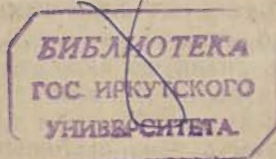
П Р Ы

ІНСТЫТУЦЕ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ

Ба 05
12278

№ 11 (38) Лістапад 1928

ГОД ВЫДАЊНЯ ЧАЦЬВЕРТЫ

ВЫДАЊНЕ

Інстытуту Беларускае Культуры

М Е Н С К — 1928

Дзяржаўная
Бібліятэка СССР
Імя У. І. Леніна

НАШ КРАЙ

ЛИТОВСКИЙ

Генеральный Бюро Казначейства

ПРИ

Министерства Финансов

№ 11 (38) 1928

1000 экземпляров

ВЫПУСК

Аб некаторых практычных задачах мясцовых краязнаўчых арганізацый у соцыялістычным будаўніцтве.

Праца мясцовых краязнаўчых арганізацый мае сваёй мэтай комплекснае вывучэнне свайго краю: яго прыроды, насельніцтва, гаспадаркі, культуры, быту. Асабліва сцю краязнаўчай працы зьяўляецца яе масавасць, шырокі арганізаваны ўдзел мясцовых даследчыкаў і практычных працаўнікоў у розных галінах гаспадарчага і культурнага будаўніцтва. Другой, найбольш характэрнай асабліва сцю краязнаўчай працы, па нашай думцы, павінна быць утылітарнасць гэтае працы, яе практычнае служэнне і дапамога ў вырашэнні задач соцыялістычнага будаўніцтва.

Краязнаўчая праца на мясцох павінна адказваць на практычныя запатрабаванні гаспадарчага і культурнага будаўніцтва сёгоннешняга і заўтрашняга дня. Краязнаўчыя арганізацыі павінны ўвязваць сваю працу з перспектыўнымі плянамі мясцовых гаспадарчых і культурных устаноў у першую чаргу, што забяспечыць гэтай працы найбольшую жыццёвасць і вікліча зацікаўленасць з боку партыйных, савецкіх і грамадзкіх арганізацый. Нашы краязнаўчыя арганізацыі можа затым яшчэ і малапопулярны, што ня зусім блізка падышлі да вырашэння практычных задач соцыялістычнага будаўніцтва. Краязнаўчая праца павінна ўзяць выразны напрамак дапамогі ў вырашэнні пытанняў падняцця і развіцця мясцовай прамысловасці, сельскай гаспадаркі, коопэрацыі, палепшання дабрабыту насельніцтва і г. д. Вывучэнне мінулага краіны, хаця і важна і неабходна для пазнання свайго краю, але не зьяўляецца неадкладна неабходным для працоўных мас. Пры нізкім культурным узроўні працоўных мас, асабліва ў вёсцы, пытанні, ня звязаныя з практычным жыццём, мала яшчэ даступны і мала цікавяць працоўных. Гэта зусім ня значыць, што мясцовыя краязнаўцы не павінны займацца архэалёгіяй, гісторыяй мінулага, фольклёрам, зусім не: гэтыя пытанні толькі не павінны засланяць сабой тыя першачарговыя жыццёва неабходныя пытанні, аб якіх гаварылася вышэй. Мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі працуюць сярод працоўных мас, на іх павінны абапірацца і выходзіць з іх запатрабаванняў.

Якія-ж гэтыя запатрабаванні? Асноўныя з іх былі вызначаны XV зездам УсеКП і знайшлі сваё практычнае вырашэнне ў пастановах ліпнёўскага пленуму Ц. К. УсеКП. У ажыццяўленьні пастаноў зьезду адносна індустрыялізацыі краіны, падняцця сельскай гаспадаркі на вышэйшую ступень шляхам яе інтэнсыфікацыі, індустрыялізацыі і калектывізацыі, а таксама і ў ажыццяўленьні культурнай рэвалюцыі побач з партыйнымі арганізацыямі, савецкімі і гаспадарчымі ўстано-

вамi значны ўдзел могуць прыняць і мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі. Маючы агульную мэтавую ўстаноўку пры вырашэньні кожнага з вышэйазначаных пытанняў, краязнаўчыя арганізацыі ў мясцовым маштабе і ў адпаведнасьці з мясцовымі асаблівасьцямі змогуць заняцца адшуканьнем мясцовых крыніц гаспадарчага росту свайго раёну, акругі, вывучэньнем культурнага стану насельніцтва і адшуканьнем шляхоў скараьшага культурнага яго разьвіцьця і г. д.

Вельмі важным і сур'ёзным у сучасны момант пытаньнем разьвіцьця мясцовай прамысловасьці ў нас на мясцох досыць мала займаюцца, або і зусім не займаюцца. З гэтае прычыны мы маем такія выпадкі, калі некаторыя прамысловыя прадпрыемствы (пільны, млыны, цагельні і інш.) без належнага абгрунтаваньня зьчыняюцца, а праз год-два зноў адчыняюцца; часамі адчыняюцца прамысловыя прадпрыемствы там, дзе не хапае мясцовай сыравіны і няма рынку збыту. Вывучэньне краязнаўчымі арганізацыямі мясцовай прамысловасьці наагул і паасобных прадпрыемстваў у прыватнасьці паводле пляну, узгодненага з кіруючымі гаспадарчымі ўстановамі, шмат дапамагло б правільнаму вырашэньню пытання адносна далейшага разьвіцьця прамысловасьці ў даным раёне. Досыць актуальнымі пытаньнямі ў сучасны момант зьяўляецца: рост прагулаў у шмат якіх галінах прамысловасьці, паслабленьне тэмпу вытворчасьці, недахоп запасаў сельгаспадарчай сыравіны¹⁾, усе гэтыя пытаньні зусім пасільны для вывучэньня і сіламі мясцовых краязнаўчых арганізацый, якія (арганізацыі) свае вывады і прапановы могуць прадставіць у кіруючыя ўстановы для палепшаньня справы.

Нашы мясцовыя прыродныя багацьці: гліны, пяскі, торф, якія маглі-б быць скарыстаны для мясцовай прамысловасьці, мала і ня ўсюды дасьледваны. Цагельні, напр., у нас адчыняюцца выпадкова, без належнага абсьледваньня запasu і гатунку гліны. Патрэбнасьць у гліне для розных вырабаў пасуды, чарапіцы расьце, і краязнаўчыя арганізацыі павінны заняцца дасьледваньнем гэтых багацьцяў.

Для пабудовы соцыялізму неабходны скараьшы пераход сялян да колектыўных форм земляробства, да ўзбуйненьня гаспадарак. Між тым мы ня маем належнага дасьледваньня аб тым, як жывуць і працуюць колектыўныя гаспадаркі і арцелі, як ідзе рост пасёлкаў, якія перашкоды сустракаюцца на шляху да колектывізацыі і ўзбуйненьня гаспадарак. Матар'ялы ведамственных абсьледваньняў ляжаць у канцэлярскіх шафах ці портфэлях. Перад краязнаўчымі арганізацыямі стаіць вялікай важнасьці задача заняцца ўсебаковым вывучэньнем і апісаньнем нашых савецкіх гаспадарак (хлебных фабрык), колектыўных гаспадарак і гаспадарак пасёлкавага тыпу.

Нам неабходна папулярызаваць новыя формы сельскай гаспадаркі, але разам з тым і заняцца вывучэньнем, чаму, напр., досыць часта распадаюцца сельска-гаспадарчыя хаўрусы і колектыўныя гаспадаркі.

Аднэй з асноўных задач Комуністычнай партыі і Савецкай улады зьяўляецца падняцьце ўраджайнасьці нашых палёў. І тут краязнаўчыя арганізацыі шмат могуць зрабіць, выяўляючы сялян-дасьледчыкаў і розныя іх дасягненьні ў справе падняцьця сел.-гаспадарчай тэхнікі, ужываньня штучных угнаеньняў і г. д. Досыць адзначыць, напр., што дасьледчык Марозаў (у „Фатыні“) стаў вядомы на мясцох галоўным чынам праз краязнаўцаў і краязнаўчы часопіс „Наш Край“.

¹⁾ В. Куйбышев. „О хозяйственном положении СССР“. Доклад на сходзе акtyву Ленінградзкай арганізацыі ЎсеКП(б) 19-IX, 1928 г.

Пытаньне палепшання дабрабыту ў вёсцы і мястэчку зьяўляецца неадкладным пытаньнем. Дасьледча-краязнаўчая праца краязнаўчых організацый зможа высветліць нам, у якім напрамку павінны праводзіцца мерапрыемствы мясцовых органаў Савецкай улады і грамадзкіх організацый у справе палепшання дабрабыту мястэчак і вёсак. Ёсьць, напр., вёскі і мястэчкі, дзе зусім няма лэзьяў, а калі і ёсьць, дык яны не адпавядаюць свайму прызначэньню. На становішча нашых вуліц, двароў мы мала зварачалі ўвагі, а між іншым гэта ўсё важныя пытаньні ў сыстэме соцыялістычнага будаўніцтва, іх трэба выяўляць і на іх трэба зварачаць увагу нашай савецкай грамадзкасьці.

Нашы пляны па ўвядзеньні ўсеагульнага навучаньня, па ліквідацыі няпісьменнасьці, па правядзеньні рознага роду культурных мерапрыемстваў ня могуць быць належным чынам ажыццёўлены без дастатковага і ўсебаковага высвятленьня ўсіх прадпасылак і ўмоў, выходзячы з якіх і можна будзе праводзіць практычную працу культурнага будаўніцтва. Мала, напр., ведаць толькі лік няпісьменных у тэй ці іншай вёсцы, каб адчыняць там лікпункт; трэба яшчэ ўлічыць адносіны да ліквідацыі няпісьменнасьці самога насельніцтва, характар яго заняткаў і інш., і тады можа быць выявіцца, што больш мэтазгодна лікпункт адчыняць у іншай вёсцы. Краязнаўчыя організацыі павінны пытаньням культурнай рэвалюцыі наагул і пытаньням народнае асветы ўдзяліць належную ўвагу. Важна выявіць, якім чынам зьмяняецца быт насельніцтва, яго погляды, вядзеньне гаспадаркі ў сувязі з павышэньнем пісьменнасьці.

Надзвычайна цікавыя і характэрныя процэсы адбываюцца цяпер у грамадзкіх узаемаадносінах паасобных груп насельніцтва. Барацьба паміж старым і новым ладам жыцьця, барацьба беднаты з кулакамі, глыбокія зьмены ў сямейным жыцьці, у рэлігійных поглядах—усё гэта цікавыя і далёка немалаважныя пытаньні ў новым соцыялістычным будаўніцтве.—Улавіць напрамак, законамернасьць у тых зьменах, што адбываюцца ў розных групах насельніцтва, выявіць крывую, па якой ідзе новае жыцьцё ў залежнасьці ад розных соцыяльна-бытавых умоў,—гэта таксама адна з задач краязнаўчых організацый. І чым скэрэй і вярней мы выявім усе складаныя процэсы росту новай грамадзкасьці, тым бліжэй мы падыйдзем да практычнай задачы пабудовы новага соцыялістычнага ладу.

Заўважаецца часамі, што нашы краязнаўчыя організацыі мала цікавяцца „дробнымі“ мясцовымі пытаньнямі, лічачы, што гэтыя пытаньні ні для каго няцікавыя і наагул малапатрэбны, пытаньні-ж вялікага маштабу ім непасільны, і дзеля гэтага краязнаўчая праца спыняецца ў сваім разьвіцьці, ня прыцягвае да сябе мясцовыя культурныя сілы. Такі погляд, бязумоўна, памылковы і шкадлівы для самае краязнаўчае справы і для соцыялістычнага будаўніцтва сваёй краіны.

Трэба добра помніць, што калі ня будуць вывучацца і вырашацца належным чынам „дробныя“ пытаньні, дык ня будзе тады і вялікіх пытаньняў. Трэба больш уважліва прыглядацца і прыслухоўвацца да запатрабаваньняў новага жыцьця, імкнуцца да найлепшага вырашэньня гэтых запатрабаваньняў, тады сама сабой паўстане неабходнасьць усебаковага вывучэньня свайго раёну, свайго сельсавету, сваёй вёскі для практычнай вялікай мэты—пабудовы соцыялізму.

В. Самцэвіч.

В. Шавельскі.

Да пытання аб этнографічным складзе насельніцтва Невельшчыны.

(Крытычны нарыс).

З артыкулу Н. І. Зорына „Вопрос об этнографическом составе населения Невельского уезда в связи с диалектическими особенностями местного говора, с данными истории местного края и экономическим центром его тяготения“¹⁾ невеличцы першы раз даведаліся, што яны жывуць на „своеобразном этнографическом острове“²⁾. Думка Зорына, што „преобладающей волной населения Невельского уезда является южно-великорусская волна“³⁾, запраўды зьяўляецца навіной ня толькі ў гістарычна-этнографічнай літаратуры Беларусі, ня толькі для прадстаўнікоў беларускага руху на Невельшчыне, але і для звычайных жыхароў г. Невеля і яго раёну.

Пытаньне аб тэрыторыяльных мэтах Беларусі вырашалася ў часы царызму. У „Географическом Словаре Российской Империи“, изд. под ред. П. Семенова (СПБ 1863, т. I), сказана: „Под именем Белоруссии разумеют губернии Витебскую и Могилевскую“⁴⁾. Цэнтральны Статыстычны Камітэт Міністэрства Ўнутраных Спраў, Дэпартамент Земляробства і сельскай прамысловасьці Міністэрства дзяржаўнай маёмасьці пад Беларускім краем лічыць губэрні Магілёўскую, Менскую, Віцебскую і Смаленскую⁵⁾.

Царскі ўрад, які прыгнятаў нацменшасьці, ня меў і ня мог мець зусім дакладнага географічнага азначэньня Беларусі, але Невельскі павет заўсёды ўключаўся ў склад Беларусі і беларускай губэрні. Ёсьць спэцыяльныя апісаньні Невельскага павету, як гістарычнае, этнографічнае, географічнае і сельска-гаспадарчае апісаньне Невельскага і Себескага паветаў⁶⁾, ёсьць шмат паказаньняў у гістарычнай літаратуры і пэрыодычным друку аб Невельскім павеце, як частцы Беларусі і беларускай губэрні⁷⁾, ёсьць, урэшце, мясцовыя архіўныя даныя⁸⁾, з якіх адны кажуць аб тым, што Невельскі павет заўсёды лічыўся паветам беларускім, а другія—аб тым, што беларуская гаворка сярод насельніцтва Невельскага павету захоўваецца да канца XIX ст. А калі так, дык гістарычны лёс Невельскага павету непарыўна зьвя-

¹⁾ „Познай Свой Край“. Сборник Губ. Бюро и Псковского Общества Краеведения. Вып. III, 1927. Стр. 33—63.

²⁾ Там-жа, стр. 62.

³⁾ Там-жа, стр. 62.

⁴⁾ Я. И. Рубнев. „Белорусско-Литовское Полесье“, т. VII, 1904 г., стр. 149.

⁵⁾ Там-жа, стр. 149. Параўн. Энцыклёпэдычны Слоўнік Брокгаўза і Эфрона т. V стр. 231. Ев. Ст. Канчер. „Белорусский вопрос“. 1919 г. Петроград. Стр. 23.

⁶⁾ Памятная Книжка Витебск. губ. 1888 г. Витебск 1888. Изд. Витеб. Губ. Статистич. Комитета стр. 1—59.

⁷⁾ Е. Ф. Карский. Белоруссы, т. II; Проф. П. Н. Жукович. Западная Россия в царствование императора Паўла. Журнал Народного Просвещения за 1916 г.; творы Дзяржавіна (б. пана Невельскага павету)—выданьне Акадэміі Навук, Пгг. 1871; Московский Румянцевский Музей. Рукописное описание Белорусской губ., № 3140; Витебские Губ. ведомости за 1849 г., № 44 (Очерк Северной Белоруссии) і др.

⁸⁾ Летапіс Іванаўскай царквы за 1867 г. і сьпісы Іванаўскіх парафіян з 1806 г. па 1830 г.

заны з гістарычным лёсам усяе Беларусі, часткай якой ён заўсёды быў⁹⁾.

У сваім гістарычным жыцці Беларусь, як азначае Е. С. Канчар, перажыла наступныя этапы:

- I. Удзельна-вечавы IX—XII—900—1252 (352 гады).
- II. Беларуска-Літоўскую унію 1252—1385 (133 гады).
- III. Польска-Літоўска-Беларускую унію 1385—1448 г. (63 гады).
- IV. Польскае панаваньне над Беларуссю 1448—1795 (347 гадоў).
- V. Расійскае панаваньне над Беларуссю 1795—1917 (122 гады)¹⁰⁾.

Праіснаваўшы самастойна каля 350—400 гадоў, Беларусь распачала вялікую, зацяжную барацьбу—політычную, эканамічную і нацыянальную барацьбу, якая цягнулася на працягу амаль 700 гадоў і часта праяўлялася ў крывавах сутычках з рознымі народамі Азіі і Эўропы. Кроў гэтую можна бачыць на шмат якіх старонках гісторыі Беларусі. Адны народы, як літоўцы, напрыклад, успрыималі беларускую культуру, другія, як палякі і вялікарусы, імкнуліся скарыць беларусаў і перабудаваць іх жыццё, веру, звычаі, мову на польскі ці вялікарускі лад. Такое чаргаваньне эпох у гістарычным жыцці Беларусі павінна было адбіцца і запраўды адбілася на мове беларусаў, асабліва на мове насяленьня паўночных ускраін Беларусі, як Невельскі павет. Ускраіны хутчэй, чымся цэнтр Беларусі, паддаваліся таму ці іншаму ўплыву. Такім чынам, і самі беларусы і іх мова перажылі этапы і маюць сваю гісторыю. Каб вырашыць пытаньне, які дыялект ляжыць у аснове гаворкі насяленьня Невельскага павету, мала яшчэ нагляданьняў над сучаснай гаворкай насяленьня Невельшчыны, мала гістарычных даных, якія можна вытлумачыць у той ці іншы бок, неабходна яшчэ прасачыць гісторыю мовы па літаратурных помніках ці помніках народнай творчасці, якія захаваліся пасля тэй ці іншай эпохі; неабходна вывучыць умовы ўзаемачыннасьці людзей у грамадстве, як вераваньні, звычаі, быт, звычкі і г. д.—усё, што рушыць уперад калектыўную творчасць народу і адыгрывае вялікую ролю ў жыцці мовы. Сучасны „говор населения Невельского уезда чрезвычайно пестр и мозаичен в своем составе“¹¹⁾—гэта факт, з якім ня прыходзіцца спрачацца, за яго 700 гадовая барацьба Беларусі, але адгэтуль яшчэ не вынікае, што асноўнай моўнай стыхіяй насяленьня Невельскага павету ёсьць паўднёва-вялікаруская. У дыялектычнай табліцы асабліва сьцяй гаворкі Невельскага павету Н. І. Зорын прыводзіць 48 зьяў у галіне гаворкі і заяўляе, што ён „стремился указать, по возможности, все, часто повторяющиеся или ярко выделяющиеся особенности местного говора“¹²⁾. З 48 зьяў Зорын паказвае 29 такіх зьяў (III, IV, V, VI, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV, XIX, XX, XXII, XXIII, XXIV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXXII, XXXV, XXXVIII, XXXIX, XLII, XLIII, XLIV, XLV, XLVI, XLVIII), якія належаць беларускай мове і якія ў гэты самы час можна заўважыць і ў іншых гаворках: паўночна-вялікарускіх, паўднёва-вялікарускіх, пскоўскіх і наўгародзкіх. Заўважыў Зорын у гаворцы Невельскага павету чатыры тыповыя рысы беларускай мовы, як словы

⁹⁾ Памятная книжка Витебск. губ. на 1888 г., стр. 7.

¹⁰⁾ Канчар. Белорусский вопрос, стр. 13—14. З канчараўскім падзелам гістарычнага жыцця Беларусі на этапы ў адносінах Полацкага ваяводства ня зусім згаджаюся. Падставы для гэтага прыведзены ніжэй.

¹¹⁾ „Познай свой край“, ст. 47.

¹²⁾ Там-жа, стар. 47.

з асновай А, якія маюць падвойныя канчаткі ў творным склоне адзіночнага ліку з сабакам і з сабайкай, з мальчышкам і з мальчышкай (XXX), як формы наз. скл. мн. л. на ы—гарады, глызы, дровы і г. д. (XXXIII); як займенныя формы (XXXVI); як формы загаднага ладу на ый: мый, крый, шый (XL). Не знайшоў Зорын толькі іншых, больш тыповых рысаў беларускай гаворкі: цеканьня, чоканьня, дзеканьня, цьвёрдага р, беларускага дж і беларускіх слоў: хай, няхай (VII, XII, XV, XXXVII, XLI). Пытаньне аб пахаджэньні аканьня і ёканьня Зорын лічыць пытаньнем спрэчным і нявырашаным (I, II); перавага „в“ замест „г“ у канчатках родн. скл. адз. л. муж. і няж. р. прымет і займеньняў ён прызнае самай тыповай рысай паўночна-вялікарускіх гаворак (XVI) і знаходзіць ён і другую рысу паўночна-вялікарускіх гаворак—пераход ь у і (XVII); зьмяшэньне гукаў с—ш, ж—з ён адносіць наконт польскага ўплыву і часткова наконт пскоўскіх гаворак (XVIII); Зорын бачыць у Невельскай гаворцы поўную адсутнасьць тыповых беларускіх асаблівасьцяў: руцэ, сасе і інш., якіх, па яго погляду, у мясцовай гаворцы, мажліва, ніколі і ня было (XXXI); пераход „б“ у „г“ (гульба зам. бульба)—выраз мясцовы (XXI); пераставу „н“ і „л“ (гнила зам. гліна) ён лічыць асаблівасьцю, якая зьявілася, мажліва, пад уплывам паўночна-вялікарускіх гаворак (XXV); урэшце, форму творн. скл. мн. л. на ам (з нагам, з рукам) лічыць бязумоўна паходжаньня паўночна-вялікарускага (XXXIV)¹³.

Вось малюнак невельскай гаворкі, дадзены Н. І. Зорыным. Зразумела, Зорын запазычыў фарбы для гэтага малюнку са сваіх нагляданьняў над гаворкай тэй часткі насельніцтва Невельшчыны, якая з канца XIX ст.¹⁴ і асабліва ў пачатку XX ст., ад часу правядзеньня чыгункі з Невеля на Ленінград, накіроўвалася ў Ленінград на заробаткі і зьяўляецца ў значнай меры зрусіфікаванай. Але сярод насельніцтва Невельскага павету ёсьць і другая частка, якая ніколі адходнымі промысламі не займалася, якая назаўсёды асела ў Невельшчыне і далей за Невель нідзе ня была, якая, такім чынам, зьяўляецца карэннай часткай насельніцтва Невельшчыны. Сярод гэтай часткі насельніцтва да гэтага часу можна заўважыць карэньні беларускай гаворкі, як цеканьне, чоканьне, дзеканьне і цьвёрдае р.¹⁵), якіх Н. І. Зорын наогул не знайшоў у гаворцы Невельшчыны. А што датычыцца слоў „хай“ і „няхай“, дык яны зьяўляюцца словамі не паасобных сялян, не паасобных вёсак, але агульна-прынятымі словамі па ўсім Невельскім павеце.

Н. І. Зорын сам і праз сваіх вучняў, слухачоў Невельскага Пэд-тэхнікуму, два гады працаваў па вывучэньні гаворкі Невельскага павету¹⁶). У гэтым годзе і я распачаў працу па вывучэньні гаворкі Невельшчыны ў двух групах Невельскай школы II ступ. (дзесяцігодкі). У сваёй працы я перш за ўсё звярнуў увагу на тыя недагляды, якія ёсьць у артыкуле Зорына і хацеў знайсці тое, чаго не знайшоў Зорын. Вось першыя вынікі гэтай працы, якая з цягам часу будзе ўсё больш пашырацца і паглыбляцца:

¹³) Познай свой край, стр. 36—47.

¹⁴) Памятная книжка Витеб. губ. на 1888 г., стр. 30.

¹⁵) Цьвёрдае р зьяўляецца тыповай памылкай у пісьмовых працах у расійскай мове, асабліва сярод вучняў першых гадоў навучаньня Невельскай працоўнай школы II ст. Гэта ня толькі мой асабісты погляд, але і другога выкладчыка, які працуе ў гэтых групах.

¹⁶) Познай свой край, стр. 36.

1. Карэннае насельніцтва г. Невеля кажа: гразь, на дварэ, закрычалі, прыкрыл, прывёл, вхаджу, гавару,—впірэд;

2. У в. Самухіна Новахаванскага с.-с.: цайнік, вадзіцка, мучыцка, цорт, цашка;

3. У раёне Гэйчына Узочынскага с.-с.: пецка, вадзіцка, у скрыпку іграець, уніцтажаць;

4. У в. Каралінаўка Нова-Вазьнясенскага с.-с.: піцах, рязыцка, карзіныцка, рябёныцэк, авецыцка;

5. У в. Зуі-Шчарбакі Ізочынскага с.-с.: хадзіў; людзі, уніцтажаць, поцэпка;

6. У в. Шульгі Пазьнеўскага с.-с.: хай.

Ня толькі ў абсьледваных мясцовасьцях, але і па ўсім былым Невельскім павеце агульна-прынятымі словамі зьяўляюцца і іншыя словы беларускай мовы: абабак, абадва, абараняць, абарона, абгаварыць, аберуч, аблічча, абмахнуцца, абмыліцца, абора, абхадзіцца, абцугі, абшарпацца, абшарпанік, абымаць, абы-што, абы-як, авой, авохці-мне, адказаць, адкасацца, адкаснуцца, адкінуць, адкланяцца, адкуль, адправа, адскок, адсохнуць, адстаяць, адсунуць, адтуль, адхінуцца, адхукаць, адчапіцца, азызнуць, акалець, аколіца (ваколіца), акуляры, алей, амшара, апасьля, апенкі, апухаць, апынуцца, асабліва, асака, асвоіцца, асот, атава, атоса, атрута, ахвота, ашукацца, а-юс!, бабіць, бабоўнік, бавіцца, багдай, багун, бадай, баіць, байбак, балабон, балагол, балазе, балахан, барышы, басата, басьцяцца, бахаць, беганіна, бедаваць, бізун, бірка, біцца, блуд, бляхар, бляшанка, болька, бондыр, бот, брук, брукаваць, брусніцы, брызгаць, брыкацца, брыль, брынкаць, брысь, бубкі, бублікі, будка, бубынак, буй, буйнець, бурун-біць, бусіць, быдла, былльё, бярэма, бярно, бярьвеньне, вабіць, вага, важыць, вазоўня, вакеньніца, валаводзіць, валачобнікі, валіцца, валока, валуй, вайма, вар, варажба, варажбіт, варажыць, варыва, векша, верхавод, вілкі, віна, вір, віхляцца, вожык, вока, волава, вось, вонках, вуза, выгаліць, выгінаць, выглядаць, выгода, выказчык, выкінуцца, выхваляцца, выцьвісьці, вядома, вятых, вячэра, вячэраць, гаворка, гадаць, гай, галавешка, галаруч, галіцца, галушка, гандляваць, гарбуз, гарлач, гарохвіна, гарэлка, гасьцінец, гатаваць, гвалт, глум, глынуць, гнільлё, гной, гоман, грабіць, грошы, грубіяніць, груб, груба, грызь, гугнявіць, гуж, гуз, гукаць, гузік, гультай, гумно, гуркі, гурук, смак, гутаць, гыркаць, дабранач, даведацца, даглядаць, дадому, даёнка, дазволіцца, дакупіцца, дакучаць, далоў, дамоў, дапякаць, дарма, дармаед, дасюль, даўбаць, даўжыня, даўней, дачухна, двайняты, дзяга, дзядуля, дзярно, дзятліна, дзяўчаты, дзяўчына, досыць,дохнуць, драбіна, драбіны, дражніць, драчка, дрот, дрэнна, дрэнь, дубец, будка, дуж, дуля, дык, дыхавіца, еміны, ёўня, жаліцца, жалоба, жартаваць, жбан, жвір, жваканьне, жгут, жменя, жніво, жорны, жур, журавель, журавіны, жыжа, жыўцом, забабоны, забавіцца, забыцца, забяжыць, завал, завіруха, завод, (на разводение), загана, заглуміцца, загон, задавіць, задарма, зажынкi, зазвычай, закарэць, закасаць, заклад, закраса, залатуха, залом, залоўка, замарыцца, замёт, заможный, запаленьне, запыхацца, зараз, зарабляць, заробіць, зарубка, заручыны, засек, засіліць, засоў, заўчора, захаваць, зачапіцца, зачыняць, зборы, званы, званіца, звон, згуба, згубіць, здавацца, здольнік, здохнуць, здуру, задыхаць, здыхляціна, зелье, зерняты, зірнуць, злосьнік, злосьць, злупіць, змалку, знацца, золак, золь, зыбка, зьвяга, зьвягаць, зюкаць, зязюлька, зялюля, ікаўка, індык, ісподка, каваль, кадушка, кажух, казаць, казёл, кака, каламяжка, ка-

ланица, калыхаць, каменье, камы, камяга, камяніца, капашыцца, кап-
ліца, капцюры, капшук, капыл, кара, каравай, карак, кралі, карачкі,
кароста, кархаць, каршэнь, карэць, касец, каўзаецца, качарэжка, квактаць,
квактуха, квохаць, кепска, кій, кірмаш, кісет, кішэнь, клёцка, клявец,
клямка, кнот, кока, кон, костка, крамсаць, крант, кросны, крупеня,
крушня, крушына, крыніца, кубел, кублы, кужаль, куксіцца, кулеш,
кумпяк, курасадня, курка, курняўкаць, кусака, кусанік, кут, кутнік,
кухлік, лазыня, лактаць, лантух, ланцуг, лапкі, лапіць, ласавацца, ласка-
таць, ластаўка, ласун, латка, лаяць, лепей, лепшы, лічыць лішка, лоў,
лой, лом, (валежник), лупка, лупіць-цца, лупцаваць, лушчыць, лытка,
лыч, любіцца, люлька, люстра, люстэрка, ляды, лядоўня, лялька,
лясіна, ляскаць, ляха, ляшыць, маеш, май, майстра, майстраваць, мака-
цёр, макрыца, маладзік, маладуха, марматаць, матуз, меркаваць, міту-
сіцца, млецць, млосна, мовіць, могілкі-льнік, морква, муліць, мулка,
мульт, мураваць, мурза, мурзатый, мутарна, мяжджуліць, мязга, мяк-
нуць, мяліцца, мянтуз, мярлога, мяцеліца, нагбом, набіць, набухторыць,
надтачыць, найміт, наймы, накасацца, напавер, наруга, наскрозь, насу-
ліць, натужыцца, натурлівы, начоўкі, нашкодзіць, недагляд, некалі,
немач, нораст, норат, неяк, ніколі, нішто, ножкі, ночвы, нуда, нырэц,
нябожчык, нягожа, нізграбный, нязручна, нямыцька, ня руш, няхлюй,
нячула, нячутна, пабелка, пабрацім, павадкі, павадыр, паважаць, па-
валіцца, павучына, пагулянка, падабаць, падвескі, падкасаць, падла,
падпасак, падпяразка, падсос, пазычаць, пакуль, пакута, палатно, па-
ліва, палохаць, паляруш, паненка, паніч, пантохля, панчоха, папар,
барахвія, парсюк, парэчка, пастка, патрапіць, патроху, пажыліца, па-
хаваць, пахвіна, паша, пашукаць, пекла, перавясло, пераймаць, пе-
раймо, перакуліцца, перапялёсый, пільна, пільнаваць, піпка, піскляты,
піхаць, пішчык, плашка, пляменьнік, погань, поклад, поліўка, попел,
прабой, пранцы, прасьліца, праца, прачнуцца, праява, прочкі, пруткі,
прыгодка, прыгон, прымак, прыпеўкі, прыстаць, прытуліцца, прыхі-
нуцца, прышчэпа, псаваць, птушка, пуга, пукацца, пуня, пупышка, пу-
хавік, пхаць, пытацца, пэцкаль, пэцкаць, пярвун, пярвасьцінка, пярун,
пярэйма, пяркур, рабін, рагаза, рагатаць, рагулька, радзімец, радзіха,
ражкі, разводзьдзе, разор, разувацца, раіць, ракітнік, раньне, расквітацца,
распусьнік, растаропіцца, ратаваць, розна, розьніца, ростані, рукацца,
румза, румзаць, ручнік, рушаць, рыгаць, рыдлёўка, рыкаць, рышта-
ваньне, рыштаваць, рэдзь, рэзьнік, рэзьніца, саладуха, самахоць, санкі,
сачыць, сачэнь, сварыцца, сватаньне, селядзец, сёлета, сівець, сіл-
ком, сіляць, сілаты, сіпець, скаголіць, скапыціцца, скарадзіць, ска-
радзьба, скасаваць, скварка, скрозь, скрыня, скула, скубсьці, скульце,
сcurат, слухаць, смага, смажыць, смак, смакаваць, смашна, смык, спа-
дабаць, спазьніцца, спамін, спаражніць, спатыкацца, сплёткі, спра-
сонку, спрабаваць, спырснуць, ссаць, стадола, стайня, страва, струб,
стругаць, стрыкнуць, сукаць, суліць, сумёт, сумяціцца, суніцы, су-
польна, супрадкі, суроцы, сусьветный, сухастой, схопіць, сыравадка,
сьвердліць, сьвінакрой, сьвірэпіца, сьвіціцца, сьвякрова, сьвярбець,
сьвята, сьмешкі, сьмятана, сьнеданьне, сьніцца, сьцюдзёна, сьвалка, сяр-
нічка, сяўба, табака, талака, талерка, тарабаніць, тармасіць, тата, таўчы,
торба, торлма, тракт, трапляцца, трасца, троху труна, трусіць, труш-
ком, трыбухі, трываць, трыпутнік, трэскацца, тужыць, туліцца, турыць,
тэор, увага, уважыць, увалока, увосень, угінаць, углядацца, угрэцца,
удача, узгорак, уздаць, укінуць, улетку, умалот, умесна, упрочкі,
уруга, усьмешка, утрата, ухапіць, учыняць, хай, халява, хапацца, хар-

чавацца, хаўрус, хаўтуры, хвароба, хварэць, хліпаць, хлопец, хлюст, хрэсьбіны, хутаць, цадзілка, цаліна, цалком, цапаць, цаца, цацкацца, цмокаць, цыбалка, цыбуля, цыпкі, цыўканьне, чад, чалый чапацца, чапля, чапурыцца, чараўнік, чарка, чарпак, частакол, чвэртка, чмурыць, чмыхаць, чупрына, чхаць, чырканыць, шабас, шавец, шалёўка, шальмоўства, шанаваць, шараваць, шастаць, шась, шаткаваць, шашок, швагер, шклянка, шкода, шкодзіць, шкурат, шлындаць, шлякі, шмат, шпак, шпарка, шпонка, шпуляць, шпунт, штукар, шукаць, шула, шумаркаць, шуметнік, шчабодкнуць, шчамель, шчакатаць, шчупак, шчытна, шыба, шыбенік, шэры, юрыць, юшка, ядун, якатаць, яленец, ятроўка, яшчур.

Вось слоўнічак невольскай „мужыцкай гаворкі“. Складаючы слоўнічак, я карыстаўся працай сваіх вучняў і сваёй трыццацігадовай практыкай¹⁷⁾, а пры вырашэньні пытаньня аб тым, да якой гаворкі аднесьці тое ці іншае слова, кіраваўся беларуска-рускім слоўнічкам М. Гарэцкага і „Толковым словарем живого великорусского языка“ В. И. Даля. М. Гарэцкі прызнае ўсе словы, якія мною прыведзены тут, словамі беларускай мовы.

На старонках слоўніка Даля знаходзім 220 слоў з 821 слова нашага слоўнічка. Даль падзяляе словы на словы „наречий“: паўночнага ці наўгародзкага, паўднёвага, разанскага, да якога адносіцца і гаворка ўсіх сумежных губэрняў, усходняга ці ўладзімерскага, агульнага ўсяму вялікарускіму краю, заходняга, Смаленскага, ад Белае Русі, якая ідзе паласою ўздоўж польскага краю да стыку з Украінай, словы паасобных губэрняў, архаізмы, клерыкальныя словы, барбарызмы, словы без тлумачэньняў і іншыя.

Пытаньне аб двух апошніх катэгорыях слоў Даль пакідае адчыненым¹⁸⁾. „Малая і Белая Русь исключены: это особые наречия“¹⁹⁾. Далейскі падзел слоў на „наречия“ і гаворкі троху незразумелы і складаны²⁰⁾. Незразумела, што Даль разумее пад „наречиями“: заходнім і смаленскім? Ці лічыць ён гэтыя „наречия“ самастойнымі ці адным і тым самым „наречием“? Яшчэ больш незразумелымі зьяўляюцца межы гэтых „наречий“, якія ідуць ад Белае Русі да сутыку з Малай Руссю. Даль ня прымае пад увагу, што ў склад Беларусі ўваходзілі часткі губ. Смаленскай, Пскоўскай, Цьвярскай, Арлоўскай і Чарнігаўскай²¹⁾, але і сам ён прызнае, што Апочка і Вялікія Лукі Пскоўскай губ. належаць Беларусі²²⁾. Даль сабраў агульна-рускія словы, Зорын прыводзіць агульна-рускія зьявы мовы. Ні Даль, ні Зорын ня кажуць аб тым, хто з народаў зьяўляецца творцай таго ці іншага слова ці зьявы мовы.

Ва ўсякім выпадку Даль, Гарэцкі і Зорын даюць малюнак невольскай мясцовай гаворкі. Тут мы наглядаем скрыжаваньне літаральна ўсіх гаворак б. Расіі з занясеньнем сюды барбарызмаў: слоў францускіх, нямецкіх і татарскіх. Гэткае скрыжаваньне гаворак у Не-

¹⁷⁾ Нарадзіўшыся ў б. Гарадоцкім павеце, я з 12 гадоў жыў і жыў (з невялікімі перарывамі) у г. Невелі і розных мясцох Невельскага павету (Барысаглеб, Тапары). Словы, зьмешчаныя тут, знаёмы мне з маленства і зьяўляюцца роднымі словамі. Не кажу ўжо аб сялянскіх масах, якія на кожным кроку свайго штодзённага жыцьця ўжываюць гэтыя словы.

¹⁸⁾ Толковый словарь живого великорус. яз. т. I, стар. XV.

¹⁹⁾ Там-жа, стар. XXIX.

²⁰⁾ Словы Даля зьмешчаны ў заўвагах да артыкулу.

²¹⁾ Белорусский вопрос. Канцер, стр. 23.

²²⁾ Словарь Даля, т. I—II, стар. XXXV.

вельскім павеце можна растлумачыць гістарычным мінулым Беларусі.

Галоўным фактарам, які спрыяў перанясенню слоў з аднае мясцовасці ў другую, я лічу пераважна войны. На працягу некалькіх стагоддзяў Беларусь была арэнай крываваых войнаў, у якіх прымалі ўдзел народы поўначы, поўдню і ўсходу б. Расіі. Зусім магчымы той факт, што ў гэты час народы абменьваліся сваімі культурнымі багаццямі і сярод іх першае месца заўсёды займала мова. Сам Даль не адмаўляе гэтага факту, калі кажа: „Некоторые слова, перешедшие на деле в смежные великорусские области из Малой и Белой Руси, вошли однако и в словарь“²³). Але перайшоўшы з Беларусі на поўнач, поўдзень і ўсход б. Расіі, альбо зайшоўшы на Беларусь з гэтых месц, гэтыя словы змяняюць свой першапачатковы сэнс, змяняюць і форму вымаўлення. Такія змены слоў ёсць продукт шмат якіх умоў: стану культурнага развіцця народаў, кліматычных і этнографічных умоў, нават спецыфічных асаблівасцяў моўнага апарату. Такім чынам, адно і тое самае слова можа быць агульна-прынятым рускім словам, але, знаходзячыся на Беларусі, яно будзе мець мясцовую, беларускую афарбоўку, у Цьверы—цвярскую і г. д. Возьмем, напрыклад, дзеяслоўныя формы неазнач. ладу. У невельскай гаворцы канчаткі „ть, ться“ чуюцца як ць і цца. У невельскай гаворцы „буй“ азначае адчыненае, узвышанае месца, у Пскоўскай губ. „буй“ і „бuevo“ ўжываюцца ў невельскім значэнні і маюць мясцовае значэнне „убогий дом, багадельня“; у Цвярской губ. „бушчам“ завуць выган, месца за ваколіцай; у Валагодзкай губ.—у гульні ў „бабкі“, грань, кон, чур, дом; у Яраслаўскай губ.—гульнію дарослых, кайданы, калодку; у вялікарускіх мясцовасцях „икавка“ азначае назву расьлін: бабашник, толан, лесная кашка, кашник, белоголовник, бель, торица, а ў Невельскім павеце гэта слова азначае „икоту“²⁴). Гэтыя прыклады—не адзіныя, а масавыя: іх можна знайсці ў слоўніку Даля.

Слоўнічак Гарэцкага выклікаў крытыку: „чаму ў ім шмат чужаземных слоў без перакладу? чаму ёсць русізмы ды полёнізмы?“ і г. д.²⁵). З гэтай крытыкай я не згаджаюся, покуль ня будзе вырашана вельмі цікавае і сур'ёзнае пытанне аб мясцовым пахаджэнні слоў.

Кажучы аб невельскай гаворцы, я павінен зрабіць вывад: у невельскай гаворцы ёсць шмат беларускіх слоў з беларускім вымаўленьнем, альбо „беларусізмаў“, як называе гэтыя словы Зорын²⁶). Неабходна адзначыць і той факт, што невельскія сяляне ня лічаць сябе беларусамі. Нагэтулькі задаўлена ў іх беларуская нацыянальная сьвядомасць, а між тым яны гавораць пабеларуску. У тых мясцох, дзе былі спробы ўвесці ў вясковых школах беларускую мову, сяляне гаварылі: „на што-ж нам эта беларуская школа, калі мой сын і ў поля ганяючы навучыцца так гаварыць?“²⁷).

Прызнаючы Н. І. Зорына піонэрам у справе навуковага вырашэння пытання аб невельскай гаворцы, аддаючы яго працы сур'ёзную ўвагу, паколькі гэтая праца выклікала сярод вучнёўскіх мас зацікаўленасць да гістарычнага мінулага невельскай зямлі, я дазволю сабе згадзіцца ня з Н. І. Зорыным, а з проф. Бузуком, які кажа, што

²³) Словарь Даля, т. I, стр. XXIX.

²⁴) Словарь Даля, т. I.

²⁵) Практичны расійска-беларускі слоўнік. М. Байкоў і М. Гарэцкі, стар. I.

²⁶) Познай свой край, вып. III, стр. 48.

²⁷) Нагляданні кіраўніка краязнаўчага гуртка пры Невельскай школе II ст. З. С. Салаўёва.

„основой языковой стихии в говоре Невольского уезда является стихия белорусская“²⁸⁾. У далейшым сваю думку я буду абгрунтоўваць гістарычнымі данымі, архіўнымі, пісьмовымі помнікамі і помнікамі мясцовай народнай творчасці.

„Белоруссы составляют коренное население Невельского и Себежского уездов и принадлежат к славянскому племени кривичей“²⁹⁾.

„В эпоху XI и XII столетий говор обитателей Невельской земли был типичным говором кривического племени“³⁰⁾.

„В эпоху XIII и XIV в. в. говор обитателей Невельской земли на-ходился под двумя влияниями—Новгородской и Смоленской земли, причем влияние Смоленской земли как ближайшей и единоплеменной, было значительнее на местное население в этот период, чем в последующие“³¹⁾.

Невельскі павет уваходзіў у склад Полацкага ваяводства³²⁾. Калі гаварыць аб уплыве Смаленскай зямлі на Полацкую, у прыватнасці на Невельскую, дык такі ўплыў трэба шукаць у XII ст., калі Полацкія князі залежалі ня толькі ад Смаленску, але таксама ад Кіева і Чарнігава. Прызнаючы вышэйшую ўладу Смаленскага князя, полацкія князі ўнутраным кіраванні сваімі землямі былі амаль зусім незалежны. Сувязь Полацку з Смаленскам у 1190 г. разрываецца: у гэтым годзе Полацк быў заваяваны Літоўскім князем Мінгайлам³³⁾. У самым пачатку XIII ст. Вітэнь, Літоўскі князь, заваяваў Полацк. У палове XIII ст., пад кіраўніцтвам Літоўска-Наўгародскага князя Мендаўга, пляменьнікі яго—Таўтывіл і Вікунт замацаваліся ў Полацку і Віцебску. Таўтывіл ажаніўся з роднай сястрой жонкі Аляксандра Неўскага. У 1263 г. уладаром Полацкай і Віцебскай зямель зьяўляецца Літоўскі князь Гэрдэнь. З 1300 г. Полацк знаходзіцца ў руках Вонна—брата Вітэня і Гэдыміна. Каля 1330 г. у Полацку княжыць Нарымонт, праваслаўнае імя якога Глеб. Затым Полацк перашоў ва ўладаньне Вінгалта, старшага сына Ольгерда Гедымінавіча. У 1318 г. Віцебскі князь Яраслаў Васілевіч аддаў сваю адзіную дачку за Літоўскага князя Ольгерда Гедымінавіча, які жыў у м. Усвятых (б. Веліскі павет) і пасля сьмерці цесця ў 1320 г. у спадчыну ад яго атрымаў яго князёўства. Такім чынам, у 1320 г. і Віцебскае князёўства без вайны далучылася да Літвы³⁴⁾. Што-ж датычыцца Ноўгараду, дык ён „являўся колоніяй полоцкіх кривичей“³⁵⁾. Раўняць уплыў Ноўгараду на Невельскую зямлю, як колёнію, з уплывам Полацку—цэнтру не выпадае, ды і сам Зорын наўгарадскаму уплыву вялікага значэння не надае. Зусім незразумелым зьяўляецца той факт, чаму Себескі і Вяліскі паветы, паветы беларускія,³⁶⁾ асабліва апошні павет, суседні і эаномічна звязаны з Смаленскай зямлёй, не падпаў пад уплыў Смаленску, а Невельскі павет, параўнаўча больш далёкі ад Смаленску, усё-такі падпаў і перажыў гэты ўплыў. Факт слабога моўнага уплыву з боку Смаленску і Ноўгараду на Невельскую зямлю констатуе і Даль, калі з 220 слоў

²⁸⁾ Познай свой край, вып. III, стр. 48.

²⁹⁾ Памятная книжка Витеб. губ. за 1888 г. стр. 29. Вестник Зап. России 1867 г. кн. VIII, т. III, стр. 108. Витебская Старина, т. IV, стр. 3 і др.

³⁰⁾ Познай свой край, стр. 51.

³¹⁾ Там-жа, стр. 55.

³²⁾ Памятная книжка Витеб. губ. на 1888 г., стр. 3.

³³⁾ Витебская старина, т. I стр. 561-62; т. V, стр. XVII-XXI; 5.

³⁴⁾ Там-жа, т. V, стр. XVII—XXI; т. IV, стр. 5.

³⁵⁾ Познай свой край, стр. 51.

³⁶⁾ Там-жа, стр. 49.

прыводзіць 5 слоў смаленскага пахалджэння і 5 такіх, якія ўжываюцца ў Смаленскай і інш. губэрнях, 2 наўгародзкіх і 8 слоў, блізкіх гаворцы Наўгародзкай і інш. губэрняў³⁷⁾.

Калі быў-бы ўплыў Смаленскай і Наўгародзкай зямель на Невельскую ў XIII—XIV ст., дык гэта паралізавалася-б тэй сувяззю, тымі цеснымі ўзаемаадносінамі, якія існавалі між літоўцамі і беларусамі. Літоўцы і беларусы складалі адзін політычны арганізм³⁸⁾, які ўтварыўся на глебе бытавых, эканамічных, сямейных і нават моўных сувязяў між гэтымі народамі³⁹⁾. У гэтым арганізме галоўную ролю ў галіне культуры і асветы адыгрывалі, паводле слоў Руднева, беларусы і украінцы. „Кодексы, статуты латовские составлены были на языке белорусском, как и литовские летописи. Официальные документы писали также по-белорусски или малорусски, смотря по местности их составления—в Вильне, или на Волыни, или в Киеве“⁴⁰⁾. Думка Руднева ілюструе шэраг дакументаў, якія сабраў А. П. Сапуноў у розных архівах і змясьціў у „Витебской Старине“ т. I і V. Апрача гэтага, у т. V надрукаваны паказчык малазразумелых слоў і выразаў у прыкладзеных актах і дакументах з 990 па 1719 г. Тут ўсяго слоў і выразаў 589, з іх 250 беларускіх, іншыя польскія, літоўскія і славянскія⁴¹⁾.

Беларуска-літоўская стыхія, якая пачала панавать у беларускім краі ў XIII і XIV ст. у пачатку XV ст. яшчэ больш умацавалася, калі, як кажа Зорын, межы Літвы дасягнулі нябывалых разьмераў⁴²⁾.

У канцы XV ст. беларуска-літоўскія хвалі сустракаюцца з моцным уплывам Масквы. Зорын аб гэтым піша: „С конца XV века прекращается всякая опека Литвы над частями Невельской земли, московское влияние, повидимому, утверждается с начала XVI в. в Невельской земле. Только с 1678 г. борьба между Москвой и Литвой в наших местностях склоняется на сторону Литвы и устанавливается здесь довольно продолжительный период (около 100 лет) Польско-Литовского владычества“⁴³⁾.

Войны Літвы з Масквой пачаліся яшчэ ў XIV ст. У часе князьявання Маскоўскага князя Івана II (1353-1359) князь Літоўскі заняў гарады: Бранск, Белы і Мсьціслаў, пасунуўшы межы сваёй дзяржавы да Мажайска і нават Калёмны. У склад Літоўскай дзяржавы ў гэты час уваходзілі Ноўгарад, Пскоў, Цьвер і Кіеўская зямля. У 1368-72 г. вялі войны з Масквой літоўскі князь Ольгерд з сынам Андрэем Полацкім і братам Кэйстутам. Пераможцы-літоўцы ня раз даходзілі да Масквы. Сьмерць Ольгерда ў 1377 г. пацягнула за сабою бязладзьдзе ў Літоўскай дзяржаве. За ўладу вядзе барацьбу Ягайла з Кэйстутам і яго сынам Вітаўтам. Ягайла забівае Кэйстута, вытрымлівае змаганьне з Вітаўтам і сам займае літоўскі пасад. Тады Андрэй Полацкі пераходзіць на князьяваньне ў Пскоў і робіцца хаўрусьнікам Маскоўскага князя ў яго барацьбе з татарамі. Маскоўскі князь Дзімітры Іванавіч заваёўвае літоўска-беларускія гарады Старадуб і Трубчэўск. Князь Трубчэў-

³⁷⁾ Гл. дадаткі.

³⁸⁾ Витебская Старина т. V, стр. XXII.

³⁹⁾ Белорусско-Литовское Полесье т. VII. Я. И. Руднев. стр. 46, 49, 52. Вестник Зап. России 1867. кн. VII, т. I, стр. 38—47.

⁴⁰⁾ Руднев. стр. 48.

⁴¹⁾ Витебская старина т. V, стр. 629—643.

⁴²⁾ Познай свой край, стр. 56.

⁴³⁾ Познай свой край, стр. 57-58, 60.

скі Дзімітры Ольгердавіч пераходзіць на бок Масквы і разам з ёй ваявое з татарамі. Ягайла выступае, як хаўруснік татар⁴⁴⁾.

У 1386 г. Літоўска-Беларускае княства злучылася з Польскім крулеўствам, што прывяло да політычнай уніі трох нязлучных народаў: беларусаў, літоўцаў і палякаў. Хоць паводле 3 пункту дагавору між Літвой і Польшчай „внутреннее управление обоих государств было совершенно отдельно; ни в каком случае не смешивать людей Литовского княжества и Польского королевства; житель Московского княжества не имел права занимать должности и селиться в Польше,— поляк в Московском княжестве“⁴⁵⁾, але Польшча ў хараўсе з літоўскай шляхтай імкнулася разбураць стагодзьдзямі ўтвораны арганізм літоўцаў і беларусаў шляхам пашырэння каталіцызму ў мэтах быўшае Літоўска-Беларускае дзяржавы. Народныя масы на чале з князямі прыхільнікамі літоўска-беларускай еднасці, зьяўляюцца ярмі ворагамі меркаванняў Польшчы. У часы Ягайлы Андрэй Полацкі ўзьнімае ўвесь цяперашні Беларускі край і Літву супроць Ягайлы. Такія паўстанні адбываліся не адзін раз⁴⁶⁾. У сваёй барацьбе з Польшчай беларусы і літоўцы шукаюць дапамогі ў Масквы. Каб наладзіць гандлёвыя адносіны з Заходняй Эўропай, Масква пасьпяшае дапамагчы, намагаючыся ў той-жа час заўладаць ракой Заходняй Дзвіной, якая мае, паводле слоў Грознага, „берега серебряные, а дно золотое“⁴⁷⁾, заўладаць і горадам Полацкам—ключом Лівоніі і Літвы. Каб адхіліць літоўска-беларускія народныя масы ад Масквы, Вітаўт, як і Ольгерд, дае ім асобнага мітрапаліта. У пачатку XIV і XV ст. ня раз было зьяўленьне двух мітрапалітаў—аднаго ў Кіеве, другога—у Маскве⁴⁸⁾.

Такім чынам, Беларусь і Літва з 1386 г. выступаюць на арэну нутраных бязладзьдзяў і крываваых войнаў з іншымі народамі якія цягнуліся да 1678 г., калі Беларусь на 100 гадоў увайшла ў склад Польшчы.

У гэты пэрыод галоўным момантам у адносінах да Невельскай зямлі зьяўляюцца войны часоў Грознага. Зорын піша: „названные города (Себеж, Велиж, Невель, Завалочье) аснованы при Грозном. А основание городов соединилось с переселением сюда более устойчивого населения из центральных областей государства и выселением из таких мест неустойчивого, шаткого элемента“⁴⁹⁾. Гэту „ўпартую“ думку Зорына разьбівае віцебскі гісторык Семянтоўскі, які кажа, што Себеж існаваў у 1414 г., што Невель і Вяліж заснаваны літоўцамі і што ў гэтых гарадох Грозны пабудаваў толькі ўмацаваньні⁵⁰⁾. З поглядам Семянтоўскага сходзіцца весткі летапісаў з часоў цара Івана Грознага 1535-1580 г. Там мы знаходзім наступныя запісы аб пабудове Себежа і Веліжа: „Ив. Н. Бутурлин, по вел. князя велению город землен на озере Себеже поставил; почал его делати июля в 29 день; даделаша его того як лета месяца июля в 20 день. И устроил его пушками и пищальми, и всем народом, и запасом хлебным, как ему можно быти“.

⁴⁴⁾ Витебская старина, т. IV стр. 6-8.

⁴⁵⁾ Там-жа, стр. 9.

⁴⁶⁾ Витебская старина, т. IV, стр. 16.

⁴⁷⁾ А. Сапунов. Река Зап.-Двина, стр. 49.

⁴⁸⁾ Витеб. старина, т. V, стр. XXVII.

⁴⁹⁾ Познай свой край, стр. 59.

⁵⁰⁾ Памятная книжка Витебс. губ. на 1864 г. стр. 117, 142, 170.

„В лето 7044 (1536) апреля в 19 день князь вел. Иван Васильевич и мати его великая кн. Елена велела поставати город в Торопецком уезде на Велижском городище город Велиж; и доделаша месяца июля, в третье лето государства его. И Боскиєю милостью великий государь Иван Васильевич всей руси и его мати великая кн. Елена послали из Велижа Литовския земли воевати воевод сваих кн. Ивана Ив. Барбашинна и иных своих воевод“⁵¹⁾.

Натуральна, што ў адзін—тры месяцы пабудаваньне гарады нельга, ды і самыя летапісы паказваюць, што ўмацаваньні Себежа і Вяліжа пабудаваны былі выключна па стратэгічных меркаваньнях⁵²⁾.

Грозны пабудаваньне на літоўскай граніцы не 4, а 8 умацаваньняў: Себеж, Вяліж, Невель, Завалочча, Усьвят, Улу, Сокал, Коппе⁵³⁾. Чаму Зорын прыпісаў „переселение и выселение“ Невелю, а не якому-небудзь іншаму з пералічаных гарадоў—невядома. Наадварот, географічныя і гістарычныя даныя кажуць за тое, што „переселение и выселение“ Грозны думаў зрабіць у Себежы. Себеж—першы горад на літоўскай граніцы, які адчыняў шлях на Полацак. З гэтае прычыны Себеж і трэба было ўмацаваць Грознаму. У Себежы, апрача ўмацаваньняў, былі пабудаваны і цэрквы, як відаць для таго, каб лягчэй было перасяліць сюды праваслаўных маскоўцаў. „Город был заложен в Петров день (1535 г.), а кончен 25 июля. Затвориша его и освящаша церкви Усекновения главы св. Иоанна, да предел св. Николы, да царя Константина, а священников трех паслана из Пскова... и князь великий приказал архиепископу Макарию священников соборных туда послати, а самому имя граду нареши и Макарий имя нарек Иван-город на Себеже“⁵⁴⁾. Як толькі пабудавалі ўмацаваньне ў Себежы, дык кароль польскі Жыгімонт 27 лютага 1536 г. абвясціў Грознаму вайну за сьмелі і хутка збудаванае ўмацаваньне. Вайна гэтая скончылася на карысьць Масквы, але пытаньне аб Себежы, аб тым, каму ён павінен належаць—Маскве ці Польшчы—дыплёматычным шляхам і са зброяй у руках—вырашалася да 1686 г., калі Себеж канчаткова быў зацьверджаны за Польшчай⁵⁵⁾. Такім чынам, этнографічны востраў ствараўся ў Себежы а ня ў Невелі, але і там ён ня мог стварыцца, бо гэтаму перашкаджала Польшча.

З 1618 г. да 1678 г. Невель знаходзіўся пад уладай Масквы 26 год, а пад уладай Польшчы 34 г.⁵⁶⁾. Калі прыняць пад увагу, што горад Невель пабудавалі ў канцы XV ст., а невельскае ўмацаваньне каля 1560 г.⁵⁷⁾, дык паўднёва-вялікаруская хваля за 26 гадоў не магла пакінуць у невельскай гаворцы глыбокіх сьлядоў: яна магла ўнесці русізмы ў беларускую гаворку Невельскай зямлі, але перарабіць яе ў паўднёва-вялікарускую, бязумоўна, ня мела моцы.

Па пытаньні аб тым, ці захавалася беларуская гаворка на Беларусі на працягу польскага панаваньня, ёсьць два погляды: Зорына і Канчара. Зорын хацеў-бы вырашыць гэтае пытаньне ў станоўчым сэнсе, „если бы белорусский язык попрежнему и в этот период, как и в

⁵¹⁾ Витебская Старица, т. IV, стр. 6-7.

⁵²⁾ Аб пабудаваньні Невеля, як умацаванага гораду, апрача духоўнай Грознага, іншых гістарычных даных няма. Пам. книжка Вит. губ. на 1864 г. стр. 142.

⁵³⁾ Витеб. Старица, т. IV, стр. 35.

⁵⁴⁾ Памятн. книжка Витеб. губ. на 1864 г. стр. 142.

⁵⁵⁾ Памятн. книжка Вит. губ. на 1864 г. стр. 171—2.

⁵⁶⁾ Познай свой край, стр. 60.

⁵⁷⁾ Памятная книжка Вит. губ. на 1864 г. стр. 142.

литовский, оставался языком официального употребления, если бы не было время от времени прилива сюда (Невельскі павет) восточных элементов, еслиб власть польско-литовского государства продолжалась здесь более длительный период, но так как этих условий не было, то белорусский язык с XVI в. вытесняется из официального употребления польским языком и тем ослабляется его распространение в население⁵⁸⁾. Мотивы для свайго погляду Зорын узяў гістарычна няпэўныя. Прыліў у Невельскі павет усходніх элементаў адбываўся, але не ў такіх разьмерах, як думае Зорын: „Этих старообрядцев много и теперь в Невельском уезде—в Маевской, Долюсской, Новохованской и Изочанской волостях, ими населены целые деревни“⁵⁹⁾. У Невельскім павеце ў 1862 г. было насяленьня 68671, з іх старавераў 2590 чалавек⁶⁰⁾, у 1866 г. насяленьня было 91859, з іх старавераў 4087⁶¹⁾, 9% старавераў у Невельскім павеце заўсёды быў нязначны.

А з панцырнымі баярамі ў Зорына вышаў гістарычны абсурд. Зорын вядзе род панцырных баяр ад маскоўскіх „подмигателей и гультьев“⁶²⁾. Не „подмигатели гультьи“ былі продкамі панцырных баяр, а „коренное белорусское население, крестьяне волостей Непоротовской и Езерийской около почтовой станции Заречы Себежского и Гультьевской Невельского уездов. Учреждение „панцырных бояр“ принадлежит польским королям, которые в давно прошедшие времена, ради усиления военных сил, населяли на свободных землях по границам Великого Княжества Литовского с Московским государством „земли сельских мещан и вольных людей“ с тем условием, чтобы они, пользуясь бесплатно землею и другими правами, по долгу присяги и добровольно принятому на себя званию, отправляли военную службу, состоя под распоряжением властей местных замков. Обязанность „панцырных бояр“ состояла в том, чтобы они во всякое время были готовыми выступить на войну, для которой должны были иметь доброго коня с седлом, панцырь, шлем с наличником, меч или корд, копье, цветное платье, навезя и шпоры“⁶³⁾.

Маскоўскія „подмигатели“ і вольніца, якая шукала розных прыгод, як відаць, перасяляліся ў Невельскі павет у XVIII ст. Так прынамсі можна меркаваць з контексту мовы Зорына. „Они записывались в качестве вольных людей в панцырные бояре, оберегавшие за определенную плату пределы польского государства. Такими „гультьями“ населен теперь целый Гультьевский сельсовет Чарняцоўск. воласьці. Некоторые из них до самых дней революции хранили грамоты, жалованные королем Сагизмундом их предкам за разные услуги, оказанные государству“⁶³⁾. А раней Зорын казаў: „таких мигачей не мало в теперешней Чернецовской и Маевской волостях“. Дзе-ж аселасьць панцырных баяр? Гульцяеўскі с.-с. Чарняцоўскай вол. ці таксама і Маеўская воласьць? Як відаць, і Зорын схіляецца да таго, што панцырныя баяры жылі толькі ў Гульцяеўскім с.-с.; а Маеўскую воласьць Зорын памянуў як відаць для таго, каб павялічыць колькасьць вялікарусаў у Невельскім павеце ў XVIII ст. Таксама спрэчным зьяўляецца пытаньне аб часе перасяленьня панцырных баяр у Невельскі павет. Ка-

⁵⁸⁾ Познай свой край, стр. 61.

⁵⁹⁾ Там-жа, стр. 61.

⁶⁰⁾ Памятная книжка Вит. губ. на 1864 г., стр. 198, 202.

⁶¹⁾ Памятная книжка Вит. губ. на 1888 г. стр. 164, 170.

⁶²⁾ Памятн. книжка Вит. губ. на 1888 г. стр. 30—31.

⁶³⁾ Познай свой край, стр. 61.

жучы аб зьяўленьні старавераў у Невельскім павеце ў 1765 і 1767 г., Зорын кажа: „сюда бежали из Московских пределов опальные лица“... („подмигатели“ і вольніца), а ніжэй кажа⁶⁴⁾, што продкі панцырных баяр мелі граматы ад караля Зыгмунта. Выходзіць супярэчнасьць: п-томкі панцырных баяр перасяліліся ў Невельскі павет у XVIII ст., а продкі іх атрымалі граматы ад караля Зыгмунта, але-ж якога? Зыгмунт I быў каралём польскім з 1501 па 1548 г.⁶⁴⁾, Зыгмунт II Аўгуст з 1526—1572 г. і Зыгмунт III з 1586 па 1632 г.⁶⁶⁾. Супярэчнасьці Зорына высьвятляюцца гістарычнымі данымі аб панцырных баярах. У Памятнай кніжцы Віцебскай губ. за 1888 г. чытаем: „королевскою грамотою 1547 г. панцырным боярам предоставлены были следующие права: 1) без суда они не могли быть наказываемы; 2) за ними оставались имения, дарованные прежними королями; 3) вдовам умерших бояр дозволялось владеть мужниным имением до второго их замужества; при вступлении же во второй брак, оставлять себе только то, что по завещанию мужа ей записано, а остальное отдавать детям, братьям или ближним родственникам умерших; 4) запрещалось брать с них подводы, лошадей и самих употреблять в какую-либо службу, кроме военной; 5) дозволялось заниматься ремеслами, промыслами и торговлей наравне с купцами и мещанами; 6) пожалованные со времен короля Казимира, дворами пользовались правом иметь слуг и селить людей, 7) продать имение панцырный боярин мог, только не иначе, как с королевского на то соизволения.—Эти права подтверждены многими грамотами, до Станислава Августа (1764 г.) включительно“⁶⁷⁾.

Полацкі ваявода Андрэй Сапега запісам аддаў панцырным баярам „войтовство Непоротовское“ (Себескага пав.) у спадчыннае ўладаньне з умовай, каб яны, замест усіх падаткаў, выконвалі вайсковыя абавязкі. У 1772 г. панцырныя баяры былі запісаны ў якасьці сялян „Дварцовай“ канцэлярыі. Згодна граматы, якую яны атрымалі ў 1667 г. ад цара Ляксея Міхайлавіча, панцырныя баяры названы панцырнымі казакамі з правам уладаць усімі землямі, якія былі ў іх. Прымаючы пад увагу гэтую грамату, Сэнат у 1780 г. вынес пастанову: „всех, даказавших о панцырном своем боярстве, оставить при собственности владеемых ими земель и при их привилегиях, с платежом податей, как с казаков, и впредь зависеть от нижних и верхних расправ; людям же, живущим на землях панцырных бояр, но не доказавших от них своего происхождения, остаться попрежнему в числе дворцовых крестьян и на том самом положении, на каком состояли и ныне состоят“⁶⁸⁾. У 1840-74 г.г. Урад прызнаў сялян Непаротаўскай, Езяройскай і Гульцяеўскай валасьцёў уласьнікамі заселеных імі зямель⁶⁹⁾.

Іншыя мотывы, як мотывы аб вельмі доўгім пэрыодзе польска-літоўскага панаваньня на Беларусі і аб уплыве на беларускую мову польскай мовы, мала пераканаўчы. З гэтае прычыны зусім згодзен з довадамі, якія, па думцы Канчара, падкрэсьліваюць захаваньне беларускай мовы ў пэрыод польскага панаваньня: „во-первых, поляки не сумели целиком провести среди белорусского крестьянства польское народное просвещение; во-вторых, ни белорусская, ни польская шлях-

⁶⁴⁾ Познай свой край, стр. 22.

⁶⁵⁾ Там-жа, стр. 27—31.

⁶⁶⁾ Там-жа, стр. 48.

⁶⁷⁾ Памятная книжка Вит. губ. 1888 г. стр. 31—32.

⁶⁸⁾ Витебск. старина т. IV, стр. 15, т. I, стр. 574.

⁶⁹⁾ Памятн. книжка Вит. губ. 1888 г. стр. 31—32.

та не сумела увлечь за собою крестьянство, которое, потеряв свою интеллигенцию, как бы стихийно решило идти одним своим собственным путем—путем белорусской самобытности; в третьих, католичество, оказавшись привилегией для высших классов, мало дало для трудового класса, оно не сумело православных обратить в свою веру—убедить крестьян в необходимости подчинения римскому папе в и то же время его варшавскому наместнику—польскому королю⁷⁰.

„Разброд мыслей, борьба партий, упадок национального чувства, потеря веры в свои собственные силы и искательство чужого покровительства, воцарившееся в Белоруссии, позволили усилившейся к концу XVIII в. России сделать нападение на Польшу, чтобы освободить Белоруссию от колонизации и католичества“⁷⁰).

У 1772 г. Беларусь перайшла да расійскай імперыі. Малюнак парадкаў пры новых гаспадарках Канчар дае такі: „то, что было не русское,—травилось, подвергалось гонениям и искоренениям. Травились евреи, литовцы, поляки. Травились белоруссы, когда они называли себя белоруссами. Известно что Екатерина II, уступая общественному мнению, при первом разделе Польши из Восточной Белоруссии образовала „Белорусскую губернию“. В Белорусской губернии еще можно было называться белоруссом, можно было говорить и писать на белорусском языке, даже и не без опаски. Но в дальнейшем Белорусская губерния была раскассирована. Язык, литература белорусская запрещены. Мало по малу исчезло слово „Белоруссия“⁷¹).

Вядучы цікавыя яўрэй, палякаў, літоўцаў і беларусаў, царскі ўрад вёў працу ў 3-х напрамках: замест каталіцтва ён пашыраў праваслаўе, замест полёнізму—царызм, замест польскай мовы—вялікарускую. У першую чаргу ўрад ліквідуе сьляды Берасьцейскай вуніі, пераганяючы беларускія народныя масы з каталіцтва ў праваслаўе. Уніяцкае пытаньне на Беларусі канчаткова вырашаецца ў 70 гадох XIX ст.⁷²).

4/IV—1831 г., пасля першага польскага паўстаньня выдаецца царскі закон аб выкарчаваньні полёнізму і русіфікацыі губэрняў, якія зьвернуты ад Польшчы⁷³). А фактычна русіфікацыя Беларусі пачалася пасля 1863 г., пасля трэцяга польскага паўстаньня. Я ня буду прыводзіць гісторыю русіфікацыі Беларусі: яе можна чытаць у многіх аўтараў⁷⁴). Неабходна высуन्छь іншае пытаньне—пытаньне аб тым, ці захавалася ў Невельскім павеце беларуская гаворка ў перыяд русіфікацыі Беларусі і на гэта пытаньне даць станоўчы адказ: так, захавалася!

⁷⁰) Канчар. Белорусский вопрос. стар. 17—18. Параўн. Прот. Г. Шавельский. Послед. воссоединение с прав. церковью униатов Белорусск. епархии (1833—39 г.), 1910 г. стр. 37—39. Шавельскі літаральна паўтарае думку Канчара, калі кажа аб становішчы беларускіх уніяцкаў перад іх далучэньнем да праваслаўя.

⁷¹) Канчар. Белорусский вопрос, стр. 19—20

⁷²) Уніяцкае пытаньне дасьледвана гісторыкамі: М. Каяловічам („История воссоединения западно-русских униатов старых времен, СПб 1873 г.“), Г. Шавельскім („Последнее воссоединение с прав. церковью униатов белорусской епархии“) 1833—39, СПб 1910 г.) і В. Шавельскім („Отношение р.-католичества к унии в восточной Белоруссии в первой половине XIX в. Петроград 1918 г. Праца захоўваецца ў рукапісах.

⁷³) Очерк истории народного образования в России до эпохи реформы Александра II, стр. 226.

⁷⁴) Проф. У Ігнатаўскі. Гісторыя Беларусі ў XIX і ў пачатку XX ст. Менск 1926 г. стр. 71—77; 144—152. Очерк народного образования в России до эпохи реформы Александра II. Составил С. А. Князьков и Н. И. Сербов. Москва, стр. 222—237. Вестник Зап. России 1867 г. кн. IV, т. II, стр. 92—93; кн. VII, т. I стр. 1—9. стр. 68—72 і др.

Першы настаўнік Іванаўскай народнай школы, поп К. Сярэбранікаў, з вялікіх сялян, які скончыў Пецябурскую дух. сэмінарыю і прыймаў актыўны ўдзел у русіфікацыі свайго раёну, у іванаўскім царкоўным летапісу за 1868 г. пакінуў такую сваю нататку: „учение начато в Ивановском училище 16 сентября. Поступивших мальчиков было до 30 и 2 девочки. Усердия учащиеся выказывали достаточно, но по природной своей тупости оказывали успехи небольшие, кроме некоторых, наиболее развитых и приспособившихся к русскому выговору вместо мужицкого белорусского“⁷⁵).

Іванаўскі прыход—цэнтр Невельскага павету, знаходзіцца ў 7 в. ад г. Невеля. Іванава—б. маёнтак беларускага генэрал-губарнатара І. Міхельсона. Калі ў 1867 г. сярод іванаўскіх сялян выключнае пашырэнне мела беларуская мужыцкая гаворка, дык што трэба сказаць аб іншых, больш глухіх кутках Невельскага павету?

Праз 20 гадоў мы знаходзім помнікі народнай творчасці невельскіх і себескіх беларусаў, пмнікі, якія відавочна гучна пратэстуюць супроць русіфікацыі Беларусі. У „Памятной книжке Витеб. губ. на 1888 г.“ мы знаходзім апісаньне абрадаў і звычайў невельскіх і себескіх беларусаў, прыводзіцца цэлы шэраг народных песень, звязаных з гэтымі абрадамі і звычаямі. Сярод песень шмат вясельных.

З 1888 г. мінула 40 гадоў. За гэты час нацыянальны твар насельніцтва Невельскага павету яскрава змяніўся: ён выглядае вялікарускім.

Прычыну гэтага Н. І. Зорын бачыць у эаномічным цягненьні насяленьня да Ленінграду. Але і тут Зорын згущае фарбы: „уже в самом начале XIX в., по местным сведениям, толпы невелиян, не будучи в состоянии найти заработка на месте, устремляются в тогдашний Петербург. В половине XIX ст. эти толпы растут“⁷⁶). Факт бязумоўна няверны, перададзены па неправераных мясцовых вестках. У 1888 г. „отхожие промыслы“ былі вельмі нязначны; яны пераважна канцэнтраваліся ў Пецябурзе на канатных і цагельных заводах⁷⁷), а в начале XIX в. магчыма, такіх адходных заняткаў і зусім ня было, бо фабрычна-заводзкая прамысловасьць Ленінграду ў гэты пэрыод не нагэтулькі была разьвіта, каб магла прыцягваць масы невельцаў, якія павінны былі брысьці да Ленінграду пехатой ці на канёх. Адліў невельскага насельніцтва ў Ленінград наглядаецца ў пачатку XX ст. калі праз Невель у Ленінград была праведзена чыгунка⁷⁸). Сувязь з Ленінградам, запраўды, „выклікала новыя інтарэсы ў насяленьня Невельшчыны“⁷⁹). Яна паглыбіла русіфікацыю ў Невельскім павеце.

⁷⁵) Памятная книжка Витеб. губ. на 1888 г., стр. 40—46.

⁷⁶) Там-жа, стр. 54—55. Можна зрабіць такую заўвагу: народныя песьні невельскіх і себескіх беларусаў маюць малую навуковую вартасьць, бо не паказана іх топографія. Зьбіральнік песень, бязумоўна, не прадбачыў, што ў будучым будуць спрэчкі аб нацыянальным твары Невельскага павету. Як відаць, ён хацеў дасягнуць іншай мэты—выказаць у друку пратэст супроць русіфікацыі Невельскага павету і ня лічыў неабходным прыводзіць і топографію песень, тым больш, што думка аб беларускім складзе насяленьня Невельскага павету ў 1888 г. лічылася аксыёмай і не выклікала спрэчак. Довадам гэтаму ёсьць і нататкі К. Сярэбранікава. Ды і сам Зорын, публікуючы прыпеўкі, якія сьпяваюць у Ізочынскай і Урыцкай валасьцях, не паказвае, на жаль, дакладнай топографіі прыпевак. Гл. Познай свой край, стр. 63.

⁷⁷) Познай свой край, стр. 62.

⁷⁸) Памятная книжка Витеб. губ. на 1888 г., стр. 38.

⁷⁹) Незразумела лічба 16000 чалавек: у год эмігравала па 16000 чал. ці за ўвесь час ад пабудовы чыгункі і да сучаснага моманту.

Паглыблялі і паглыбляюць у Невельскім павеце русіфікацыю і іншыя прычыны: 1. разьвіцьцё адукацыі і асьветы. Даль кажа: „адукацыя і асьвета сыпіраюць розьніцу між гаворкамі“⁸⁰⁾. Школа ў Заходнім краі з 1831 г. была правадніком ідэй русіфікацыі. У 1888 г. народных і іншых школ у Невельскім павеце было 22⁸¹⁾. На абшары б. Невельскага павету цяпер ёсьць 2½ РВК: Невельскі, Парэчаўскі, частка Пустошынскага і частка Сакольніцкага; на абшары Невельскага РВК у пачатку 1928 г. было 104 школы ўсіх тыпаў. З прычыны таго, што Невельскі павет знаходзіцца ў складзе РСФСР, дык русіфікацыя Невельскага павету праз школы праводзіцца ў значна большых разьмерах, чымся пры цары. Адгэтуль зусім зразумелымі зьяўляюцца адносіны сялянскіх мас да беларускай мовы і беларускай школы. Невельскія сяляне беларускую мову яшчэ дагэтуль лічаць мужыцкай гаворкай, гэтую гаворку яны ня любяць, усю перавагу аддаюць вялікарускай мове і не жадаюць сваіх дзяцей навучаць у беларускай мове. Беларусізацыя Невельскага павету пакуль што дае вельмі слабыя ўсходы.

2. Вайна 1905 і 1914 г.г. У гэты пэрыод шмат насельніцтва Невельшчыны было на франтах. У пачатку XX ст. невельскае насяленьне ўжо было больш-менш культурным, а часам і пісьменным. У гэты пэрыод яно магло з большым посьпехам, як раней, разьбірацца ў розных зьявах мовы. Адчынялася, такім чынам, большая прастора для абмену культурнымі багацьцямі між народамі.

М. Дабратворскі.

Н а ш ы ч м я л і .

Чмялі належаць да тых нямногіх шасьціножак, якія зьяўляюцца для нас вельмі карыснымі, бо ад іх залежыць ураджай насеньня канюшыны, і яны, пакуль што, зьяўляюцца яе галоўнымі запылкавацелямі. Я зараз ня буду спыняцца на сельска-гаспадарчым значэньні чмялёў (аб гэтым я пісаў ужо ў мінулым годзе. „Наш Край“ № 5), а разгледжу іх з фаўністычнага боку.

Да гэтага часу ў нас на Беларусі знойдзены 23 віды чмялёў, з якіх толькі 12 зьяўляюцца ўсюды больш-менш звычайнымі; іншыя альбо наогул сустракаюцца рэдка, як напрыклад: *jonellus*, *schrencki*, *hypnorum*, *confusus*, *superequester* і *pratorum*, некаторыя-ж на поўначы могуць сустракацца часта, а на поўдні рэдка і наадварот, так напрыклад: *derhamellus rossicus*, *distinguendus*, *eguester* на поўначы Беларусі звычайны, а на поўдні рэдка; *runderatus*, *terrester*—на поўдні часты—на поўначы

Чмель; а—галава, б—грудзі, с—чэраўца,
1-6—сэгмэнты чэраўца.

⁸⁰⁾ Познай свой край, стр. 62.

⁸¹⁾ Словарь великорус. живого языка, т. I, стр. XXIX.

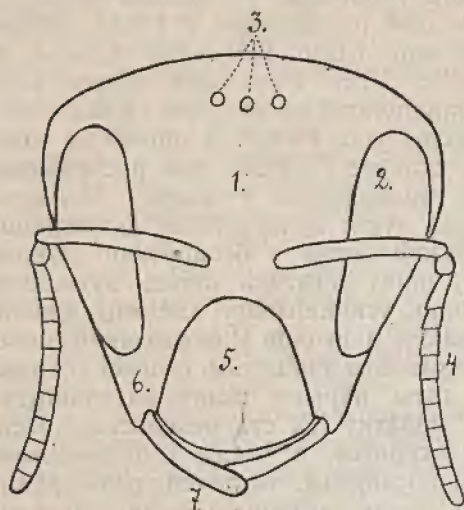
⁸²⁾ Памятная книжка Витеб. губ. на 1888 г., стр. 52, 55, 59—60, 68—72.

вельмі рэдкі. Тыповы *derhamellus* часта сустракаецца толькі ў заходняй частцы.

Некаторыя віды сустракаюцца як-бы спарадычна, так напрыклад: *helferanus* толькі ў Прапойскім раёне сустракаецца часта; *potorum* знойдзены толькі ў Менскім раёне, у гэтых мясцовасцях яны трапляюцца ня рэдка.

Вельмі цікавым зьяўляецца знаходжэнне ў нас *schrencki* і *superequester*, гэта жыхары поўначы і галоўным чынам Сібіры, у нас яны сустракаюцца вельмі рэдка і, як відаць, маюць тут сваю мяжу пашырэння на захад.

Далей я зьмяшчаю табліцу для азначэння нашых чмялёў і сыстэматычны сьпіс з паказаннем пашырэння паасобных відаў на Беларусі, на жалі, пакуль што гэтыя весткі зьяўляюцца няпоўнымі, бо адсутнічаюць матэрыялы з шэрагу месц, асабліва з паўднёвай часткі Беларусі.

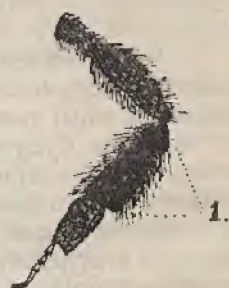

Галава чмяля, 1—лоб, 2—складанае вока, 3—простыя вочы, 4—вусік, 5—слурепс, 6—шчака, 7—верхнія сківіцы.

Сыстэматыка чмялёў вельмі цяжкая, бо яны надта моцна вар'іруюць у афарбоўцы і часта бывае так, што адзін від мае вельмі рознастайны надворны выгляд (напр.: *derhamellus*, *helferanus*), а розныя віды вельмі адзін да аднаго падобны (напр.: *lapidarius-confusus*, *terresterlucorum*, *hortorum-ruderatus-jonellus*), вось чаму цяжка скласьці табліцу для азначэння чмялёў карыстаючыся толькі адной афарбоўкай іх.

Для больш дакладнага азначэння чмялёў патрэбны опычныя прылады, як сільна павялічваючая лупа, або бінакуляр, якіх большасць нашых краязнаўцаў ня мае, вось чаму я памагчымаў абмяжоўваўся выключна прыметамі, якія можна разгледзець бяз гэтых прылад, або маючы невялікую лупу.

Лягчэй азначыць вялікую калекцыю, бо тады можна рабіць параўнанні тых ці іншых прымет, што немагчыма, калі азначаюцца толькі некалькі экзэмпляраў¹⁾.

Задняя нага чмяля;

1. Кошычак.

Табліца для азначэння самак і рабочых²⁾ сямейства чмялёў (*Bombidae*).

1. Грудзі зверху ўсе чорныя, рэдка з дамешкай сьветлых валасоў. 2

¹⁾ Азначаных чмялёў можна пасылаць на праверку па адрасу: Менск, Зоолёгічны Музей Інстытуту Беларускае Культуры.

²⁾ Самцоў лёгка адрозніць па наступных прыметах: 1) вусікі ў самцоў значна даўжэйшыя чым у самак і рабочых, 2) самцы ня маюць джгала, 3) апошні сегмент у самцоў тупы, а ў самак і рабочых трохкутны.

- Грудзі ўсе ці часткай сьветлыя 7
- 2. Чэраўца двукаляровае 3
- Чэраўца трохкаляровае. Грудзі чорныя, часам сьпераду з дамешкай жоўтых валасоў. Чэраўца чорнае, на 2 сэгмэнце жоўтая паласа, канец белы.

T. terrester (L.) var. cryptarum (F.).

- 3. Кошычак чорны (часам канцы валасоў сьветлыя) 4
- Кошычак з рыжых валасоў; грудзі пакрыты няроўнымі валасамі. Увесь чорны за выключэньнем 3 апошніх сэгмэнтаў чэраўца, якія чырванавата-рыжыя

A. derhamellus (K.).

- 4. Канец чэраўца чырвоны 6
- Канец чэраўца рыжы 5
- 5. На галаве сьпераду чорныя валасы. Аснаваньне чэраўца чорнае 2—6 сэгмэнты рыжыя. Грудзі чорныя, часам сьпераду і ззаду больш ці менш з дамешкай сьветлых валасоў.

F. pomorum (Panzer).

- На галаве сьпераду валасы сьветлыя. Па афарбоўцы падобны да папярэдняга.

A. helferanus (Seide) var. tristis.

- 6. Валасы даўгія, увесь чорны, канец чэраўца чырвоны.

L. lapidarius (L.).

- Валасы кароткія, аксамітаватыя, як-быццам, падстрыжаныя. Падобны да папярэдняга. 2—5 сэгмэнты чэраўца зьнізу з рыжымі расьнічкамі.

C. confusus (Schenck).

- 7. Грудзі б. ці м. з чорным (чорныя валасы рэзка аддзелены ад сьветлых) 12
- Грудзі аднакаляровыя, сьветлыя, ці пакрыты мешанінай чорных і сьветлых валасоў 8
- 8. Канец чэраўца рыжы ці жоўты, часам белаваты, але тады з 3 радамі чорных валасоў 9
- Канец чэраўца чыста белы. Грудзі аранжавыя ці чырванавата-рыжыя. Чэраўца чорнае, першы сэгмэнт часта з рыжымі валасамі.

P. hypnorum (L.).

- 9. Чэраўца пры аснаваньні ці пасярэдзіне чорнае. 10
- Чэраўца бяз чорных палос 11
- 10. Грудзі ўсе рыжыя, таксама і канец чэраўца. 1 сэгмэнт з сьветлымі, 2 і 3 з чорнымі, астатнія з рыжымі валасамі.

A. agrorum (F.).

- Кожны сэгмэнт чэраўца ад 3 да 5 мае па чорнай і жоўтай ці белаватай палосцы.

A. schrencki (F. Mor.).

- 11. Грудзі зьверху ярка аранжавыя, чэраўца жоўтае. Валасы вельмі роўныя, як-быццам падстрыжаныя.

A. muscorum (F.).

- Вельмі разнастойнай афарбоўкі, адрозьніваецца ад папярэдняга прысутнасьцю чорных валасоў на грудзях і няроўнымі валасамі.

A. helferanus (Seidl).

- 12. Чэраўца б. ці м. з чорным 13
- Чэраўца ўсё сьветлае, рэдка з радамі чорных стаячых валасоў 23

13. Вяршыня чэраўца белая 14
 — Вяршыня чэраўца жоўтая ці рыжая 21
 14. Грудзі толькі сьпераду з сьветлай паласой 15
 — Грудзі таксама і, ззаду з сьветлымі валасамі 18
 15. На грудзях жоўтая паласа, яна не працягваецца на бакі . 16
 — Жоўтая паласа з сьпінкі працягваецца на бакі і займае больш $\frac{1}{3}$ іх. Канец чэраўца толькі ў сьвежых экзэмпляраў ружаватага колеру.
T. audax (Harris.)
 16. Першы сэгмэнт чэраўца без дамешкі жоўтых валасоў . 17
 — Першы сэгмэнт чэраўца з дамешкай жоўтых валасоў. Чорны, грудзі сьпераду і 2 сэгмэнт чэраўца з жоўтай паласой. У сьвежых экзэмпляраў на мяжы чорнага і белага ружовая паласа. Канец чэраўца зьнізу з ружовымі расьніцамі.
S. soroënsis (F.). laetus (Schmidkn.).
 17. Паласа на грудзях і на 2 сэгмэнце чэраўца сьветла-жоўтая.
T. lucorum (L.).
 — Гэтыя палосы ружавата-жоўтыя.
T. terrester (L.).
 18. Валасы даўгія б. ці м. няроўныя 19
 — Валасы кароткія аксамітаватыя. Чорны, на грудзях сьпераду жоўтая паласа, ззаду з дамешкай жоўтых валасоў. Вяршыны край 2 і 3 сэгмэнтаў з сьветлымі валасамі. Канец чэраўца белы.
S. subterraneus (L.) latreillellus (Kirby).
 19. Шчокі даўгія г. з. даўжыня больш шырыні ў $1\frac{1}{2}$ —2 разы. 20
 — Шчокі кароткія, квадратныя. Невялікі від (18—20 м. м.). Чорны, грудзі сьпераду, ззаду і 1 сэгмэнт чэраўца жоўтыя; канец чэраўца белы. Кошычак ружаваты.
P. jonellus (K.).
 20. Шчокі даўгія. Вялікі від. Афарбоўка такая самая, як і ў папярэдняга.
H. hortorum (F.).
 — Адрозьніваецца ад папярэдняга, больш шырокай чорнай паласой на чэраўцы і больш роўнымі валасамі.
H. ruderatus (F.).
 21. Грудзі сьпераду і ззаду з сьветлымі валасамі 22
 — Грудзі толькі сьпераду, а таксама часам, і другі сэгмэнт з цытрынава-жоўтымі валасамі.
P. pratorum (L.).
 22. Рыжыя валасы, якія пакрываюць апошнія сэгмэнты чэраўца, па краях сьветлыя; чорная паласа на чэраўцы вузкая. Грудзі сьпераду і ззаду, аснаваньне чэраўца пакрыты шэрымі валасамі, часта з зеленаватым адценьнем.
A. silvarum (L.).
 — Грудзі сьпераду і ззаду, аснаваньне чэраўца пакрыта сівымі ці гразнаватымі валасамі. Чорная паласа на чэраўцы больш шырокая, чым у папярэдняга віду. Кошычак з чырвоных валасоў.
A. derhamellus (K.) subsp. rossicus Skor.
 23. 3—5 сэгмэнты чэраўца бяз чорных шчацінак 25
 — 3—5 сэгмэнты з радамі чорных шчацінак 24
 24. З бакоў 2 сэгмэнту няма вучасткаў з чорнымі валасамі. 3—5 сэгмэнты чэраўца з радамі чорных шчацінак (па 1 радку на

кожным), утвараючых няясныя поласы. Шэры ці з жоўтавата-зялёным адценьнем. Паміж крыльляў распыўчатая чорная паласа.

A. equester (F.).

- Падобны да папярэдняга, але з бакоў 2 сэгменту ёсць вучастак з чорнымі валасамі.

A. superequester (Skor.).

25. Кошычак з чорных валасоў. Зеленавата-жоўты, паміж крыльляў рэзкая чорная паласа.

S. distinguendus (F. Mor.).

- Кошычак з сьветлых валасоў. Па афарбоўцы падобны да папярэдняга, часта шэры. Паміж крыльляў чорная пляма, велічыня якой вельмі зьменная.

A. laesus (F. Mor.) *mocsaryi* (Kriechb.).

СЫСТЭМАТЫЧНЫ СьПІС НАШЫХ ЧМЯЛЁЎ.

Bombidae.

Agrobombus (Vogt).

1. *A. laesus mocsaryi* (Kriechb.)

Тыповая форма ў нас не сустракаецца, яе замяняе падвід *mocsaryi* Даволі звычайны від, толькі ў Віцебшчыне і Полаччыне сустракаецца рэдка. Гнёзды робіць як падземныя, так і наземныя.

2. *A. derhamellus* (K.).

Гэты від у нас вельмі зьменны ў афарбоўцы і прадстаўлены, як тыповай формай, якая ўся чорная, толькі канец чэраўца мае чырвоны, так і падвідам *rossicus* Skor.. Сустракаюцца экзэмпляры прамежныя паміж гэтымі формамі, так што можна прасачыць, як з тыповай афарбоўкі ўтвараецца афарбоўка падвіду, так, напр. сустракаюцца тыповыя чмялі, але з сьветлай паласой на 2 сэгмэнце чэраўца, ці на грудзёх зьяўляюцца гразнаватыя поласы. На поўначы Беларусі сустракаецца, амаль што, выключна падвід *rossicus* (Віцебская, Полацкая, Магілёўская, Менская, паўн. частка Бабруйскай акругі), на поўдні сустракаецца тыповая форма, а падвід рэдка; ужо ў Случчыне сустракаецца, амаль што, тыповая форма.

Гнёзды будуюць наземныя ў невялікіх ямінках, якія часта сустракаюцца на сенажацях.

3. *A. equester* (F.).

Гэты від часцей сустракаецца ў паўночнай частцы, на поўдні робіцца рэдкім відам.

Гнёзды робіць як падземныя, так і наземныя, у нас часцей апошняга тыпу.

4. *A. helferanus* (Seidl).

Гэты від зарэгістраваны ў нас толькі для двух акруг Магілёўскай і Менскай, у першай сустракаецца даволі часта, а ў другой вельмі рэдка, павінен быць знойдзены і ў іншых акругах.

Гнёзды будуюць наземныя.

5. *A. muscorum* (F.).

Сустракаецца ў значнай колькасці; у РСФСР вельмі рэдкі від, гнёзды якога, амаль што, не знаходзілі, у нас-жа на вільготных лугох іх можна знаходзіць часта, звычайна яны будуюцца на купінках.

6. *A. schrencki* (*F. Mor.*).

Вельмі рэдкі від. Пакуль што знойдзены ў Прапойскім раёне Магіл. акр. і Клічаўскім раёне Мен. акр. Паўночны від.

7. *A. silvarum* (*L.*).

Сустракаецца па ўсёй Беларусі. Гнёзды будую, як пад зямлёй так і зверху на зямлі ў ямінках.

8. *A. superequester* (*Skor.*).

Вельмі рэдкі від, знойдзены толькі ў Віцебскай акрузе. Паўночны від.

9. *A. agrorum* (*F.*).

Сустракаецца ўсюды даволі часта. Гнёзды часцей будую над мохам.

Soroënsibombus (*Vogt*).10. *S. soroënsis laetus* (*Schmidkn.*).

Часцей сустракаецца ў паўночнай частцы, дзе даволі звычайны. Гнёзды робіць падземныя.

Lapidariobombus (*Vogt*).11. *L. lapidarius* (*L.*).

Даволі звычайны від, радзей сустракаецца ў Віцебскай і Полацкай акрузе. Самец падобен да рабочых, але грудзі сьпераду і галава пакрыты жоўтымі валасамі. Гнёзды звычайна робіць падземныя, часта вельмі глыбока; у старых мышыных норах.

Fervidobombus *Skor.*12. *F. pomorum* (*Ranzer*).

Рэдкі від, характэрны для лесастэпавай зоны. На Беларусі можа быць толькі ў паўднёвай частцы (ад Менску на поўдзень). Пакуль што знойдзены толькі ў Менскай акрузе.

Subterraneobombus (*Vogt*).13. *S. subterraneus latreillellus* (*Kirby*).

У паўночнай частцы даволі звычайны, на поўдні радзей. Гнёзды робіць глыбока пад зямлёй.

14. *S. distinguendus* (*F. Mor.*).

Таксама, як і папярэдні, часцей на поўначы, радзей на поўдні. Гнёзды падземныя.

Terrestribombus (*Vogt*).15. *T. audax* (*Harris*).

Вельмі рэдкі від. Маю некалькі экзэмпляраў з Полацкай, Магілёўскай і Менскай акруг. Як відаць, паўночны від.

16. *T. lucorum* (*L.*).

У паўночнай частцы самы звычайны від, на поўдні сустракаецца радзей, дзе яго замяняе іншы від—*terrester*. Гнёзды падземныя.

17. *T. terrester* (L.).

Вельмі зьменны ў афарбоўцы, прычым тыповая форма сустракаецца рэдка, а var. *sculptatum* (F) на поўдні сустракаецца досыць часта, наогул, паўднёвы від, як і на поўначы Беларусі надзвычайна рэдкі. Гнёзды будую падземныя.

Hortobombus (Vogt).18. *H. hortorum* (L.).

Самы звычайны від. Гнёзды падземныя, часта глыбока ў мышыных норах.

19. *H. ruderatus* (F.).

Часта сустракаецца толькі ў паўднёвай частцы, на поўначы вельмі рэдкі.

Confusobombus.20. *C. confusus* (Schenck).

Вельмі рэдкі від, характэрны для лесастэпавай зоны. Пакуль што маю па аднэй самцы з Слуцкага раёну Бабр. акр. і з Журавіцкага раёну Магіл. акр. і даволі часта сустракаецца ў ваколіцах Менску (Прылукі). Самцы падобны да самак, ад усіх іншых відаў лёгка адрозніць па аксамітавай шэрсціі па вельмі вялікіх вачох, такіх вялікіх вачэй ня мае ніводзін від чмялёў.

Pratobombus (Vogt).21. *P. hypnorum* (L.).

Рэдкі від, знойдзены ў вак. Менску і ў Полацкай акрузе. Гнёзды часта будую высока над зямлёй, у дуплах, на гарэ хаты і г. д.

22. *P. jonellus* (L.).

Рэдкі паўночны від, знойдзена толькі 4 экзэмпляры ў Полацкай і Віцебскай акрузе.

23. *P. pratorum* (L.).

Рэдкі паўночны від, пакуль што знойдзены толькі ў Полацкай і Менскай акрузе.

МАТАР'ЯЛЫ З МЕСЦ.

У. Уладзіміраў.

Торпавае балота Белае і яго распрацоўка.

(Барысаўскі раён).

Белае балота ляжыць у паўночна-заходнім напрамку ад горада Барысава, у 11—12 кілёмэтрах ад яго. Сваю назву яно атрымала ад таго белага моху *Sphagnum acutifolium*, які ўсюды пакрывае балота і робіць уражаньне белага акрыцця, ня гледзячы на тое, што апрача яго ёсць на балоце і іншыя расьліны.

Уся плошча гэтага параўнальна невялікага балота раўняецца 500 гэктарам. Пры разьгляданьні балота на карце можна адразу заўважыць, што балота ляжыць на вадападзеле трох рэчак—Бярэзіны, Гайны і Бродні. Тры рэчкі ўтварылі нібы трыкутнік, на сярэдзіне якога і ляжыць балота.

Нібы рамкай, балота абхоплена шляхамі, хоць і невялікімі. З захаду шлях вадзе з вёскі Ляхаўкі на поўдзень у вёску Бродню. Вёска Ляхаўка ляжыць каля самага балота, ад чаго апошняе часта завуць Ляхаўскім балотам. З поўдню дарога ідзе з вёскі Большага Стахава на захад за Гайну да вёскі Рудня. Ад шырокага гасьцінцу з Н.-Барысава на Зембін на паўкілёметра ад краю лесу ідзе звычайная палявая дарога на вёску Ляхаўку—гэта паўночны край рамкі. Паміж гэтым і Стахава-Руднянскім—злучальная вузкая аднаступовая дарога па краю лесу каля балота; гэта ўсходняя мяжа балота. Праз паўднёвы край балота праходзіць мала праежджаная дарога ў напрамку на хутар Вярбіцкі, што за Гайнай. Гэта ня шлях паміж вёскамі, а дарога, па якой вывозяць сена з гайнаўскай сенажаці.

Больш на балоце не праходзіць ні адна сьцяжынка.

II.

Уся плошча Белага балота прадстаўляе раўніну, якая відавочна абмяжоўваецца як расьлінамі, так і глебай іншага характару, чым само балота. Пераход да вакольнага рэльефу зьяўляецца паступовым, чуць прыкметным у сэнсе павышэньня. З паўднёвага боку балота зьвужаецца ў няшырокую рачную даліну з нязначным забалочваньнем. У паўночным напрамку няшырокая балацкая істужка, пакрытая лісьцёвымі пародамі дрэў пераважна вольхай *Alnus incana* Misch, пераразае шлях

з Н.-Барысава ў Зембін і лёгкаю пакатасьцю пераходзіць у рачную даліну р. Бярэзіны якраз у тым месцы, дзе ўтварылася гістарычная пераправа войска Наполеона ў 1812 г.

Астравой прыпаднятага сухазем'я паміж балота няма, але калі прыглядзецца да дрэўнай расьліннасьці балота, то можна заўважыць яе неаднальковасьць. Так, на прыложаным да апісаньня пляне вучасткі пад лічбамі 1, 2 і часткова 4 пакрыты хвойнікам і бярозай да 3—4 мэтраў вышыні, пры гэтым дрэвы маюць болей прыгожы від, чым на вучастку 5 і 6. Расьліннасьць зьяўляецца паказчыкам характару самога рэльефу, яго глебы.

Трэба адзначыць, што торпавы масыў, хоць і неаднальковай таўшчыні, пакрывае ўсё балота.

III.

Як ужо паміналася, Белае балота — гэта былая лугавая нізіна, вільготная, з ледзь прыпаднятымі краямі і ляжыць на вадападзеле. Ад усходняга краю балота да ракі Бярэзіны прыблізна кілёметр, а ад заходняга да Гайны — чужь больш кілёмэтру. З паўднёвай часткі балота бярэ свой пачатак рэчка Колпніца, якая цячэ на поўдзень і ўпадае ў рэчку Бродню, а апошняя зьяўляецца ўтокаю ракі Бярэзіны каля вёскі Большы Стахаў (усходні канец вёскі). Другіх сталых вадазбораў на тэрыторыі балота ў форме крыніц, вазёр няма.

Толькі паводле слоў дырэктара торпараспрацоўкі, які ў сваю чаргу пачарпнуў весткі ад знаёмага мясцовага селяніна, на заходнім беразе вярхоўя рэчкі Колпніцы ёсьць бяздоннае возера. Бяздонным называюць дзеля таго, што быццам (паказаны селянін тлумачыў) прабавалі вымерыць глыбіню і не ўдалося. У сучасны момант рэчка Колпніца стала значна многаводней, дзякуючы асушцы Белага балота, вада з якога ўся накіравана ў памянёную рэчку.

IV.

Рэльеф мясцовасьці, якая акаляе балота, параўнальна роўны з паступовым чужь прыкметным пераходам да невялікіх узвышшаў каля вёскі Брылі на поўначы і вёскі Большы Стахаў на паўднёва-ўсходнім баку. Як адно, так і другое ўзвышшы знаходзяцца на адлегласьці каля $\frac{3}{4}$ кілёметра ад балота.

Такія-ж узвышшы ляжаць навакол вёскі Ляхаўкі з поўночна-заходняга яе боку. У сучасны момант узвышшы заняты палямі і часткова хваёвым лесам. Глеба поля на ўзвышшах супяшчаная з перавагаю ў бок пяску. У часы ветраў пяскі пераносяцца, утвараючы невялікія выдмы. Выдмавыя насыпы разьмясьціліся на беразе Бярэзіны. Гайна мае выгляд тыповай лугавой рэчкі.

Характар глебы бадай што ані не мяняецца і па краі балота, дзе расьце лес. Тыя-ж пяскі, толькі замацаваныя карэньнямі лясной як травяністай, так і дрэўнай расьліннасьці. Гэта ня той падзол, які яскрава кідаецца ў вочы ў іншых лясных прасторах. Як па полі, так і па лесе параскіданы каменныя гранітнага паходжаньня з часоў ледавіковага пэрыоду. Каля вёскі Брылі няглыбока сяляне капаюць гліну з такімі-ж самымі каменнямі. Тып глебы вакол балота, які шчыльна падыходзіць да Белага, як відаць, зьяўляецца дном яго.

Calluna vulgaris L. верасы і бліжэй да балота *Vaccinium Myrtillus* L.—чарніца. Пераходнай да балотнай расьліннасьці служаць *Vaccinium uliginosum* L. „дурніца“ памясцоваму, *Luzula pilosa* Willd.—ажыка валасатая, *Potentilla*, *Tormentilla* Neck—дуброўка памясц. *Rubus caesius* L.—ажына *Ledum palustre* L.—багун.

Наогул пераход як дрэўнай, так і травяной расьліннасьці сухіх вучасткаў да балота яскрава вызначаны.

V.

З першага погляду Белае балота пры наяўнасьці на ім дрэўнай расьліннасьці, здаецца куп'яватым. Варта аднак выкарчаваць дрэўцы, і паверхня аказваецца роўнай. Дзеля таго, што балота да асушкі было досыць вільготнае, травяністая расьліннасьць укаранілася, галоўным чынам, навакол ствалоў дрэўцаў. Як дрэўцы, так і іншая расьліннасьць балота дадаюць краявуду характар паўночнага і нават палярнага.

Перш за ўсё звярочваем увагу на нізкую, каравую хвоечку з парасонікаваю каронаю. Ствол хвоечак пакрыты мохам і карою, якая тонкімі шэрымі лусачкамі адлушчваецца і, не адарваўшыся, тырчыць на сьцябле. З усходняга боку балота (лічба 6 на пляне) хвойнічак бяз прымешкі бярозы ў 2—3 мэтры вышыні і 5—7 сантымэтраў таўшчыні. З заходняга краю балота Сасонка ня вышэй 1—1½ мэтра (лічба 5 на пляне). На рэштцы вучастку хвойнічак з бярэзьнікам утвараюць рэдкі лясок, пры гэтым знадворны выгляд хвоек той-жа самы, што паміналася вышэй. Вільготнасьць глебы—торпу па даным аналізу складае 95%.

Пераважную расьліннасьць Белага балота складае *Sphagnum acutifolium* мох, які ўтварае нібы пухавік да 30 сантымэтраў таўшчыні. Праз мох выходзяць на паверх ва мностве сьцяблы *Oxycoccus palustris* Pers журавіна, *Andromeda polifolia* L. імшарніца, *Ledum palustre* L. багуну. На некаторых прыпнёвых купінах *Polutrichum commune* зязюльчын лён, галінкі *Asplenium Filix femina* Bernh. качадыжніку, на вільготных плянах *Menyanthes trifoliata* L. бабок трылісьцёвы, *Calla palustris* L. белакапытнік балотны, асобныя сьцяблы *Phragmites communis* Trin чароту звычайнага. Па ўсім балоце надзвычайна рэдкая *Carex acutiformis* Ehrh—асака балотная, а паміж яе белыя дробныя плямкі *Eriophorum angustifolium* Roth падвею вузкалістага.

Расьліннасьць гэтая, як ужо паміналася, амаль што не распаўсюджана за мяжу балота.

VI.

Белае балота ня проста балота, а балота торпавое і сваёю асаблівасьцю прывабіла ўвагу гаспадарчых органаў БССР. Дасьледчая геолёгіная камісія, якая была накіравана ВСНГБ для аналізу якасьці торпу, спачатку думала, што балота мохавае і самы торп—мохавы. Аднак, зрабіўшы зналіз, камісія высветліла, што мохавы торп ёсьць вынік пазьнейшага часу і складае толькі 10% агульнай таўшчыні торпу. 90% торпу нізінна-лугавога характару, са значнай прымешкай ператлеўшай драўніны—бярозы і асіны. Сьляды гэтай драўніны яскрава захаваліся на глыбіні двух мэтраў, да якіх выбіраецца пры распрацоўцы торпу. Верхні слой на 1/3 мэтра нельга было-б назваць торпам. Гэта зьяжалы слой моху. На глыбіні мэтра торп цёмна-

бурага колеру, а глыбей на $\frac{1}{2}$ мэтра таўшчыні торп сьвятлей і мае колер «кавы з малаком». Апошні слой болей рыхлы і сітаваты. Захаваліся хвашчавыя дудачкі, лісьце аеру і асака.

Паміж іншым, рабочыя, капаючы торп, за ўвесь час знаходзілі некалькі разоў вогнішча, якое захавалася ў форме кучкі вугальляў. Па вугалёх можна ўпэўнена сказаць, што гарэлі дровы бярозавыя. Торп з вуглямі здабыты з глыбіні 2 мэтраў.

Найбольшая глыбіня торпу, які залягае на Белым болоце, дасягае 7 мэтраў. Паводле слоў дырэктара торпараспрацоўкі, торп пачаў утварацца пасля ледавіковага пэрыоду. Гэта была вільготная даліна, якая засмоктвала дрэўныя і травяныя расьліны, і толькі ў пазнейшыя часы балота прыняло іншы выгляд мохавага балота.

VII.

Вялізныя прасторы Беларусі захоўвалі ў сваіх нетрах такія каштоўныя апалавы матар'ял, як торп. Замест яго зьнішчаліся лясы, якія заяўляюцца будаўнічым і падзелачным матар'ялам.

Пашырэньне прамысловасьці на Беларусі выклікала неабходнасьць эксплёатацыі торпавых пакладаў. ВСНГБ організаваў з гэтаю мэтай спецыяльны орган Белторпатрэст, які і прыступіў да абсьледваньня тых торпавых вучасткаў, якія ляжаць бліжэй да таго ці іншага прамысловага пункту.

Белае балота зьявілася тым аб'ектам распрацоўкі, які павінен будзе даць апал, а разам з гэтым і электрарухаючую энэргію барысаўскім прадпрыемствам.

Для эксплёатацыі торпу на балота былі дастаўлены тры комплекты торпавай гарнітуры, г. зн. лёкомобілі з пляцформамі і прэс-элеватарамі. Лёкомобілі заказаны і зроблены на Мальцаўскіх заводах у Бранску, а пляцформы і прэс-элеватары на „Красной Прэсьні“ ў Маскве. Кожная гарнітура каштавала 19.000 рублёў, а з дастаўкай на балота — 21.000 рублёў. Машыны на 16 паравых сіл. Для першай працы сэзону гэтага году прывезены тры арцелі рабочых-тарпавікоў па 30 чалавек кожная. Рабочыя з Рязанскай губ., Скопінскага павету. Адтуль-жа прыехала і арцель жанчын у 40 чалавек для прасушкі торпу.

З агульнай плошчы балота была вызначана так званая „прамысловая плошча“ ў 350 гэктараў пры сярэднім заляганьні на 3,5 мэтраў глыбіні.

Падрыхтоўчую працу складалі паглыбеньне русла рэчкі Колпніцы і правядзеньне сыстэмы асушальных канаў. Плошча асушальнага вадзбору складае 2.500 гэктараў. У гэтым годзе працуюць тры машыны, з якіх—дзьве ў прадоўжным напрамку балота, а трэцяя па процастаўнай да шляху першых. Торп вымаецца на глыбіні 2 мэтраў, а глыбей вада грунтавая не дазваляе. Выкапаны рознай глыбіні торп пападае мэханічна ў прэс-элеватар, адкуль выходзіць у форме цаглінак па 4 на дошчачцы.

Дружная арцель пры спраўнай машыне можа вырабіць па 1000 цаглінак на кожнага. Цаглінкі на дошчачках складаюцца на ваганэткі і па рэльсах развозяцца на разраўняны пляц для прасушкі. Як цаглінкі трохі падсохнуць, жанчыны складаюць іх у грудачкі для канчатковай прасушкі.

VIII.

Працоўны дзень на торпараспрацоўцы Белага балота лічыцца 9 гадзін для мужчын, але з тых прычын, што пагода часта перашкаджае і праца аплачваецца ад вырабу, працуюць 11-12 гадзін.

Жанчыны працуюць 8 гадзін і атрымваюць 1 р. 35 кап. Мужчынам за 1000 сырых цаглянак плацяць 3 р. 10 к. Добрая арцель на сябра ў дзень выганяе да 4 р. 50 кап.

Працоўны сезон закончыўся 15 жніўня. Пасля гэтага праводзілася падрыхтоўчая праца да наступнага году.

Выкарчоўку пнёў робяць мясцовыя рабочыя-сяляне.

Распрацоўка торпу разлічана на 25 гадоў пры сярэдняй гадавой здабычы 1.500.000 пудоў сухога апалу. У першы год намечана прадаваць пуд торпу па 19 капеек, а далей зьнізіць да 13 кап. за пуд. Торп будзе дастаўляцца на электрычную станцыю ў Н.-Барысаве (каля „Чырвонай Бярэзіны“), энэргіяй якое будучь карыстацца ўсе прадпрыемствы.

Пры аналізе цеплавой каштоўнасьці торпу Белага балота знойдзена, што калёрыйнасьць яго раўняецца 3.500, што ў пераводзе на дравяны апал азначае: 1 пуд. торпу раўняецца 1 пуду бяроза-вых дроў.

На ўзьмежжы торпараспрацоўкі ў паўднёва-ўсходнім яе куту, на сухім нязначным схіле ў бок балота для канторы і кватэр рабочых і служачых пабудаваны прыгожы пасёлак. Усяго ёсць 16 будынін.

У гэтым ліку сталоўка для рабочых, крама, адчыненая барысаўскім прыградным спажывецкім таварыствам, дзье павеці і лазьня. Кожная арцель сталуецца асобна і мае асобную кухарку.

На абед робіцца перапынак пасля 12 гадзін. Машыны даюць гудок і спыняюць рух. Рабочыя ідуць на абед у пасёлак.

На пляцы стаяць дзье пажарныя бочкі і вісяць на прыбітай да хвойкі пасярэдзіне пасёлку перакладзінцы 8 вёдраў. Пры кожным будынку ёсць агнятушыцель „Багатыр“.

Культурна-арганізацыйны бок формальна захоўваецца, але шырокай працы правесць яшчэ не ўдалося. Арцелі на месцы сваёй арганізацыі маюць лікбез, але пісьменнасьць мала прыкметна. Газэты выпісваюць. Заўважваецца п'янства, з якім вядзецца барацьба, але весці яе цяжкавата, дзякуючы асаблівым умовам працы.

IX.

Для аховы здароўя рабочых і служачых на торпараспрацоўцы ёсць лекпункт.

Пры пачатку працы меркавалі, што прыдзецца змагацца з малярыйным камаром, але на шчасьце рабочых гэта не заўважваецца.

Звычайнымі хваробамі, як і на ўсіх топараспрацоўках, з'яўляюцца цяглічны раматызм і нарывы ад забрудненьня рук і ног. Былі прывезены з Масквы бразэнтавая боты, якія захоўвалі ногі ад вільгаці. Барысаўскія аказаліся вадапрапушчальнымі. Распаўсюджана хвароба страўнікавых органаў з прычыны балацёнай вады, якая ўжываецца рабочымі пры працы.

X.

Распрацоўка торпу пры 3 машынах—гэта пачатак, першы крок. З будучага году мяркуюць паставіць некалькі дзесяткаў машын.

У дадатак да прыездных рабочых будуць арганізаваны арцелі з мясцовага насельніцтва, якія змогуць з цягам часу атрымаць належную кваліфікацыю. Наогул дастаўка патрэбнага ліку рабочых з далёкіх пунктаў справа цяжкая.

Торпавыя паклады побач з Белым балотам на беразе рэчкі Гайны ў шмат разоў большыя за апошнія. Распрацоўка гэтых масываў дае гарантыю, што вакольная мясцовасць можа быць забяспечана апалым на сотні гадоў пры ўмовах поўнае адсутнасці драваагара. Распрацоўка-ж дасць на шмат гадоў заробак мясцоваму насельніцтву.

П. А. Самцэвіч.

Хрэсьбіны¹⁾

ў в. Унтальянка, Барыс. раёну, Менскай акругі.

I. Нараджэнне дзіцяці.

Нараджэнне на сьвет новага чалавека зьяўляецца вялікай урачыстасцю для кожнай сям'і. Гэтую ўрачыстасць селянін ня можа абыйсці моўчкі, ня можа не адзначыць у сваім штодзённым жыцці. Бядняк, які праклінае ў душы зьяўленне на сьвет новага дзіцяці, залазіць у даўгі, але хрэсьбіны ладзіць. А аб багатым і гаварыць ня прыходзіцца. Лічыцца за ганьбу, калі хто ня справіць хрэсьбін. Ды і стары, дзядоўскі, рэлігійны ўклад не дазваляе селяніну не рыхтаваць хрэсьбін. Па яго (селяніна) думцы, дзяцёнак на сьвет зьяўляецца бяздушны: „Па́ра адна, а ня душа!“

Душа-ж зьяўляецца ў дзяцёнка пасля „хрёсту“ ў папа. А хрэсьбіны і хрышчэнне дзіцяці так цесна перапляліся, што да гэтага часу іх ня могуць разлучыць. Выходзіць, што хрэсьбіны як-бы зьяўляюцца актам прыняцця дзіцяці ў члены сям'і, у поўнапраўныя члены грамады, у якой ён да гэтага часу ня лічыўся. Праўда, у астатнія часы можна наглядаць нярэдка выпадкі аддзялення хрышчэння ад хрэсьбін. Хрышчэнне, звычайна, ладзяць не пазней 2-х 3-х тыдняў ад дня нараджэння, а хрэсьбіны адкладаюць на месяц-другі пасля гэтага, к таму часу, як справіцца з гаспадаркай, як нагоняць самагонкі і іншае.

Селянін в. Унтальянка, Барыс. р. Давыд Паўлавец ладзіць хрэсьбіны тады, як сын яго ўжо хадзіць навучыўся, праз 11½ месяцаў пасля нараджэння, хоць хрысціў яго двухтыднёвым.

II. Запашэнне на хрэсьбіны.

„Прасіў татка і мамка і я прашу на хрэсьбіны!“—заходзячы ў хату да суседа ці да радні, запрашае старэйшая дачка. У тым выпадку, калі няма такой, запрашаць пасылаюць пляменьніцу, цётку ці якую іншую кабету з блізкай радні парадзіхі. Мужчынам гэтую справу не даручаюць.

¹⁾ Паводле ўласных назіранняў і часткова са слоў гр. вёскі Унтальянка Міх. Шышпаронка (34 г., пісьменны) і Давыда Паўлаўца (42 г., малалісьменны).

Атрымаўшы такую позову, гаспадыня і гаспадар пачынаюць збірацца, бо запрашаюць, звычайна, перад самымі хрэсьбінамі.

Ня прынята, каб моладзь ішла на хрэсьбіны (асабліва хлопцы).

Праўда, выключэнні ў гэтым выпадку бываюць досыць частыя з боку радні парадзіхі і яе мужа.

Збіраючыся на хрэсьбіны, кожны лічыць сваім абавязкам нарыхтаваць і занесці парадзісе які-кольвечы падарунак, амаль-што заўсёды чаго-небудзь смачнага з ежы. Багацейшыя к гэтаму часу сьпякуць пірог з пшанічнай мукі, альбо напякуць розных перапечак, аладак, хворасту, намачаюць іх поўную міску ці латушку ў сала ці ў сьмятану, а то і проста так, сухімі нясуць. Бяднейшыя-ж проста бяруць паўкалачкі хлеба, насыпаюць зверху жменю солі. Апошнія лічыцца больш прынятым, больш звычайным у вёсцы.

III. У доме гаспадароў.

У хаце парадзіхі к гэтаму часу ўсё падрыхтавана. Напечана, насмажана розных закусак: піражкоў, перапечак, ладак, бліноў, блінцоў, хворасту, асушкаў, якія пад рознымі прыправамі (у сьмятане, творагу, масьле, сале, абсыпаныя пукрам, намочаныя ў сыце) падрыхтаваны к падачы на стол. Сухія перапечкі ляжаць у рэшаце. За заслонкай у печы стаіць наваранае і ў розных выглядых насмажанае мяса, сала, кілбасы. А гаспадар к гэтаму дню пастараўся нагнаць поўны бачонак самагонкі, які займае „пачэснае“ месца на лаве каля стала. Уздоўж лаў растаўлены сталы, к гэтаму часу пазычаныя ў суседзяў, накрытыя белымі абрусамі. Парадзіха, якая к гэтаму часу ўжо на нагах (вясковыя кабеты пасья родаў больш 2-х 3-х дзён, тыдню ў пасьцелі не ляжаць), наводзіць парадак у хаце. Ёй дапамагае ў гэтым бабка, якая тут знаходзіцца з самага ранку.

IV. Збор гасьцей.

Увайшоўшы ў хату, кожны з пакліканых на хрэсьбіны аддае свой падарунак гаспадыні ці гаспадару на рукі, альбо так кладзе яго на стол ці на лаву супраць печы. Кабеты цалуюцца з гаспадыняй (парадзіхай), ня глядзячы на тое, што яны мо' сёння сустракаліся не адзін раз, пытаюцца ў яе пра здароў'е і збіраюцца ў кучу дзе-небудзь каля запечку (звычайнае месца калыскі, а з ёй—і кабеты). Мужчыны размяркоўваюцца каля сталоў, на лаўках.

Гаспадар тым часам прымае падарункі ад гасьцей: бярэ хлеб, ссыпае з яго соль у саянку, хлеб хавае дзе-небудзь. Калі-ж якая цётка прынясе латушку ці міску перапечак ці што падобнае да гэтага—ён заве гаспадыню ўпарадкаваць прынесенае.

Госьці вядуць гутарку аб усім, што іх цікавіць, але менш усяго пра хрэсьбіны. Мужчыны асобна і кабеты асобна. Калі-ж зьбярэцца большая частка запрошаных, гаспадыня пачынае завінацца каля сталоў, растаўляючы на іх закускі. Пры гэтым наглядае за тым, каб на кожны стол закускі папалі аднальковыя. Некаторыя, як напрыклад, сухія перапечкі, асушкі, хвораст сыплюцца сарод стала жменьамі, іншыя, намочаныя ў розных прыправах,—у гліняных місках, латушках а ў некаторых гаспадароў, нават і ў талерках, растаўляюцца па ўсім

стале так, каб кожны мог іх дастаць. Гаспадар водзіцца каля бачонка з самагонкай, разьліваючы яе па бутэльках.

У. За сталом.

Але вось усё закончана: закускі на стале, самагонка ў бутэльках. Гаспадар пачынае запрашаць гасьцей рассаджвацца за сталы.

За стол пад абразамі (у кутку) садзяць бабку, кумоў, больш пачэсных гасьцей. Суседнія сталы займаюцца гасьцямі звычайнымі, суседзямі. Мужчыны садзяцца асобна ад кабет. Гэта, як відаць, робіцца выключна дзеля таго, што кабеты ня могуць нараўне з мужчынамі трымаць чаргу па выпіўцы.

Але вядомыя „пітуны“ з кабет, якія могуць не адставаць ад мужчын, садзяцца разам з імі. Апрача гэтага, кабеты п'явуньні стараюцца не разьбівацца па розных кутках, бо седзячы разам лягчэй сьпяваць.

Самае пачэснае месца на куту займае бабка (павітуха, якая прымае дзіце пры родах) і кумы. Бабка на хрэсьбінах мае вялікае значэньне: гэта—гаспадыня ўрачыстасьці, якая павінна ўсім і ўсяму даваць тон. Каля кумоў, як казалася, даюць месца самым пачэсным гасьцём, якім, у адзнаку іх годнасьці і пашаны да іх, даюць відэльцы ці нож даставаць закускі. Рэшта гасьцей карыстаюцца „відэльцамі на пяць зубоў“—рукамі, якімі з агульнай міскі дастаюць і перапечкі сухія, і бліны ў сьмятане, і мяса, і сала, аблізваючы пасля гэтага пальцы.

Першую чарку налівае і выпівае гаспадар дому да бабулькі.

—„Будзем жывы і здаровы, бабуля!“.

—„Сахарам на душу, галубок!“ — адказвае тая, нізенька пакланіўшыся ў бок гаспадара.

Ад бабулькі чарка перадаецца кумам, ад іх—да гасьцей навокал усяго стала. Пакуль адны п'юць—другія чакаюць сваёй чаргі, не кратаючы закусак; выпіўшыя прымаюцца за іх. Чарак многа няма. На кожны стол даецца па адзін. Дзеля гэтага, каб чарка „дарма“ не хадзіла вакол стала, п'юць адразу па дзьве, па тры чаркі гарэлкі. Кабеты п'юць менш мужчын, але кожная лічыць за абавязак першую чарку віпіць да дна. Даюць піць і малым дзецям, якія прышлі, ці якіх прынесьлі на руках. „Лепш спаць будучы!“ Дзеці ня зморшчыўшыся выпіваюць ад 1/2 да 2-х поўных чарак.

П'юць, закусваюць, паволі гутараць аб справах гаспадаркі, аб надвор'і, заробках. Чаркі тымчасам бяз спынку абыходзяць застольі і з кожным разам гутарка гасьцей робіцца весялейшай. Цёткі памалу пачынаюць варушыцца, таўхаць адна адну пад бакі. Вось самая галасістая зацягнула, іншыя падхвацілі:

1. Дзякуй таму кавалю,
Што скаваў нам гульню.
І ў ручкі ня хукаў,
Малаточкам ня стукаў!

* * *

2. А ў Давыдзкі, а ў Давыдзкі
Венаград на дварэ (2 разы).
А ў Вульлянкі, а ў Вульлянкі
Бабулька на куце (2 разы).
Запражэце, запражэце
А дванаццаць валоў,
Адвязэце, адвязэце
А бабульку дамоў.

Наша бабулька, наша любка
А паезды любя,
У каршомцы, у новінкай
Нам гарэлкі купіць (2 разы).

А ў Давыдзкі, а ў Давыдзкі
Венаград на дварэ (2 разы).
А ў Вульлянкі, а ў Вульлянкі
Кумка на куце (2 разы).
Запражэце, запражэце
А дванаццаць валоў,
Адвязэце, адвязэце
Кумку дамоў.
Наша кумка, наша галубка
А паезды любя,

А ў каршомцы, а ў новенькай
 Нам гарэлкі купя (2 разы).
 А ў Давыдзькі, а ў Давыдзькі
 Венаград на дварэ,
 А ў Вульлянкі, а ў Вульлянкі
 Ды кумок на куце (2 разы).
 Запражэце, запражэце

Ды дванаццаць валоў,
 Адвязеце, адвязеце
 Ды кумочка дамоў
 Наш кумочык, наш галубчык
 Ды паезды любя.
 А ў каршомцы, а ў новенькай
 Нам гарэлкі купя (2 разы).

Цяпер ужо цётка ня прыходзіцца прасіць сьпяваць: яны разышліся. Адна перад адной, на перабой, стараюцца зацягнуць кожная сваю песьню: адразу зацягваюць дзьве, тры; кожная стараецца перакрычаць суседку. Паднімаецца цэлы вэрхал. Але памалу ўсе далучаюцца да больш галасістай і зноў больш-менш ціха і спакойна сьпяваюць.

3. А ўчора, бабка, а ўчора, любка,
 На радзінках была,
 А сягоньня бабка, а сягоньня, любка,
 На хразьбінкі прыйшла!
 Нігдзе ў цябе, бабка,
 Нігдзе ў цябе, любка,
 Больш дзялоў німаш!
 — „Я свае дзялы
 На бакі разьвяду,
 А ў свайго ўнучка
 На куце пасяджу!“

А ўчора, кумка, а ўчора, любка,
 На радзінках была,
 А сягоньня кумка, а сягоньня, галубка,
 На храсьбінкі прыйшла!
 Нігдзе ў цябе, кумка,
 Нігдзе ў цябе, галубка,
 Больш дзялоў німаш!
 — „Я ўсе свае дзялы
 На бакі разьвяду,
 А ў свайго хрэсьнічка
 На куце пасяджу!“

А ўчора, кумок, а ўчора, галубок,
 На радзінках быў,

А сягоньня, кумок, а сягоньня, галубок,
 На хразьбінкі прыйшоў!
 Нігдзе ў цябе, кум .к,
 Нігдзе ў цябе, галубок,
 Больш дзялоў німаш!
 — „Я ўсе свае дзялы
 На бакі разьвяду,
 А у свайго хрэсьнічка
 На куце пасяджу!“

* * *

4. Бабуся, бабуся,
 Таўчы-малоць ня дужа,
 Бабуся, бабуся,
 А па намётчакм—дык любя!
 Бабуся, бабуся,
 Таўчы-малоць слаба,
 Бабуся, бабуся,
 Па намётчакм дык сама,
 Бабуся, бабуся,
 Таўчы-малоць,—дык кох-кох,
 Бабуся, бабуся,
 Па намётчакм, дык скок-скок!

Не пасьпеюць закончыць адну, як іншыя падхватваюць другую, трэцюю песьню. Пяюць ужо без перастанку.

5. А на бабцы саян,
 А на бабцы саян,—
 Ён шоўкам вышыван,
 Ён шоўкам вышыван!
 Наша бабулька, наша любка
 А паезды любя,
 А ў каршомцы, а ў новенькай
 Нам гарэлкі купіць,
 Нам гарэлкі купіць!
 А на куму штаны,
 А на куму штаны—
 Ён не ўстава цаны,
 Ён не ўстава цаны!
 Наш кумочык наш голубчык
 А паезды любя,
 А ў каршомцы, а ў новенькай
 Нам гарэлкі купя! (2 разы).
 А на кумцы—кашуля (2 разы),
 Сто рублей каштуя (2 разы).
 Наша кумка, наша галубка
 А паезды любя,

А ў каршомцы, а ў новенькай
 Нам гарэлкі купя (2 разы).

* * *

6. А цераз мора, цераз сіня
 Гібкая кладачка,
 А цераз поле, цераз шырокае
 Чорная сьцежачка,
 А хто-ж гэту
 Чорну сьцежачку ўбіў?
 А ўбіў-жа-ж
 Гэту чорну сьцежачку
 Молад Давыдка, да бабулькі ходзячы,
 Чорну сьцежачку ўбіў,
 Пакуль бабульку ўпрасіў:
 „Хадзі, мая бабка (2 разы),
 А хадзі-ж ты ка мне!
 А цераз мора, а цераз сіня
 Гібкая кладачка,
 А цераз поле, цераз шырокае
 Чорная сьцежачка.

А хто-ж гэту
Чорну сыцежачку ўбіў?
А ўбіў-жа-ж
Гэту чорну сыцежачку
Молад Давыдка, да кумкі ходзячы.
Чорну сыцежачку ўбіў,
Пакуль кумку ўпрасіў:
„Хадзі, мая кумка,
Хадзі, мая галубка,
А хадзі-ж ты ка мне!“
А цераз мора, а цераз сіня
Гібкая кладачка,

А цераз поле, цераз шырокае
Чорная сыцежачка.
А хто-ж гэту
Чорну сыцежачку ўбіў?
А ўбіў-жа-ж
Гэту чорну сыцежачку
Молад Давыдка, да кумочка хоязячы.
Чорну сыцежачку ўбіў,
Пакуль кумка ўпрасіў:
„Хадзі, мой кумочык,
Хадзі, васілёчык,
А хадзі-ж ты ка мне!

Ужо з першых песень кабеты не застаюцца без дапамогі: ім пачынаюць дапамагаць падвыпіўшыя і павесялеўшыя мужчыны, якія да гэтага часу паціханьку выпівалі, закусвалі і вялі гутарку між сабой. Хрыплымі, напалову п'янымі галасамі, усьлед за жанчынамі, мужчыны падцягваюць:

Упілася, бабка, упілася,
За столікам зьвілася, зьвілася.
Мышы-шышы шалелі, шалелі,
Хвартух бабцы праелі, праелі.
Стала бабка ўставаці, ўставаці,
Стала моцна плакаці, плакаці!
Нечым хвартух латаці, латаці.
Зьбірайце, бабкі, халацця, халацця,
Бабцы хвартух наладзья, наладзья!
А ўпіўся кумок, ўпіўся,
За столікам ён зьвіўся, ён зьвіўся.
Мышы-шышы шалелі, шалелі,
Куму штаны праелі, праелі.
Стаў кумочык ўставаці, ўставаці,

Стаў моцненька плакаці, плакаці:
Нечым штаны латаці, латаці.
Зьбірайце, дзяўчаты, лахманы, лахманы,
Куму латаці штаны, ды штаны.
Упілася, кумка, упілася,
За столікам зьвілася, зьвілася.
Мышы-шышы шалелі, шалелі,
Кумцы спадніцу праелі, праелі.
Стала кумка ўставаці, ўставаці,
Стала моцненька плакаці, плакаці:
Нечым спадніцу латаці, латаці.
Зьбірайце, хлопцы, халацця, халацця,
Кумэ спадніцу наладзья, наладзья,

Да бабкі і кумоў больш чым да іншых гасьцей насядаюць, каб яны пілі гарэлку. Пяюць ім (гледзячы да каго прыстаюць: бабкі, кума ці кумы. Да кумы):

8. Вып'ем, кумка, чарачку,
Каб жылі мы ў парачку.
Вып'ем, кумка, вып'ем тут,
На тым сьвеце не дадуць.
Хоць дадуць, хоць не дадуць,
Вып'ем кумка, вып'ем дзьве,
Каб нам былі рады ўсе.
Вып'ем кумка, вып'ем тут і г. д.
Вып'ем кумка, вып'ем тры,
Каб нас людзі любілі (прыпеў).
Вып'ем, кумка, чатыры,
Каб нас людзілі хвалілі (прыпеў).
Вып'ем, кумка, вып'ем пяць

Хай нас людзі не стыдзяць (прыпеў).
Вып'ем, кумка, вып'ем шэсь,
Хай нам будзя слава-чэсь (прыпеў).
Вып'ем кумка, вып'ем сем,
Каб была нам слава ўсем (прыпеў).
Вып'ем, кумка, вып'ем восем,
Каб нам добра скрозь жылося (прыпеў).
Вып'ем, кумка, вып'ем дзевяць,
Ніхай людзі нас ня дзеляць (прыпеў).
Вып'ем, кумка, вып'ем дзесяць,
Ніхай людзі нас ня весяць.
Вып'ем, кумка, вып'ем тут,
На тым сьвеце не дадуць!

Увага: Прыпеў: „Вып'ем, кумка, вып'ем тут, на тым сьвеце не дадуць!“ — падпяваюць усе, каму толькі ахвота. Рэшту песьні п'яе адна-дзьве кабеты больш галасістыя, падсеўшы блізютка да кумкі.

Калі-ж хто з гасьцей ня хоча піць, яго не прымушаюць.

„А хто п'ець,—таму налівайце,
Хто ня п'ець,—таму не давайце!“

Пяюць пры гэтым цёткі. Калі-ж ад гарэлкі адмаўляецца бабак ці хто з кумоў, ім пяюць ужо асобна (да бабкі—напр.):

Я-б гэту бабку,
Я-б гэту любку
Я-б за бабу не браў (2 разы)

Яна гарэлкі ня п'е (2 разы)
І песень не пяе (2 разы).

VI. Намёткі.

Тым часам гаспадыня (парадзіха) пачала рыхтаваць наметкі. На гэта зварачваецца ўвага песняй:

Паглядзі, бабуля, паглядзі, любка,
Што твая ўнучка робя:
А за полажкам, а за беленькім,
Ды за тоненькім,
Табе наметку кроя (2 разы).
Паглядзі, кумок, паглядзі, галубок,
Што твая кумка робя:
А за полажкам, а за беленькім,

Ды за тоненькім
Табе наметку кроя (2 разы).
Паглядзі, кумка, паглядзі, галубка,
Што твая кумка робя:
А за полажкам, а за беленькім,
Ды за тоненькім
Табе наметку кроя (2 разы).

Увага: Кум, кума, гаспадыня (парадзіха), гаспадар пры звароце адзін да аднаго завуцца „кумамі“. Для бабкі ўсе (і дзяцёнак, і бацька з маткай яго, і кум з кумой—унуці, а для іх яна—бабка).

На наметку часьцей за ўсё скарыстоўваюцца кавалкі звычайнага сялянскага палатна (кужал), якія бяруцца такой велічыні, каб кум з сваёй наметкі змог пашыць штаны, кума з бабкай—сарочку ці спадніцу. У больш багатых хатах наметкі бываюць з куплёнага палатна. Не абавязкова на наметкі павінна ісьці матар'ял на бялізну. Дзецца ў наметку рушнік, абрус, хустка ці што іншае, патрэбнае ў гаспадарцы (але абавязкова з тканін). У наметку заварачваецца калачка хлеба, спэцыяльна для гэтага сьпечаная з рознымі малюнкамі (шклянак, чарак ці розных іншых цацак) на верхняй скарынцы. Намёткі бабе і кумам перадае сама парадзіха, якая пры гэтым з кожным цалуецца па тры разы.

Атрыманыя наметкі бабуля і кумы кладуць за сабой на лаву ці даручаюць іх каму-небудзь з сваіх хатніх, каб яны занеслі яе да дому. Калі-ж нельга адразу пераслаць да хаты, гаспадары наметак пільна сачаць за іх цэласьцю, бо госьці ўсялякімі спосабамі стараюцца наметкі адкрыць. Пускаюцца на розныя хітрыкі і каб адкрыцьці і каб усьцерагчы. Калі-ж так альбо інакш наметку ўдасца адкрыцьці,—сярод гасьцей паднімаецца рогат: усе рады, што ім удалася гэта зрабіць. Пачынаецца продаж украдзенага, таргі на яго. Пацярпеўшы (бабка ці хто з кумоў, ад якіх украдзена наметка) у „канпузе“. Ён, у адместку, стараецца наметку адкрыцьці, вырваць з рук прадаўца, але гэта яму рэдка ўдаецца, бо за ім сачаць і не даюць яму наметкі ўсе госьці. Калі ўжо ўсе падходы пацярпеўшага застануцца без усялякай карысьці, тады ён наметку пачынае адкупліваць гарэлкай. Пачынаецца торг: госьці запрашваюць больш, ён дае менш. Сходзяцца, звычайна, на палавіне ці на цэлай бутэльцы гарэлкі. А гэта толькі і патрэбна было гасьцям. Расьпіўшы выкуп, хто-небудзь з гасьцей ізноў стараецца „падсаседзіцца“ да наметак, каб зноў яе адкрыцьці. Адкрадаюць толькі тканіну, ня кратаючы хлеба. Бывае так, што адну наметку адкрадаюць па некалькі разоў і кожны раз бяруць за яе выкуп. Калі-ж пацярпеўшы ўрэшце адмаўляецца ад наметкі (што бывае вельмі рэдка), то яна, па сканчэньні хрэсьбін, перадаецца гаспадыні хаты (парадзісе). Але такія выпадкі бываюць вельмі рэдка, бо на такога скупого глядзяць скосу, а ў некаторых мясцовасьцях (Крупскага раёну, Аршанск. акр.) іх стараюцца ня браць за кумоў.

Процэдура з намёткамі дадае гасьцям шмат вясёласьці. Госьці могуць выпіць лішняю чарку за кошт выкупу. Цягнецца яна аж да канца хрэсьбін. Але тым часам яна не зьяўляецца перашкодай далейшаму правядзеньню хрэсьбін. Кабеты бесьперастанку пяюць песьні.

Венаград на дварэ!...
Так наша бабка,
Так наша любка на куце.
Як золат персьцень на руцэ,—
Так наша бабка на куце.
Як золат персьцень шаруюць,
Так нашу бабуку шануюць.
Бабка мая, любка мая,—
Венаградаў цвет!

Венаград на дварэ!...
Так наша кумка,
Наша галубка на куце.
Як золат персьцень на руцэ,—
Так наша кумка на куце.

Як золат персьцень шаруюць,
Так нашу кумку шануюць.
Кумка мая, любка мая,
Розавы цвет!

Венаград на дварэ!...
Так наш кумочык,
Наш васілечык на куце.
Як золат персьцень на руцэ,
Так наш кумочык на куце.
Як золат персьцень шаруюць,
Так нашага кумка шануюць.
А кумочык мой, галубчык мой.
Васільковы цвет!

У вясковай сям'і мужчына займае больш важнае месца, чым кабета. Мужчына—галава хаты, мужчына—кіраўнік гаспадаркі. Дзеля гэтага нараджэньне „мужчыны“ ў хаце сустракаецца з большай прыемнасьцю, чым нараджэньне дачкі. Сын—будачая падмога гаспадаркі, бацькоў. А дачка прыносіць адны турботы. Гэты погляд выказваецца ў песьні якая сьпяваецца на хрэсьбінах:

А на ложку, а на беленькім
Парадзінуха ляжыць.
Захацела, жагадалася
Вішнёвага соку.
А пазвала, запатрабавала
Свайго мужа з току:

„Ці ня знойдзеш, ці ня выстараеся
Вішнёвага соку?“
—„Як сына радзіла —соку дастану,
А як дачку радзіла—
І так абайдзесься!“

Пяюць многа. Пяюць і спэцыяльна хрэсьбінаўскія песьні, пяюць і піліпаўскія, вялікапосныя і розныя іншыя, абы толькі пяць. Тут можна пачуць пераробку расійскіх песень на беларускі лад:

„Сяджу за рашоткай ў цюме я сырой. Таварыш ў няшчасці, махая крылом,
„Ускармлены на волі арол маладой, „Крывава мяса клюе пад вакном“...

Тут і „Бывали дни веселые“ і „Пасьледні нонішні дзянечык“ і розныя іншыя. Падвыпіўшыя цёткі ўжо ня могуць усядзець за сталом: вылазяць з застолья і па аднэй ці ўзяўшыся падпашкі па дзьве, па тры ці па чатыры пускаюцца ў скокі. Скачуць лявоніху, крутуху, мяцеліцу, падпяваючы замест музыкі розныя прыпеўкі і песьні.

VII. „Бабіна каша“.

А сядзеўшая да гэтага часу ціха і спакойна за сталом бабка паднімаецца і ідзе ў куток, дзе была да гэтага часу захавана „бабіна каша“. Раней, ды і цяпер, больш бяднейшыя бабкі „бабіну кашу“ варылі з пшонных ці грэчных круп на малацэ з маслам ці на сале. Багацейшыя—пякуць пірог („бабку“) з куплёнай пшанічнай мукі. А звычайная „бабіна каша“ пяэцца з пшанічнай мукі хатняга вырабу. Поўны гаршчок ці міску накладваюць рознымі невялічкімі асушкамі, перапечкамі, хрушчыкамі і іншым пячэньнем. Усе яны сухія, так, каб можна было іх браць рукамі, насыпаць у кішэню. Каша падаецца на стол абавязкова ў якой-небудзь пасудзіне (часьцей у глінянай, таннай і ня цэлай ужо).

„Да гэтага часу вы, дарагія госьцікі, пілі-елі бясплатна, бяз грошы; а цяпер гэну кашу будзе есьці тэй, хто адкупя яе!“—кажа бабулька, ставячы „кашу“ на стол.

Пачынаецца торг за „бабіну кашу“. Дзеля гэтага з гасьцей выбіраецца адзін чалавек, які прадае яе. З хусткі робіцца зьвязак, які ставіцца на „кашу“ і ў які „купцы“ кладуць грошы за „кашу“. Каша застаецца за тым, хто апошні пакладзе ў гэтую хустку тую ці іншую монэту. Дзеля гэтага кожны стараецца ня купляць кашу з самага пачатку, каб дацягнуць да канца. А прадавец бесьперастанку выклікае, на ўсякія махеры расхвальвае „бабіну кашу“.

„Каша застаецца за Рыгорам. Хто дае больш? Харошая, смачная каша: перапечачкі, хрушчыкі цукрам пасыпаны, есьці ды аблізвацца. Хто купляе: раз... два...“ Калі да слова „тры“ хто справіцца пакласьці ў хустку монэту, каша застаецца за ім і торг пачынаецца спачатку. Торг цягнецца досыць доўга, бо кожны з гасьцей, як ехаў на хрэсьбіны, назапасіўся досыць значным лікам грашоў, капеек. Часьцей за ўсё каша застаецца за кумам. Вельмі рэдка якая-небудзь кабета прыймае ўдзел у таргу. Звычайна яны ўкінуць адну монэтку (грош, капейку) у хустку і на гэтым іх удзел у таргу скончаны.

Грошы, вытаргаваныя за кашу, бярэ з хусткай баба, а кашу—новы гаспадар, купіўшы яе. З усяго маху стукае ён гаршком ці латушкай (у якой знаходзіцца каша) аб стол. Пасуда разьлітаецца на дробныя кавалкі, каша рассыпаецца па сталу. Часта, каб пасуда засталася цэлай, бабка кашу кладзе ў якую-небудзь бляшаную пасудзіну. Але і гэта не дапамагае. Знаходзяцца такія аматары, якія лоўка і спрытна падстаўляюць нож пад пасудзіну і па нажу зьверху ўдараюць міскай. Пасудзіна не разьліцелася, але засталася дзіравай. Каб захаваць пасудзіну цэлай, бабка пачынае прасіць гасьцей ня біць міску, адбірае кашу назад. Але пакуль яна справіцца, кожны з гасьцей стараецца чым-колечы ўдарыць па пасудзіне, і апошняя рэдка калі застаецца цэлай.

Разьбіўшы гаршчок ці міску, гаспадар губляе ўжо свае правы на „кашу“. Яна становіцца агульнай. Кожны з гасьцей „пробуе“ „бабіну кашу“, а бабка надзяляе ёй усіх дзяцей, якія к моманту падзелу „бабінай кашы“ зьбіраюцца сюды амаль што з усяе вёскі. Кабеты, у якіх дома засталіся дзеці, бяруць некалькі штук пячэньняў ад бабінай кашы ў кішэню ці запазуху, бо прыехаць дамоў з хрэсьбін бяз бабінай кашы лічыцца тое самае, што вярнуцца з гораду к дзецям без гасьцінца.

За кашу бабе падносяць чарку гарэлкі, якую яна выпівае на палову з пажаданьнем унуку шчасьця, багацьця. Нявыпітую палову чаркі вылівае ўверх з пажаданьнем, каб унук рос высок і здароў, як дуб у лесе.

„Наезды“ бабы.

А падвыпіўшыя кабеты і мужчыны абступаюць бабку і пачынаюць падпяваць:

1. Наша бабулька,
Наша галубка
А паезды любя.
А паезды любя!
А укаршомцы,

А ў новенькай
Нам гарэлкі купя,
Нам гарэлкі купя!
Запражом мы,
Запражом мы

А дванаццаць валоў,
Адвзяём мы,
Адвзяём мы
А бабультку дамоў!

* * *

2. А было ў бабкі, а было ў любкі
А чатыры бычкі, а чатыры бычкі.
А прыйшло да бабкі, а прыйшло да любкі
А чатыры купцы, а чатыры купцы.
— „А прадай, бабка, а прадай, любка,
Бычка рабенькага, бычка рабенькага!“
— „Мяне рабы вязе ў бабы,
Я яго не прадам, дадушы-ж не прадам!“
А было ў бабкі, а было ў любкі
А чатыры бычкі, а чатыры бычкі.
А прыйшло да бабкі, а прыйшло да любкі
А чатыры купцы, а чатыры купцы.
„А прадай, бабка, а прадай, любка,

Бычка сівенькага, бычка сівенькага!“
— „Мяне сівы вязе ў бабкі сілай.
Я й яго не прадам, дадушы-ж не прадам!“
А было ў бабкі, а было ў любкі
А чатыры бычкі, а чатыры бычкі.
А прыйшло да бабкі, а прыйшло да любкі
А чатыры купцы, а чатыры купцы.
„А прадай, бабка, а прадай, любка,
Бычка чорнага, бычка чорнага!“
— „У мяне чорны круціць жорны,
Я й яго не прадам, дадушы-ж не прадам!“
А было ў бабкі, а было ў любкі
А чатыры бычкі, а чатыры бычкі.
А прыйшло да бабкі, а прыйшло да любкі
А чатыры купцы, а чатыры купцы.
— „А прадай, бабка, а прадай, любка,
Бычка бурага, бычка бурага!“
— „Мяне буры вязе ў гулі,
Я й яго не прадам, дадушы-ж не прадам!“

Зьбіраюцца адвазіць бабку дамоў. Вязуць яе рознымі спосабамі: у начоўках, на баране, на санях, на калёсах, што скарэй пад рукі падзецца. Калі вязуць на баране, на зубы расьцілаюць кажух ці сьвіту, сілком сядзяць бабку і трымаюць яе, каб яна не ўцякла. Цягнуць кабету, ім дапамагаюць падвыпіўшыя мужчыны. У час паездаў пяюць розныя прыпеўкі, песьні (ня хрэсьбінаўскія). Бабку мучаюць, „зьдэкуюцца“ над ёй да таго часу, пакуль яна ня дасьць выкупу (гарэлкай). Некаторыя бабкі, каб адразу збавіцца ад „паездаў“, яшчэ ў хаце ставяць абступіўшым яе кабетам выкуп. У гэткім разе яе не чапаюць— яна адкупілася ад паездаў.

Выпраўленьне кумоў і разьезд гасьцей.

Па сканчэньні торгу за бабіну кашу і падзелу яе, гаспадар (муж парадзіхі) пачынае рыхтаваць падводу пад кумоў для таго, каб вязьці дзіцяне к хросту. У павозку запрагаецца ўласны конь гаспадара. Дзяцёнка туды і назад вязе кума, а кум кіруе канём.

У некаторых мясцовасьцях Барысаўскага раёну (в. Вяляцічы і інш.) за кумоў прынята браць падросьтаў гадоў 13-15. Кумы, па мясцоваму звычайу, ня маюць права брацца (жаніцца) паміж сабою. Гэты звычай у апошнія гады пачынае зьнішчацца і нярэдка бываюць выпадкі, калі ня толькі кум з кумой, але і хросны бацька жэніцца на хроснай дачцэ.

Па ад'ездзе да папа кумоў хрэсьбіны лічацца скончанымі. Госьці, забіраючы свае рэчы, пачынаюць разыходзіцца па хатах.

К прыезду кумоў ад папа часта завуць бабку і іх траіх садзяць за стол падмацавацца з дарогі. Гарэлка і тут займае не апошнія месца. Але гэтая „падмацоўка“ праходзіць ціха і спакойна, бяз песень і ўсялякіх звычайу.

Увага: За бабку прынята браць кабету, якая сама мела дзяцей, але ўжо па старасьці ці па іншай прычыне ня мае надзеі іх мець больш.

А. Шашалевіч.

Па Гомельскай акрузе.

Краязнаўчыя нататкі.

І. У в а р а в і ч ы.

Менскі цягнік прыходзіць на ст. Узу каля адзінаццатае гадзіны раніцою. Адтуль да Уваравіч 6 кілёметраў. Бяру фурмана, і мы коцім туды. Праяжджаем вялікую прытульную вёску Рудзянец. За ёю скоро пад'ехалі і да Уваравіч. Перад самымі Уваравічамі прыгожы шлях з дубовымі прысадамі, якія на дзіва захаваліся. Канчаюцца дубовыя прысады, пачынаецца з правага боку дарогі вялікі ў некалькі гектараў пладовы сад, які раней належаў пану Ліпінскаму. А ў самым пачатку сада прыгожае гарадзішча, праўда, невялікае ў разьмерах, але добра захаванае. Месца гэтае завецца тут „Гарадком“, і пра яго шмат існуе тут легенд і паданняў. Кажуць аб бочках золата, якія быццам тут закапаны, і як хочаш абвяргай гэтую казку—старажылы ўпарта адстойваюць яе. На гарадзішчы растуць цяпер вялікія дрэвы—дубы, бярозы і розныя хмызнякі, а ўнізе разьляглася балацкая Уза і адчыняецца бязьмежная прастора палёў.

Сад канчаецца паркам, зусім невялікім, расплывавым на ангельскі манер. У парку дом б. пана, а цяпер тут зьмясціўся РВК. Нічога асаблівага ў будынку няма.

Насупроць РВК бровар. Да бровара ўвесь час цягнуцца сялянскія падводы з бульбай. Тут вельмі шумна: у раёне ў гэтым годзе бульба ўраджыла, і сяляне сьпяшаюцца скарыстаць сухое надвор'е, каб падвезці на бровар па сходнай цане бульбу.

Заходжу ў РВК, пытаю пра краязнаўчае т-ва. Інспэктара асьветы няма і няма каму даць мне весткі, ці ёсьць тут арганізацыя ці няма. Паралі пайсьці ў школу сямігодку. Іду праз доўгую і досыць шырокую вуліцу, якая ў той-жа час зьяўляецца і рыначным месцам. Стаяць сялянскія падводы са збожжам, яблыкамі. Прыслухоўваюся да гутаркі. Выразнае аканьне і цьвёрдае р. Цікавыя звароты мовы, новыя словы ці новае разуменьне вядомых мне слоў. Так слова „крыўляцца“ разумеюць тут у сэнсе крыўдзіцца, быць незадаволеным. Адна баба перадае другой:

—Вы крыўляецеся, што маеі даццы багата трэба, дык нехай дома сядзіць і нікуды ня йдзе!

Вось яшчэ цікавыя словы, якія пачуў тут: 1. златышыць крышу (пакрыць „латамі“), 2. нутры (вантробы), 3. подалека (ня вельмі далёка), 4. глытачкі (рэўматычныя вузельчыкі), 5. нажён (лік сжатага: „сягоleta нажён луччы“). 5) удзечаства—урочышча: нам даюць зямлю ў Чапцовым імху, ды там плахьдзя ўдзечаства. Таксама вельмі цікавае тут вымаўленьне, павучае, мяккае, ня глядзячы на шырокае аканьне. Апошняе асабліва прыкметна са слоў аднае бабы, што жалілася другой:—У міне, галубачка, гора, гора. Сына пабілі, дык дохтар гавора, што ў яго нешта *параломана*!

Загадчык школы 7-кі вядзе са мной доўгую гутарку. Ён сядзіць у настаўніцкай, лекцый у яго няма. Паведамляе, што краязнаўчае т-ва ў раёне ёсьць, што гэтую працу вядзе настаўнік Купрэеў, што пры 7-цы

таксама ёсьць вучнёўскі краязнаўчы гурток, але працы гуртка яшчэ няма, бо ён заснаваўся толькі ў гэтую восень. Мы говорым аб форме і зьмесьце працы вучнёўскіх гурткоў.

Прыходзіць сакратар т-ва т. Купрэеў. Да слоў загадчыка 7-кі ён дадае вельмі мала: т-ва заснавалася толькі вясною, абрана праўленьне з 3-х асоб, старшыня т-ва жыве ў 4-5 вяр. ад Уваравіч і гэта перашкаджае наладзіць плянавую працу. Популярызацыя краязнаўчай працы вялася, і вынікам яе запісалася 60 сяброў. Праўленьне заснавала 4 гурткі ў раёне, выпісала для іх „Наш Край“, але аб працы гурткоў нічога ня чутна. Праўленьне мае невялікія сродкі ад сяброўскіх складак. На настаўніцкай канфэрэнцыі ў восень быў даклад ад т-ва, была інфармацыя аб пляне працы т-ва. Цяпер т-ва паставіла троху зьмяніць плян працы і правесці сталую працу ў адным напрамку. Такой працай т-ва лічыць вывучэньне рэўруху ў раёне. Гэтае вывучэньне будзе складацца з паасобных заданьняў, якія будуць прапанаваны сябрам т-ва.

Доўга гаворым, як і ў якім напрамку ажывіць, ці правільней кажучы, распачаць працу т-ва. Але настаўнікам трэба закончваць лекцыі, і я прымушаны пакінуць школу. Мы ўмовіліся ў гэты дзень вечарам, калі ў школе будуць заняtkі савецкіх служачых па вывучэньні беларускай мовы, сабраць краязнаўчы сход, на які запрасіць служачых і настаўнікаў местачковых школ.

Я іду „вывучаць мястэчка“. Уласна кажучы, яно не падобна да мястэчка. Яўрэяў вельмі мала, няма цеснаты, зьбітасьці ў адну кучу, як у іншых мястэчках. Уваравічы, ці як тут завуць „Варавічы“—вялікая, ва ўсе бакі расьцягнутая вёска. Хаты, гумны з ёўнямі, двары, студні, увесь уклад жыцця такія самыя, як на Магілёўшчыне. Увесь местачковы характар Уваравіч выяўляецца з таго, што ёсьць стары заезджы дом з дзіравай падлогай і некалькі прыватных крамак, якія невядома чым гандлююць. Усё жыццё каля коопэратываў. Ад раньня да вечара крамы перапоўненыя народамі. Усе тавары, што прывозяць, у адну хвіліну разьбіраюць. Асабліва вялікі попыт на крамніну, абутак, скуру, жалеза.

Праходжу вуліцу з канца ў канец, заходжу ва ўсе коопэратывы, прыглядаюся, як і чым гандлююць, якія цэны, якія тавары, аб чым гамоняць спажываўцы-сяляне. Тут менш можна пачуць оханьня ды аханьня з прычыны нашых гаспадарчых замінак, незадаволены толькі чаргамі, якія наглядаюцца пры продажы мануфактуры ды скураных тавараў. Невядома, каго і вінаваціць: прадаўцы працуюць да сёмага поту і ня ў прыклад больш спрытны за менскіх прыказчыкаў у коопэратывных крамах.

Зноў іду да РВК і адтуль праз прыгожы парк і сад накіроўваюся да гарадзішча. Гэтае месца, памойму, лепшае і самае прыгожае месца ў мястэчку. Вымяраю яго, уважліва аглядаю паверхню ў надзеі, што можа што-небудзь знайду. Але ўсё зарасло векавымі дубамі і нават трава ня ўзрыта. Толькі ў адным месцы, дзе, як відаць, быў уезд на гарадзішча, дзе стаяў надмагільны помнік пану, зямля разрыта, ад мармуровага помніка застаўся толькі адзін пастамэнт з надпісам на польскай мове, усё іншае, як відаць, з гневам было разьбіта на дробныя кавалкі. Sic transit...

Як сьцямнела, прыходзіць да мяне т. Купрэеў. Разам ідзем да сакратара РКПБ, яго няма дома. Заходзім да Апа Райкому т. Музыкінай. З ёю гаворым аб краязнаўчай працы і неабходнасьці падтры-

маньня яе з боку Райкому. Прыходзім да згоды і вызначаем некаторыя спосабы ажыўленьня краязнаўчай працы ў раёне. На краязнаўчым сходзе думаем паставіць пытаньне аб кооптаваньні ў склад праўленьня некаторых асоб. Т. Музычкіна згаджаецца на сваю кандыдатуру.

Сход праходзіць здавальняюча. Даклад аб зьмесьце і мэтодах краязнаўчай працы слухаюць уважліва. Присутнічала каля 35 асоб. Пасьля дакладу пачынаецца гутарка. Некаторыя даюць паведамленьні аб цікавых рэчах і фактах у раёне. Кажуць, што тут былі вельмі цікавыя летапісы, якія сабралі з усіх цэркваў і ў вялікім ліку адаслалі ў Гомель, а мясцовая краязнаўчая організацыя правароніла гэта і нават не пацікавілася праглядзець іх. Гаварылі яшчэ, што ў в. Рудзянец жыве 120-гадовы дзед Рабіна (вельмі ня любіць, калі яго так дражнюць), запраўднае прозьвішча якога Варуеў, дык ён вельмі здатны апавядальнік розных жартаў, прыгод і яшчэ гэтым летам касіў і не адставаў. Назвалі некалькіх жанчын уваравіцкіх, якія маюць добрыя галасы і яшчэ ведаюць старыя песьні. У моладзі лепш ня пытай—ніхто ня ведае. Моладзь лічыць гэта адсталасьцю, захапляецца мяшчанскімі рамансамі і прыпеўкамі. Падыходзіць яшчэ чорны барадач (пасля я даведаўся, што гэта быў страхагент Лукомскі) і гаворыць, што ён мае касцыяны кінжал, які знайшоў каля Чачэрску ў рацэ, як сецамі лавіў рыбу. Дагадваюся, што гэта, як відаць, была прылада накітавалі цяперашняй астрогі. Гаворыць яшчэ, што ў яго было шмат музэйных рэчаў і бібліятэка, але ўсё гэта забралі, як пачалася „завіруха“.

На другі дзень у мяне зраньня вольныя гадзіны. Іду на вёску. Бачу цікавыя орнаменты надвакоўнікаў. Выймаю блёкнот, рыхтуюся замалёваць іх. Раптам адчыняецца кватэрка, высоўваецца галава ўчарайшага барадача і тэнар крычыць:—Таварыш, можа зайдзецеся зірнуць на кінжал? Іду, гляджу. Праўда, прылада вельмі цікавая і мастацкі зробленая. Разглядаюць яе ўсе супрацоўнікі страхагэнцтва, разглядаюць яе і некаторыя кліенты, што прышлі па справах. Забыліся на справы і паперы, усе заняліся гутаркай на краязнаўчыя тэмы. Барадач зноў кажа, што ў яго было шмат каштоўнага і цяпер яшчэ троху засталася. Але супрацоўнікі ня вераць гэтаму і падзуджваюць:—Нічога ў цябе няма. Можа было калісь!—Ах вы-ж, чэрці! У мяне няма? крычыць барадач, спрытна нясецца ў другі пакой, дзе, як відаць, яго кватэра, і прыносіць скрыначку са старымі срэбнымі грашыма. Буйныя грошы, да 40 монэт. Агент зьвяртае нашу ўвагу на мядзяныя кацярынінскія грошы, што адбіты былі ў Кацярынбурзе. На грошах адчаканены дзьве лісічкі.

Пагутарыўшы з гэтымі сымпатычнымі людзьмі, іду далей на вёску. Заходжу ў хату Ільлі Кабаева. Мне казалі, што там ёсьць жонка Ільлі і дзьве дачкі, якія добра сьпяваюць. Але як адразу сказаць пра гэта? Трэба яшчэ намацаць глебу. Кажу, што ў мяне ёсьць справа да іх. Зьдзіўлена паглядаюць то на мяне, то адна на адну—мужчын у хаце ня было. Агледзеўшыся троху, кажу, што хацеў-бы паглядзець, а можа і купіць што-небудзь з іх хатніх вырабаў—рушнікоў, посьцілак, настольнікаў. Нават не адгаварваючыся, адна дачка падыходзіць да вялізнай скрыні, адчыняе яе і просіць мяне падыйсьці. Я падыходжу і вочы мае разьбягаюцца. О! чаго толькі тут няма! Самае тонкое выбеленае палатно, старасвецкія жанокія сарочкі, рушнікі і пратыканыя і вышываныя, безліч настольнікаў і на 5, і на 6, і на 8 і на 10 нітоў. Ёсьць нават некалькі набіванак. Усё гэта так прыгожа і дабротна выглядае, што нельга пазбавіцца ад спакусы што-небудзь

купіць, хоць самае таннае. Цэны запрошаны „прыстойныя“ і без павароту. Сяляне цяпер ведаюць, як ацэньваць гэтую марудную працу. Купіў рушнічок, адклаў яго, сеў водаць, каля вакна, і перайшоў да больш важнай справы — запісаць мэлёды і словы песень. Надзіва, жанчыны не ламаліся і адразу пачалі сьпяваць: матка і дзьве дачкі. Прыемна было слухаць іх гармонічныя песьні і добрыя галасы. Жаль толькі, што я адарваў іх ад працы. Пасьпеў запісаць мэлёды і словы 4 песень: 1. Падымалася сы мора пагода, 2. Плавала вутка па мору хутка, 3. Пасадзіла чорныя зельля, зелійка ў гародзі.

Запрасілі мяне на вечар. Тады яны будуць вольнымі, абяцалі сабраць поўны хор жанчын і дзяўчат.

Ад Кабаевых я пашоў да школы, дзе мы зноў абмяркоўвалі плян працы, гаварылі аб фэмпункце і фэннагляданьнях. Вырашылі заснаваць пункт пры школе.

Пасьля абеду я зайшоў да Макара Жыліцкага, які лічыцца старэйшым на вёсцы. Мне цікава было распытаць яго аб гарадзішчы, аб паўстаньні 63 г. На маё запытаньне, дзед кажа, што ён ня самы старэйшы на вёсцы. Дзеду пры паншчыне было 18 г. А ёсьць другі дзед Мільлян, дык той быў ужо жанаты, а Макар яшчэ „бегаў па ляду“. Неахвотна дзед успамінае мінулае. Адгаварваецца:

— Пражылае прайшло ўжо! Мабуць і праўду кажуць, што старая плашэй было. Усё на пана рабілі. Тады і гаварылі так: пагода ваша, а нягода наша! А пра польскі бунт нічога ня скажу! Ніякіх зьдзелак тады ні было! Хадзілі на байдак (?) атрабатываць паншчыну ды і ўсё!

— А як ты цяпер жывеш?

Дзед сумна сьмяецца.

— Жывем з бабай, ды ажыдаем ад бога высьпятка. Паміраць-жа ня хочам.

— А жыцьцё наша, дык во палядзі: два мяшчкі жыта намалаціў, пяць ёвянек, ды кароўку маем. Паечка ў балоце, яе выкашу, дык сенца ёсьць. А зямельку ўсю сыны ўзялі, толькі 2 дзесяціны мне.

У размову ўступае і баба, якая дагэтуль моўчкі секла капусту ў карыце.

— Ламачча мы, на што мы каму? Калані нас пад бок, дык капейкі ня нойдзіш! Ніхто нас не пажалее.

— Багата ў цябе сыноў? пытаюся я.

— Э, мілы чалавеча! Два разы я быў жанаты, а дзяцей было ў мяне, як у Сроля. Ужо і забыўся, колькі было!

Сьмешная гісторыя! Выходзіць, што гэтыя Філемон і Баўкіда па два разы шлюб бралі. Цяпер ім абодвым па 75 г. і абодвы зьяўляюцца вельмі чыстымі этнографічнымі тыпамі. Бадзёрыя людзі, ня глядзячы на іх скаргі на старасьць.

— Бывай здароў, дзед! кажу я на разьвітаньне.

— Шчасьліва скачы! адказвае ён мне.

Вечарам у Кабаевых зьбіраецца вясёлая кампанія баб і дзяўчат. На сталае пачастунак — яблык і скромная вячэра — параная бульба, соленыя агуркі і капуста. Моцна гучыць жаночы хор. Ад песень кружыцца галава, ня ўсё магчыма занатаваць, бабы сьпяшаюцца сьпяваць, кажуць, што даўно яны гуртам сьпявалі. Запісаў каля 10 мэлёдзін і словы да іх. Моральна супакоены і эстэтычна ўсхваляваны каля 10-ай гадзіны ночы пашоў я спаць, каб заўтра рана ехаць далей.

II. Церахоўка.

Сеўшы на цягнік на ст. Узе, еду на Гомель і адтуль на Церахоўку рабочым цягніком. Абапал чыгуначнай лініі да самага Гомлю сады, сады і сады. У Гомлі спыняюся, заходжу ў Дзяржаўны Музей, дзе зьмяшчаецца і Акруговае т-ва краязнаўства. Завязваю сувязь, бяру ад т-ва розныя даручэнні, бегла аглядаю музей (некалькі разоў быў), заўважаю, што музей ужо мае краязнаўчы аддзел, які паступова папаўняецца. Ад Гомлю да Церахоўкі доўгі час едзе праз сасновы з бярэзнікам лес. Чамусьці здаецца, што нідзе няма такога прыгожага, стромкага непасаванага прасекамі і домам лесу, як па дарозе ад Гомлю да ст. Вуць. Рабочы цягнік вязе галоўным чынам рабочых з гомельскіх фабрык і на кожнай станцыі і паўстанцыях пакідае групы рабочых, якія шпаркімі крокамі расплываюцца па блізнячых вёсках. Месячны праезд рабочаму абыходзіцца ў 8 руб.

Ад ст. Церахоўкі да раённага цэнтру—сяла Церахоўкі (мястэчкам яго нельга назваць) паўтара кілёметры будзе. Шлях абсаджаны прыгожымі старымі вербамі. Сярод пануючага тут бязьлесся гэты шлях упрыгожвае ўсю мясцовасць, роўную, бязьлесную, досыць аднастайную, асабліва цяпер, у восень.

Ужо цёмна, калі я іду да Церахоўкі. Выходзіць так, што Церахоўка—гэта доўгае, доўгае сяло, бяз усякіх адзнак прытулку, дзе можна было-б спыніцца праежджаму чалавеку, мець ложак і шклянку гарбаты. Усе, хто па справах наведвае раённы цэнтр, спыняюцца каля чыгуначнай станцыі. Там ёсць „чайная“, дзе ў асобным пакойчыку пастаўлена некалькі лавак, нічым не засланых, і праежджы такім чынам на гэтых пракруставых ложках можа так-сяк пераначаваць. Я ня ведаў гэтага, і мне прыходзіцца прасіцца на начоўку ў першых хатах, якія папаліся. Але ніхто ня пушчае. Адгаварваюцца цеснатою. І праўда, хаты больш-менш вольныя пазанялі савецкія служачыя, якія з вялікімі перашкодамі размяшчаліся тут, бо раён тут заснаваў нядаўна, і ня дзіва, што зусім яшчэ няма тут умоў для размяшчэння ня толькі служачых але і самых устаноў. Толькі дзеве ўстановы ў больш-менш пераносных умовах—гэта РВК і больніца, але яны знаходзяцца побач адно з адным, што зусім не адпавядае прыцыпам санітарыі. Пры РВК ёсць дынамо, і, такім чынам, больніца і РВК карыстаюцца электрычным сьвятлом.

Доўга я бадзяюся па сяле, шукаючы прытулку. Пытаюся ў групы дзяўчат, якія гутараць, стоячы каля хат. Завязваецца з імі цікавая гутарка. Цэлую гадзіну стаю з імі і выведваю ад іх усё, што ў гэтую хваліну адбываецца ў вёсцы: нядаўна праводзілі прызыўнікаў і цяпер без хлапоў засталіся. Я вельмі здзіўлюся, што мова тут досыць чыстая і яшчэ зусім няпрыкметна ўплыву Украіны. Мова тут тая самая, што і ў Уваравічах, але нібы троху мякчэйшая, з невялікімі адхіленьнем ад аканьня. Дзяўчаты кажучь: грòшэй, жаль цібё, ну ня так, як сібё, пад кòзну, пажывіцё, пры харошых дзіціх і г. д., але ўсе гэтыя прыклады рэдкія, часцей чуеш выразнае, „пераліўнае“ аканьне: адкрадаць, спрòбаваў, парамяніла, вёям, прыхамаці, прыцёмкам і г. д.

Я так заюшыўся, гавораць з дзяўчатамі, што забыўся нават пра тое, што мне трэба шукаць прытулку. Яны мне са сьмехам напамнілі гэта. Урэшце даюць мне раду завярнуць да аднаго селяніна, у якога на кватыры тры служачых. Іду да яго. І праўда: адразу пушчае

мяне ў хату, даведаўшыся, што мне няма куды падзецца. Хата чыстая з кухняй. Праз пяць хвілін мы ўжо гаворым з гаспадаром, як добрыя прыяцелі.

Прозьвішча селяніна Канцавы Сыцяпан. Каля двух дзён прабываў я ў Церахоўцы і ўвесь час зацікаўлена прыглядаўся да яго. Калі-б занатаваць усё тое, што гаварыў Сыцяпан, дык пэўна вышла-б гісторыя, ня менш цікавая за тую, што зьмясціў Дабравольскі ў I т. сваіх прац. Сыцяпан—сын багацея, які ў старыя часы меў млын. Сям'я была шматлюдная, усе члены яе былі ў поўным паслушэнстве ў бацькі. Сыны „каля ‘цца віньцелі“—кажа Сыцяпан. Матка Сыцяпана мела 22 дзяцей, цяпер ужо штук 5 засталася. Сыцяпану цяпер 38 гадоў. Год таму назад ён ажаніўся ў другі раз і жонка, пражывушы з ім 11 месяцаў і нарадзіўшы дзіцё, кінула Сыцяпана. Мала таго, падала на суд і прысудзілі яму 160 р. заплаціць жонцы і кожны месяц выплачваць па 5 р. Гэта пранікненне „новага быту“ ў жыццё Сыцяпана моцна аглушыла яго, зрабілася нейкай *idée fixe*, якая кожную хвіліну сыпасьцерагае чалавека. Гаспадарка яго няважная, толькі жыве ад кватарантаў, якія плацяць яму па 4 р. у месяц, а сям'я яго—Сыцяпан ды дачка 16 г. ад першага шлюбу. Мімаволі прыходзіцца злавацца на жонку, што кінула і „зацягнула на шыі вяроўку“, як ён кажа.

Сыцяпан кожнаму, хто толькі ня прыдзе ў хату, пачынае гаварыць пра сваю жонку і тую шкоду, што яна нарабіла. Разоў сем ці восем слухаю я гэту сумную гісторыю, якая падаецца на розныя лады і з розных пунктаў гледжання.

—Яе ўжэ кодла такдэ было! кажа Сыцяпан. Эта-ж за міне, за трэцяга йшла! А ўсё харошыя людзі былі і цяпер йшчэ жывуць; а на іё і глядзец ні хочуць! У ваднаго было гуменца як трэба, дварэц (двор), хата, усё, што трэба на абыходку. Ні спанаравілася жыць ды работаць! Ціпер за міне пайшла. Конь у міне, дзьве каровы, лашонак, авечка, сьвінкі. Што-ж йшчэ трэба. Зямлі праўда мала. Бацька, як дзяліў міне, ні даў багата. Ды і на ётай дозі—гавару я з ёю—мы змаглі-б жыць, каб ты была хаця хазяйка. Я-ж чалавек і ўсё ў міне як у чалавека. Ні п'яніца я, ні гультай. Ці было калі, штоб я набракаўся вўодкі. Ні ведаю, якога ёй канавода трэба?

Ціпер-жа бяз бабы як быці? пытае ён у мяне. Бяз бабы бясцэнна жывеш. Мармашэлі якой і той ня наварыш! Баіцца да міне вярнуцца. Гавора мне: „Ты міне зарэжаш“. Што я цібе буду рэзаць нажом? Я йшчэ і кулаком цібе нарэжу, каба толькі энэргія была! Эта ты толькі й думаш, як мне зла ізьдзелаць, сваю сэрцу ня зьменіш аніяк, а я пражыву і так! Сьвет ня клінам сышоўся на табе! Людзі памагаюць, заплёціш—памагаюць! А ты як будзіш? Грошы мае ўжэ правяла—летам на станцыю, на кіныкі (кіносеансы) хадзіла. Я сь сілы выбіваўся, спёту ні схадзіў, а ты тігікі спраўляла. Ты лярва ‘дным словам! Шчасьліў пуць хоць і век ня будзь! гнеўна канчае сваю тыраду Сыцяпан.

Запісваю некаторыя цікавыя словы і звароты мовы: 1) падôleць (осилить), 2) швάρка—гарсэт; на маёй бацькаўшчыне ў Чэрыкаўшчыне гэта завуць „кабят“, 3) юпка—жаноцкая „тужурка“, куртка; 4) скара-дзьбік (цікавы суфікс ік, чаму не скарадзьбіт, як у нас кажучы); 5) дылі потым; 6) злэдзіць—прысьці да згоды; 7) шўець—чепуха, зброд (літ. „накипь“); 8) лабачок—бугорок: як на лабачку дык бульба, як гарох, а ў лашчынцы добрая; 9) набузыніць—загрязніцца: кнот набузыніўшы, трэба яго працярэць.

На другі дзень раніцаю іду ў РВК. Вяду гутарку з усімі, хто можа дапамагчы развіцццю краязнаўчай працы ў раёне: з старшынёй РВК, з сакратарам райкому КПБ, з сакратаром РВК. Старшыня РВК паведамляе, што ён ніколі ня чуў пра існаванне ў Церахоўцы краязнаўчай арганізацыі, яе проста кажучы і няма, бо каб была, ён-бы ведаў. Сакратар райкому недаверліва пытае пра сутнасць і змест працы такіх арганізацый. Відаць, што ў раёне шмат усялякіх грамадзкіх арганізацый і цяжка ўсім арганізацыям надаць жыццёвы характар. Сакратар, як відаць, не мясцовы чалавек, чыстая вялікаруская гаворка ў яго, і аб вывучэнні краю ён гаворыць тонам прыстойнага спачування. Абяцае быць на сходзе заснаваўцаў краязнаўчай арганізацыі ці паслаць свайго намесніка. На жаль, няма інспектара асветы і я ніяк не магу даведацца, ці ёсць што-небудзь тут падобнае да краязнаўчага бюро.

Іду ў школу, каб даведацца аб гэтым. Там мяне настаўнікі ветла сустракаюць. Загадчык школы т. Бандарэнка інфармуе мяне, што ў мінулым годзе магчыма і была падобная арганізацыя, але сама сабой распалася, бо ўсе чыста настаўнікі перавяліся ў іншыя месцы, а тут цяпер усе новыя. Я гавару аб меце свайго прыезду і надзіва мы хутка прыходзім да поўнае згоды. Загадчык школы ад імя калектыву абяцае наладзіць тут хаця-б самую мінімальную краязнаўчую працу. Дагаварваемся ў гэты дзень вечарам наладзіць сход у школе. Я зноў іду ў РВК і там з дазволу старшыні РВК вывешваем абвесткі аб сходзе. Рассылаем іх. Яшчэ распытваю пра жалезную руду, якую ў значнай колькасці знайшлі ў Церахоўскім раёне. Невядома, хто прыслаў у Гомельскае Акруговае Т-ва ўзоры гэтай руды і па доследах выявілася, што руда мае каля 90% чыстага жалеза. З гэтае прычыны я зацікавіўся месцазнаходжаннем руды. Мяне паведамілі, што дакладных вестак аб раёне, дзе знаходзіцца руда, няма, але гэтую руду абследаваў майстар Гомельскага Акрэму т. Рубінчык і ад яго можна атрымаць усе весткі аб гэтым.

Перад вечарам заходжу да заштатнай настаўніцы М. Шымковіч, якая прапандуе ў раёне развіццё морвы. У гэтым годзе яна атрымала каля 15 ф. шаўкоўных коканаў, якія былі пасланы ў Маскву і за гэта Масква выслала 15 р. (вельмі мала канешне!). Беларускае бюро шаўкаводства ў Менску таксама вызначыла прэмію Шымковіч у 15 руб. Церахоўка—раён, дзе можна вельмі пашырыць гэты занятак насельніцтва. Каля школы ёсць некалькі дрэў, каля больніцы 20 дрэў, у Гардунскім сельсавеце старшыня сельсавету Лізагуб і яго жонка цікавяцца гэтым, там у Гардунах у б. маёнтку ёсць у значным ліку тутавыя дрэвы (морва). У сялян можна сустрэць гэтыя дрэвы, іх ахвотна разводзяць дзякуючы смашным ягадам, якіх часта бывае, больш, чым лісьця. Шымковіч сама засадзіла каля 40 дрэўцаў у сваім садзіку, гэта самае ахвотна зрабляць і другія сяляне, неабходна толькі наладзіць бясплатнае распаўсюджванне саджанцаў.

Вечарам наш сход не адбываецца: прыходзяць толькі настаўнікі. Другія запрошаныя ідуць на сход ячэйкі, які на гэты дзень яшчэ раней прызначылі. На другі дзень, у суботу, мы зноў прабуем у абедзенны час склікаць сход, але зразумела мы маем фіяска. Такім чынам, у Церахоўцы ня прышлося аформіць існаванне краязнаўчай арганізацыі. Заснавалі невялікую групу настаўнікаў, на чале якой заг. школы

т. Бандарэнка і наст. Гарбачэнка. Гэтая ініцыятыўная група ў бліжэйшы час аформіць існаваньне арганізацыі і распачне працу. Заснавалі яшчэ фэмпункт і намецілі зарэгістраваць помнікі старасьветчыны ў раёне— за гэта з ахвотай узяўся наст. Гарбачэнка, які ў бытнасьць студэнтам пад кіраўніцтвам менскіх архэолёгаў практычна знаёміўся з архэолёгічнай працай. Некаторая краязнаўчая праца праводзілася вучнямі Церахоўскай школы і да гэтага часу. Так, напр., ёсьць гэрбарыі, у якіх адбіліся мясцовыя азначэньні расьлін. У памяці засталіся некаторыя мясцовыя назвы: цьмен (імортэлі), мацярынка (маці-мачыха), любісьцік, душок ці каныфар.

Вечарам, перад ад'ездам, да дачкі Сыцяпана прышлі дзяўчаты. Зразумела, я ўпрасіў іх сьпяваць песьні. Доўга ламаліся яны і як зьвяркі пазіралі на мяне, і давялося шмат дыплёматычных фокусаў ужыць, кад дабіцца сваёй мэты. Ад іх я запісаў усяго 5 мэлёдый. Песьні тут менш гучныя, чымся ў Уваравічах, пяюць з нейкім глотчным гогатам, канцоўкі афарбоўваюць спэцыфічным прыгаласкам, крычаць на ўсе грудзі. Запісаны песьні: 1. Як у нашых палях юраджаю німа. 2. Хвалілася ды дзевачка. 3. Ой ляцелі гулубяткі. 4. Чагось міне нудна, йшчэ будзя дзіўна. 5. Ой ці скоро вечар той будзя.

Х Р О Н І К А.

Усім краязнаўчым організацыям.

Хутка адбудзецца дзесятая гадавіна абвяшчэння Беларускай Савецкай Соцыялістычнай Рэспублікі. Кожны з краязнаўцаў разумее вялізнае значэнне гэтага факту. Волатаву працу прарабілі за гэтыя 10 год рабочыя і сяляне БССР над адбудаваўнем свае народнае гаспадаркі і культуры. Значны ўдзел прымалі ў гэтым і краязнаўцы. Таму асабліва шчыры і багаты вынікамі павінен быць удзел краязнаўцаў у найвялікшым сваяце працоўных мас Беларусі, у святкаванні дзесятай гадавіны свае рабоча-сялянскае рэспублікі.

Як заўсёды, дапамагаючы савецкаму будаўніцтву, мясцовыя краязнаўцы павінны вылучыць ад сваіх арганізацый прадстаўнікоў у камісіі па святкаванні вялікай гадавіны.

Не адкладваючы на далейшы час, мясцовыя краязнаўцы павінны даследаваць як адлюстравалася і як было спаткана рознымі пластамі насяленне мясцовага краю абвяшчэнне Беларускай Савецкай Соцыялістычнай Рэспублікі, як ішло на працягу гэтых год адбудаваўне мясцовай гаспадаркі і культуры, якія вынікі гэтага і перспектывы на далейшы час і д. т. п. і адаслаць свае працы ў копіях рэдакцыі свае акруговае або цэнтральнае газеты ці часопісу, даць адпаведны матар'ял рэдакцыям насценных газет, а самае галоўнае—кожная краязнаўчая арганізацыя павінна выдаць свой рукапісны або ашклопісны часопіс, у якім-бы былі адпаведныя гадавіны матар'ялы.

Там, дзе будуць арганізаваны выстаўкі, краязнаўчыя арганізацыі павінны прыняць удзел экспанатамі аб сваёй чыннасці і іншымі матар'яламі, а пасля выставак—скарыстаць экспанаты для папаўнення свайго музея або для заснавання такога, калі яго яшчэ няма. Адчыненне новых музеяў трэба зрабіць у дзень гадавіны.

У гэты-ж дзень краязнаўцы павінны выступіць з адпаведнымі дакладамі краязнаўчага характару, арганізаваць адпаведныя краязнаўчыя вечарыны і г. д.

Пасля свята краязнаўцы павінны напісаць у акруговую або цэнтральную газеты і ў акруговыя краязнаўчыя таварыствы падрабязныя інфармацыі аб тым, як праходзіла гэта вялікае свята на мясцох, які ўдзел прымалі ў ім краязнаўцы і розныя групы насялення.

Цэнтральнае Бюро Краязнаўства спадзяецца, што і на гэты раз мясцовыя краязнаўцы выявяць сваю багатую ініцыятыву, якая будзе мець добрыя вынікі.

Старшыня ЦБК А. Казак.
Навуковы Сакратар Касцяловіч.

Дзейнасць ЦБК.

Пасяджэнне 26/Х.

Заслухана справаздача старшыні краязнаўчага гуртку пры Менскім Беллётэхнікуме т. Карпіловіча аб дзейнасці гуртка. Заслухалі даклад т. Аляксандрава аб школьна-краязнаўчай працы на мясцох. Даручана на падставе існуючых у ЦБК матар'ялаў скласти артыкул метадычнага характару аб працы школьна-краязнаўчых гурткоў і змясціць у „Нашым Краі“. Прызнана першачарговым заданнем у працы школьна-краязнаўчых гурткоў выданне ўласнага краязнаўчага рукапіснага часопісу. Зацверджаны змест № 11 „НК“ за 1928 г. Разгледжана пытанне аб пашырэнні падпіскі на „Наш Край“. Прынята пастанова: 1) усім краязн. арганізацыям разаслаць квітковыя кнігі з просьбай узяцца за распаўсюджанне падпіскі; 2) ад імя НКА і ЦБК разаслаць усім школам лавышанага тыпу ліст з прапановаю падпісання на „Наш Край“; 3) падпісную плату вызначыць у суме 4 руб. на год; 4) за збіранне падпіскі вызначыць прэмію для краязнаўчых арганізацый у размеры 10% з агульнай сумы і паасобным забіральнікам за 10 экзэмпляраў гадавых ці паўгадавых высялаць бясплатна часопіс год ці паўгода; 5) усім гадавым падпішчыкам як дадатак высялаць „Апісанне Асіпавіцкага раёну“ ч. II. Разгледжана пытанне аб метадычнай дапамозе з боку ЦБК найбольш актыўным краязнаўцам. Даручана т. Аляксандраву ўкласти програму такой

падрыхтоўкі і прыкладны сьпіс краязнаўчых тэм.

Пасяджэньне 2/XI.

Заслухан даклад т. Жураўскага аб выніках фэалягічных нагляданьняў у БССР. Даручана фэнкамісіі абмеркаваць пытаньне аб формах апублікаваньня нагляданьняў і пляне далейшае фэалягічнае працы на Беларусі. Зацьвердзілі плян абсьледваньня і інструктаваньня краязнаўчых арганізацый БССР сіламі ЦБК у 1928-29 г. Прынята пастанова хадайнічаць перад прэзыдыумам ІБК аб бясплатнай дасыльцы выданьняў ІБК найбольш актыўным краязнаўчым т-вам БССР. Прынята пастанова аб дасыльцы некаторых №№ Нашага Краю Ленінградзкаму Габінэту расійскае мовы. Заслухана выписка з протоколу пасяджэньня прэзыдыуму Мазырскага Акруговага Вык. Камітэту ад 4/IX—28 г., з рэзолюцыяй аб працы Мазырскага Акруговага Т-ва краязнаўства. Рэзолюцыя прызнае, што краязнаўства па Мазырскай акрузе, ня гледзячы на вялікія перашкоды, за апошні момант ахоплівае ўсе прыродныя і гістарычныя галіны жыцця Мазыршчыны. Гэты вывад можна зрабіць на падставе правядзеньня таварыствам досьць каштоўных дасьледчых работ у вывучэньні паселішч, эканомікі акругі, помнікаў культуры і старасьветчыны, мінералёгіі, зоолёгіі і г. д., на падставе закладкі т-вам 4 краёвых музэяў у акрузе і паступовага запавуленьня іх экспанатамі, на падставе ўдачлівых вопытаў, якія т-ва правяло ў спробе разьвядзеньня тутавога дрэва і выкармкі шоўкапраду. У далейшым рэзолюцыя намячае такія мерапрыемствы для пладатворнай працы краязнаўчых арганізацый Мазырскай акругі: 1) акруговому т-ву неабходна неаслабную работу праводзіць па разгортваньні краязн. сеткі пры сельсаветах і культасветных установах, узьіўшы курс на арганізацыю ячэек пры кожным с.-с., уцягваючы ў сябры краязн. арганізацый больш рабочых і сялян; 2) у мэтах ажыўленьня нізавой краязн. працы акруг т-ву ўчасьціць выезды ў раёны і сельсаветы; 3) у межах большай папулярызавані краязнаўчай працы прапанаваць Акруговому Т-ву, усім РВК, гарадзкім і с.-саветам азнаёміць насельніцтва з практычнымі вынікамі краязнаўчай працы на сходах, нарадах, канфэрэнцыях; 4) з прычыны малога ліку людзей, знаёмых з працаю ў галіне краязнаўства прызнаць неабходным паслаць ад Мазыршчыны пяць асоб на краязнаўчую падрыхтоўку ў Менск за кошт АВК; 5) у галіне дасьледчай працы, па думцы Мазырскага АВК, Акруговому т-ву неабходна большую ўвагу зьвярнуць на вывучэньне рэзруху, закончыць складаньне архэалягічнае карты акругі, скласьці геаграфічны слоўнік і працягваць працу па монаграфічным вывучэньні паселішч, увязваюшы гэтую працу з Акрстатам і Акрплямам; 6) скончыць падрыхтоўчую му-

зэйную працу ў 1928-29 годзе; Мазырскаму Гарсавету, Тураўскаму, Азарыцкаму і Капаткевіцкаму РВК падшукаць пад музэі неабходныя памяшканьні; 7) Акруговому т-ву працягваць вопыты разьвядзеньня тутавіны ў Мазырскай акрузе і вінікі даць на разгляд плянавай камісіі; 8) паставіць перад Бел. Акад. Навук пытаньне аб пашырэньні дасьледчай працы па Мазыршчыне, асабліва ў галіне геалягічнай, абавязаць установы, якія сьвідравалі глебы, даць узоры яе ў Акругавое т-ва; прасіць Геалягічны Інстытут хутчэй выдаць 15 і 23 лісты геалягічнага досьледу. Заслухаўшы пастанову Мазырскага АВК, ЦБК на сваім пасяджэньні адзначыла карыснасьць закладаў краязнаўчых арганізацый на пасяджэньнях Выканаўчых камітэтаў і прызнала неабходным рэкамендаваць гэты краязнаўчым арганізацыям.

Пасяджэньне 9/XI.

Разгледжана пытаньне аб справязданай кампаніі сьрод краязнаўчых арганізацый БССР за 1928 г. Прынята пастанова надрукаваць схэмы справязданых закладаў т-ваў і разаслаць арганізацыям, прапанаваўшы, зьвярнуць схэмы запавуеньні не пазьней 31/XII г. г. Заслуханы прамітокл пасяджэньня Віцебскага Акр. Т-ва і пісьмовая справаздача Гомельск. Акр. Т-ва. Заслухалі справаздачу інструктара ЦБК т. Шашалевіча аб выніках яго камандыроўкі ў Гомельшчыну. Прызнана, што ўвараўнае, Брагінскае раённыя т-вы і Гомельскае Акруг. Т-ва арганізацыйна аформіліся і наблізіліся да агульнага стану краязнаўчых арганізацый БССР; іншыя краязнаўчыя арганізацыі, якія былі абсьледваны (Церахоўская, Хойніцкая, Рэчыцкая) яшчэ толькі пачынаюць арганізацыйна афармляцца і вымагаюць пільнай увагі, як з боку ЦБК, так асабліва з боку Акруг. Т-ва. Прынята пастанова аб камандыраванні ў Бабруйскую акругу інструктара ЦБК т. Жураўскага.

Пасяджэньне 16/XI.

Прынята пастанова аб скліканьні ў пачатку 1929 г. Ўсебеларускай краязнаўчай канфэрэнцыі. Канфэрэнцыя будзе мець характар падрыхтоўчых курсаў, дзеля чаго будзе запрошана ад усіх раённых т-ваў 30 асоб на 7 дзён і па прадстаўніку ад акруговых т-ваў на 2 дні працы канфэрэнцыі; будзе дадзена магчымасьць 5 прадстаўніком ад кожнай акругі прыехаць на канфэрэнцыю за свой кошт ці за кошт арганізацый. Зацьверджаны сьпіс краязнаўчых арганізацый, якія будуць запрошаны на канфэрэнцыю-курсы. Зацьверджаны парадак дня канфэрэнцыі. Прынята пастанова аб выданьні ў будучым годзе мэтодычнага зборніку па краязнаўству. Зацьвердзілі плян зборніку, складзены сакратаром ЦБК т. Каспяровічам. Зборнік будзе падрыхтаваны да друку 1 лютага 1929 г. Разгледжана пытаньне аб калываньні птушак на тэры-

торы БССР. Улічваючы важнае значэнне гэтай справы, прынята пастанова звязаная з Маскоўскім Бюро калыцтва. Зацверджаны пратокіл пасяджэння Выставачнага Камітэту 1-ай Усебеларускай Краязнаўчай выстаўкі фотографій і зарысавак. Выставачны камітэт ухваліў выдаць пахвальныя лісты наступным удзельнікам выстаўкі: а) фотграфам: З. А. Фурману (Вушач), Салавейчыку (Менск), Фальковічу (Менск); б) мастакам: Р. Пархоменку (Магілёў), Т. Пархоменку (Магілёў), Астаповічу, Тычыне (Менск); в) калекцыянерам: І. А. Сербаву (вялікі набор фотографій уласнай працы), І. Фурману (уласнай працы зарысоўкі), Шацкаму і Слуцкаму раённым т-вам краязнаўства (дабор фотографій на пэўныя тэмы). Прынята пастанова разаслаць усім інспэктарыятам асьветы і мясцовым працадзельцам ліст аб узмацненні ўвагі гэтых арганізацый да краязнаўства.

Што атрымала ЦБК і рэдакцыя час. „Наш Край“ у кастрычніку-лістападзе месяцах.

Ад *Хв. Клімянка* (Абольшы Жлоб. р.)—40 слоў жывой мовы.

Ад *А. Крукоўскага* (Мазырскае Акруговае Т-ва Краязнаўства)—нарыс асабліва сцягавой гаворкі Мазырышчыны—дадатак да прысланага раней слоўніка жывой мовы Мазырышчыны.

Ад *Рака і Рабёнка* (в. Катловіца Брагінск. р.) запойненая праграма па вывучэнні асаблівасцяў беларускай гаворак.

Ад *Хв. Клімянка*—жніўныя песні і прыказкі.

Ад *С. Пухоўскага* (Буда-Кашалёўск. р.)—народныя паданні і байкі.

Ад *Хв. Грыдзюшкі* (Менск, профшкола)—зборнік нар. песень, запісаных у в. Сьвядцы Лепельск. р.

Ад *Т. Лаўна* (в. Князь Возера), *Р. Махсімовіча* (Староб. р.), *Я. Жураўкіна* (Прап. р.), *А. Бабіцкага* (Смалявіцкі р.), *С. Пратасені* (Староб. р.)—песні, прыказкі, замовы, казкі—усяго 37 №№.

Ад Цешкаўскага вясковага краязнаўчага гуртку Пухавіц. р. (збіральнікі *П. Зубровіч*, *Х. Зубровіч*, *Ів. Харытончык*, *П. Карнейчык*)—замоў 25.

Ад *Я. Жывуцкага* (Менск)—20 прыпевак.

Ад *Я. Калодкіна* (Віцебск. Архіў)—Апісанне гарадзішча каля в. Гарадзішча Віцеб. акр. і 2 карты магільнікаў, курганоў і неаоліт. стаянак у межах 6. Віцебск. губ. па вестках 1892 г., дадзеных Е. Раманавым.

А. Г. Несьцяручка—артыкул „Роля і значэнне шапковых грыбоў у лясной гаспадарцы“.

Ад *Я. Марука* (Менск, БДЗУ) артыкул „Роля і ўдзел студэнцтва ў краязнаўчым руху Беларусі“.

Ад *В. Дзьмітрыева* (Смаленск) арт. „Дзесяць гадоў этнографічнай працы ў Смаленскай губ. (1917—1927 г.).“

Ад *М. Кіча* (Менск) успаміны пра „Беларускі тэатр у Горадні“.

Ад *І. Мірскага* (Магілёў) працяг артык. „Рабочы і сялянскі рух на Магілёўшчыне 1903—1910 г.“.

Ад *П. Астроўскага* (Гомель) арт. „Колёні баброў на р. Сажы ў Гом. акрузе“.

Этнографічны вечар у Б. Д. У.

Дваццатага кастрычніка г. г. навукова-краязнаўчае т-ва пры Беларускам Дзяржаўным Універсітэце наладзіла этнографічны вечар, прысьвечаны трохгадоваму існаваньню т-ва. На вечары была адчынена невялікая краязнаўчая выстаўка, якая характарызуе даследчую дзейнасьць т-ва. На выстаўцы былі экспанаты студэнцкіх краязнаўчых экспедыцый на Мазырышчыну і Полаччыну: архэалёгічныя знаходкі, этнографічныя рэчы, фотографіі, малюнкi, зарысоўкі і г. д. Асабліваю ўвагу зьвярталі экспанаты, якія даюць уяўленьне аб перспектывах і стане шаўкоўніцтва на Беларусі—каконы, выведзеныя ў Гомельшчыне, дыяграмы і карты насаджэньняў морвы на Беларусі, умовы гаданьня тутавай чарвы і г. д. Этнографічны вечар складаўся з 2-х частак: офіцыйнай і канцэртнага аддзяленьня. У першай частцы поўная актавая зала студэнтаў і гасьцей заслухала даклад рэктара У-ту проф. Пічэты аб вышэйшай школе і краязнаўстве і прывітальную прамову Старшыні ЦБК т. Казака. У сваім дакладзе проф. Пічэта акрэсьліў розьніцу між дарэволюцыйным і савецкім краязнаўствам, паказаў месца краязнаўства ў Вышэйшай школе тады і цяпер, яскрава намаляваў тых грандыёзных перспектывы, якія адчыняюцца для савецкай навукі, дзякуючы вялікаму энтузіязму студэнцкай моладзі ў справе вывучэньня сваёй краіны.

У сваёй прамове старшыня ЦБК т. Казак, адзначаючы шырокі росквіт краязнаўчай працы ў муроў Універсітэту, падкрэсьліў тых асноўныя задачы, якія па думцы ЦБК, зараз высюваюцца жыццём перад Навукова-Краязнаўчым т-вам Універсітэту: 1) адчыненне ў муроў Універсітэту краязнаўчага музэю, які захаваў-бы і папулярна заваў-бы даследчую працу т-ва, яго экспедыцыі, экскурсіі і г. д.; 2) выданьне зборніка прац сяброў т-ва; 3) увязку працы з Менскім Акр. Т-вам краязнаўства па вывучэньні г. Менску і Меншчыны; 4) вызначэньне сталых матэрыяльных сродкаў для працы т-ва з боку Праўленьня Універсітэту.

У канцэртным аддзяленьні этнографічнага вечару вокальным квартэтам і Бел. Дэ. Тэатру (Мацэлевіч, Шайко і др.) былі пастаўку выкананы народныя песні ў гармонізацыі Анцава да 10 №№; балетнай

клясай Музтэхнікуму былі выкананы народныя танцы; артыстымі тэатру Галубка былі выкананы на народных інструментах беларускія танцы. У заключэнне былі паказаны ў проекцыйным ліхтары засьнятыя студэнцкімі экспэдыцыямі на Мазыршчыну і Полаччыну жанравыя і ландшафтныя здымкі.

Вечар прайшоў вельмі ажыўлена і зьявіўся лепшым агітатарам за масавы ўдзел студэнцтва ў краязнаўчай працы. Неабходна такія вечары наладзіць Акруговым і Раённым т-вам краязнаўства, бо яны прыцягуюць да сябе ўвагу масавага асьветніка, сав. працаўніка, комсамольца і вучня і забяспечаць неабходны сьвежы прыліў краязнаўчых сіл.

Дзейнасьць Гомельскага Акруговага Т-ва Краязнаўства за 1927-28 г. I/X-27 г.—I/X-28 г.

Справаздачны перыод можа быць ахарактарызаваны наступнымі момантамі: 1) наладжваньне сувязі з мясцамі шляхам канфэрэнцый прадстаўнікоў раённых арганізацый, раённай інспэктуры, чытаньне лекцый па пытаньнях краязнаўства працаўнікам політасьветы і вярбоўка іх у якасьці корэспондэнтаў; 2) пачаткам работы некаторых корэспондэнцкіх пунктаў; 3) субсыдаваньне Т-ва Акравыканкомам, што дало магчымасьць весьці актыўную работу і 4) пачаткам сыстэматычнае працы Сэкцыі.

Організацыйнае пытаньне ў цэнтры.

У сучасны момант Акр. Т-ва налічвае ў горадзе 29 сяброў, з якіх 20 асоб вядуць актыўную працу ў 3-х сэкцыях: 1) прыродазнаўча-геаграфічнай; 2) культурна-гістарычнай; 3) школьна-краязнаўчай. Што тычыцца сэкцыі нацмэн., то яны лічацца толькі номінальна і вядуць сваю працу, апіраючыся на школьныя гурткі пры Яўрэйскім Пэдагэнікуме і польскай школе сямігодцы. У склад сэкцыі уваходзяць—адна падсэкцыя і камісія: пры прыродна-геаграфічнай сэкцыі працуе сэкцыя па ахове прыроды, пры культурна-гістарычнай—фольклёрна-слоўнікавая камісія.

Праўленьне Т-ва з 10 сяброў і рэвізыйная камісія з 3 сяброў былі абраны канфэрэнцыяй, якая адбылася ў лютым м-цы. Як у праўленьне, так і рэвізыйную камісію былі ўведзены прадстаўнікі з месц.

Організацыйнае пытаньне на мясцох.

Абедзьве нарады, наладжаныя з прадстаўнікамі раённых Т-ваў, а таксама абсьледаваньні, зробленыя сябрамі краязнаўчага гуртку Белпэдагэнікуму ў летні перыод па даручэньні праўленьня, выявілі поўную адсутнасьць арганізацыйных адзінак на раёнах. Раённыя Т-вы лічыліся выключна на паперы і калі Акр. Т-ва зьвярталася да іх, дык адказы атрымліваліся асабовыя, г. з.

працу вялі асобныя таварышы, а не арганізацыі, напр. у Камарынскім—т. Юшчанка, у Брагінскім—т. Джыжора, у Чачэрскаім—т. Новікаў, у Церахаўскім—т. Юрчанка.

Дзеля таго, што ўсе сябры Акр. Т-ва маюць нагрукну на лініі службовай і грамадзкай, выезды на месцы для інструктаваньня альбо для дакладаў на настаўніцкіх канфэрэнцыях з мэтай скарыстаньня гэтых канфэрэнцый для арганізацыі т-ваў і гурткоў не зьяўлялася магчымым.

Праца праўленьня.

Дзейнасьць праўленьня ў справаздачным перыодзе выяўлялася ў наступным: агульнае кіраўніцтва працамі сэкцыі, падрыхтоўка выданьня кнігі „Шкоднікі збожжавых расьлін у Гомельшчыне, выданьне схэматычнае карты Гомельскае акругі, прыняцьце канкрэтных форм аховы бабровых колёніў у вурочышчы Сьвеч, Чачэрскага раёну, акрэсьленьне аналізу жалеза, прысланага з Церахаўскага раёну, пастаноўка дакладу на агульным сходзе сяброў Т-ва на тэму: „Лясы Гомельскае Акругі“.

Што тычыцца сэкцыі, дык кожнай з іх паасобку прароблена даволі буйная праца.

Сэкцыя культурна-гістарычная.

1. Прагледжана папка спраў архіву Румянцава, які знаходзіцца ў Акруговым Архіве (тав. Баеў).

2. Ім-жа прагледжаны архівы некаторых бібліотэк г. Гомелю.

3. Адзін з сяброў Сэкцыі (т. С. Х. Бабырын) прымаў удзел у працы экспэдыцыі ІБК па раскопках у вурочышчы Бердыж і здаў Таварыству фотоздымкі.

4. Зроблен даклад у сэкцыі на тэму: „Гомельскае Староства ў 1773 г.“ паводле папярэдніх матэрыялаў (т. Мікалаеў).

5. Зьнята копія з пляну г. Гомелю 1779 г., які захоўваўся ў Акр. Архіве (т. Зьвенігародцаў).

6. Вядзецца далей праца па зьбіраньні бібліяграфічнага матэрыялу па г. Гомелю.

Работа фольклёрна-слоўнікавай камісіі.

Пэраложана на беларускую мову праца былога сябра Т-ва Крылова „Шкоднікі хлябоў (збожжа) у Гомельскай акрузе“ (т. Чарнецкі).

Організавана корэспондэнцкая сетка па зьбіраньні матэрыялаў для народнага слоўніка Гомельшчыны (т. Каршукоў, Зайцаў).

Сэкцыя прыродазнаўча-геаграфічная.

1. Праздагаваны расійскі тэкст рукапісу А. Крылова (тав. Струнін).

2. Абсьледавана мэтаролёгічная станцыя г. Гомелю (т. Лашкевіч).

3. Сабраны матэрыял па левых расьлінах Веткаўскага раёну (т. Крысьці).

4. Выканана частка заданьняў ІБК па прысланым гэрбарыі (тав. Астроўскі).

5. Падагульнены і адасланы ЦБК матар'ял фэналогічных назіранняў па 2-х пунктах (г. Гомель і Гжэнь).

6. Распрацавана інструкцыя па вядзенні фэналогічных назіранняў (т. Шацкі).

7. Прарэдагаваны рукапіс А. Крылова ў перакладзе на беларускую мову (т. т. Забела і Яновіч).

8. Разаслана 14 анкет Ленінградзкага Гідролёгічнага Інстытуту па назіранні сьнежнага пакарову за люты м-ц і 14 анкет па назіранні становішча ўздыманья вяснавых вод.

Па падсэкцыі аховы прыроды.

1. Зроблены 2 рэкогносцёрвачныя абследаванні бабровай колёніі ў вурочышчы Сьвеч зімою і ўлетку (т. т. Хіжнякоў, Астроўскі, Мэрман, Заблоцкі, Саламыкін). Зроблена вітрына вынікаў абследавання.

2. Распрацавана інструкцыя нагляду за аховай бабровае колёніі.

3. Праведзена дасьледаваньне дрэў і хмызьнякоў парку „Барысаўшчызна“ (т. т. Забела, Шацкі).

4. Заслуханы справаздачныя даклады: 1) „Бабровыя колёніі ў вур. Востраў“ і 2) „Расьліннасьць парку Барысаўшчыны“.

Сэкцыя школьнага краязнаўства.

Праца Сэкцыі, арганізаванай толькі ў зімовы перыяд навучальнага году, выявілася

ў меркаваньні мэтодычных пытаньняў, звязаных з арганізацыйнай краязнаўчых гурткоў пры школах г. Гомелю і плянаваньнем іх працы.

1. Сэкцыяй арганізавана 4 гурткі: 1 пры Белпэдтэхнікуме, 2 пры чыгуначных школах і 2 пры гарадзкіх школах.

2. Заслуханы даклад т. Яначкіна аб мэтах працы школьных краязнаўчых гурткоў.

3. Нова-Беліцкай чыг. школай быў зроблены досьлед вырашчыванья з насеньня шаўкавіцы, але досьлед ня ўдаўся; маладыя-ж дрэўцы, пасаджаныя школай, ужо прыняліся.

Сэкцыя польскай культуры.

Як вышэй было паказана, у сваіх арганізацыйных формах сэкцыя вырадзілася ў школьны краязнаўчы гурток пры польскай школе, які працуе па заданьнях польскай Сэкцыі Інбелкульту. Школьным гуртком у зімовы перыяд праведзена ў Хойніцкім і Гомельскім раёнах зьбіраньне фальклёру, народнага эпасу і гісторыі паселішчаў.

Грашовыя сродкі Т-ва.

Сродкі Т-ва складаюцца з сяброўскіх узносаў і дапамогі па акруговым бюджэце.

а) Сяброўскія ўносы, ня гледзячы на зьмяншэньне з 50 да 25 к., паступаюць вельмі туга:

П р ы х о д	Сума	В ы д а т а к	Сума
Астача на 1/X-27 г.	14 р. 10 к.	Паштова-канц. выд.	8 р. 25 к.
Паступіла на 1/X-28 г.	31 „ 25 „	Аплата тэхн. працы	7 „ —
Усяго на 1/X-28 г.	45 р. 35 к.	Усяго	15 р. 25 к.
		Астача на 1/X-28 г.	30 р. 10 к.
		У с я г о	45 р. 35 к.

Вышэйпаказаныя сумы знаходзяцца на бягучым рухунку Дзярж. Касы ашчаднасьці пры Гом. Акрфінаддз.

б) У 1928 г. Т-ва атрымала дапамогу па Акруг. бюджэту ў памеры 1500 р. Сродкі гэтыя былі выданы на наступныя патрэбы:

№№ п. п.	В ы д а т к і	Сума		У в а г а
		Руб.	К.	
1.	Выдавецтва	150	—	Схэматычная карта акругі і клішэ да выд. „Школьнікі Гомельскай акругі“.
2.	Аплата навуковае працы	260	—	
3.	Навуковыя камандыроўкі	127	20	
4.	Выпіска літарат. для Т-ва і раёнаў	125	25	
5.	Правядзеньне канфэрэнц.	74	52	
6.	Абсталяваньне і канц. прылады	17	40	
7.	Аплата тэхпрацы і соцстрах	199	48	
	У с я г о	1453	85	Нявыкананая плянавая пазэдка.
	Астача на 1/X-28 г.	46	15	
	У с я г о	1500	—	

Такім чынам выдатак сумы дапамогі распадаецца на наступныя групы:

Навуковая частка	1162 р. 25 к. ці	77%	агульнай сумы
Правядзенне канферэнц.	74 " 52 " " "	50%	" "
Тэхн. абслугоўванне	216 " 88 " " "	150%	" "

Усяго	1453 р. 85 к. ці	97%	агульнай сумы
Астача	46 " 15 " " "	30%	" "

Усяго	1500 р. —	ці 100%	" "
-----------------	-----------	---------	-----

Рэалізацыя выданай карты перададзена на продаж магазynu Белдзяржвыдавецтва з 25% камісійных пры цене за карту 15 кап. пры продажы паасобных экзэмпляраў—па 10 к. пры масавай продажы.

Агульныя моманты пляну працы на 1928-29 г.

У агульны плян працы Т-ва на 1928-29 г. уносяцца наступныя працы і патрэбныя для іх сумы:

1. Закончыць выданне „Шкоднікі ў Гом. Акр.“ 1500 р. 2. Надрукаваць брошуру ў 1 др. акр. Экскурыйны справачнік па Гомелю 500 р. 3. Надрукаваць глебавую карту Гом. акругі 500 р. 4. Прадоўжыць працу па падліку бабр. колёніі 100 р. 5. На працу па зьбіранні слоўнікавага матар'ялу 250 р. 6. Абследаванне м. Брагін у культ.-гіст. адносінах 100 р. 7. Дасьледаваць дрэвана-сідкі саўхозу „Радуга“ 50 р. 8. Правесці

наглядаўні за пералётам птушак асеннім і вясеннім па воз. Равучым 100 р. 9. Прыняць удзел у працы Бел. Акад. у межах акругі 150 р. 10. Дапамога раёнам на правядзенне канферэнцый 300 р. 11. Правядзенне акруг. канферэнцыі 150 р. 12. Аплат тэх. супрацоўніка і соцстрах 600 р. 13. Командыроўкі ў Менск (2) у ЦБК 50 р. 14. Выписка літаратуры 150 р. Усяго 4500 р.

Перагружаныя працай сяброў Праўлення Т-ва не дазваляе ім весці тэхнічную працу. Гэта асабліва востра адбіваецца на перапісцы з раёнамі. Трэба наняць за плату сталага дзелавода.

Такім чынам, увесь выдатак распадаецца на наступныя асноўныя групы:

1. Навуковая праца . . . 3250 р.
2. Організ. выдаткі . . . 650 "
3. Аплата тэхн. працы . . . 600 "

4500 р.

Праца некаторых краязнаўчых арганізацый у Гомельшчыне.

(З матар'ялаў абследавання).

Уваравіцкае раён. Т-ва можна лічыць арганізацыйна аформленым. Сяброў т-ва налічвае каля 60. Праўленне да гэтага часу складалася з 3 асоб: старшыня Ткачоў (вясковы наст.), сакратар наст. 7-кі Купрэў і сябра Праўлення Аграном Салаўёў. Т-ва вяло і папулярызуючую працу—на канферэнцыі настаўнікаў у гэтую восень ад Т-ва быў пастаўлены даклад. Т-ва склала плян працы: уся ўвага зьвернута на вывучэнне рэўруху ў раёне. Пры школе 7-цы існуе краязнаўчы гурток. Будучы наладжаны фэналогічныя наглядаўні. Адказнасьць за іх узяў на сябе загадчык школы т. Лашкевіч і сакратар т-ва Купрэў. Бягучая праца т-ва—запаўненне розных анкет і няясненне на карту раёну азначэнняў глеб раёну. Гэтую справу робіць аграном Салаўёў. Пры маім удзеле быў скліканы сход працаўнікоў м-ка Уваравіч, на якім, апрача заслуханага майго інфармацыйна-інструкцыйнага дакладу, былі кооптаваны ў склад праўлення новыя сябры т-ва: Музычкіна (райком КПБ), Карнееў (інспектар) і Кулакоў.

У Церахоўцы да гэтага часу ня было краязнаўчай арганізацыі. Уся літаратура і перапіска, якая ішла ад ЦБК і Акруг. Т-ва, невядома куды дзелася, частка яе захавалася ў школе 7-цы (няпоўная). Мне не ўдалося склікаць устаноўчага сходу т-ва, бо м. Це-

рахоўка мае ўсяго 6 настаўнікаў, а другія савецкія служачыя вельмі раскіданы і сабраць у адно месца на працягу двух дзён ня прышлося. Удалося толькі знайсці краязнаўчыя актыў, які абяцаў узяцца за арганізацыю краязнаўчага Т-ва ў раёне. Гэты актыў—загадчык 7-кі т. Бандарэнка Васіль і настаўнік Янка Гарбачэнка.

Да часу арганізацыйнага афармлення т-ва ініцыятыўная група намерцела правесці наступную краязнаўчую працу: 1) распачаць сталае вядзенне фэнаглядаўняў, заснаваўшы фэнопункт і адказным за гэтую працу прызначыць т. Бандарэнку, 2) пачаць зьбіранне мясцовай прыродазнаўчай тэрміналогіі (назвы раслін, птушак і г. д.), 3) правесці рэгістрацыю помнікаў старасветчыны раёну—даручыць гэта т. Гарбачэнку.

Браінскае раённае т-ва на працягу 1928 г. вяло некаторую працу: заснавала краязнаўчы гурток пры школе 9-цы, які рэгулярна працаваў, заснавала 2 фэнопункты, мела сувязь з Ленінградскім Гідролёгічным Інстытутам, запоўніла дзве праграмы асаблівага бел. мовы, сабрала некаторы фальклёрны матар'ял. У далейшым т-ва намячае ўсю краязнаўчую працу сконцэнтравать галоўным чынам вакол самога мястэчка, а на раёне весці эпизодычную працу.

Хойніцкае раённае т-ва на працягу году ніякай працай не вызначаецца. Было праведзена 5 пасяджэнняў праўлення, завербавана 28 сяброў, сабрана некаторая сума грошай ад сяброўскіх складак, заснаваны 2 фэнпункты, але і яны працы не вялі. Умовы для працы ў Хойніках досыць добрыя: яўр. і польская 7-кі, няпоўная беларуская 7-ка, дрэваапрацоўны і крухмальны заводы, бойкі коопэрацыйны гандаль, шпаркі рост мястэчка, шырокае будаўніцтва і г. д. Але за апошні момант праца т-ва спынілася. Прычына: усе сябры праўлення перабраліся ў іншыя месцы БССР. Мною быў скліканы невялікі сход мясцовага актыву і на сходзе было абрана новае бюро т-ва. Старшынёю т-ва абраны заг. яўр. 7-кі т. Фрадлін. Таксама на сходзе пастаноўлена заснаваць пры яўр. 7-цы фэнпункт і вядзенне гэтых наглядаўняў даручыць наст. Ц. Рудкоўскай.

Рэчыцкае раённае т-ва краязнаўства некалькі разоў засноўвалася і спыняла сваю працу. У апошні момант фактычна арганізацыі ня было. А для працы тут шырокія магчымасці: дзье 9-кі, добрыя прыродна-знаўцы і грамадазнаўцы. Пры школах закладзены школьна-краязнаўчыя музеі, якія абяцаюць мець цікавыя перспектывы. У гэтых музеях, асабліва пры 1-ай школе 9-цы ёсць вельмі добрыя і прыгожыя экспанаваныя матар'ялы прыроды Рэчыцкага раёну. 3/XI быў скліканы невялікі сход рэчыцкага актыву і на сходзе была прынята пастанова: 1) зноў распачаць працу т-ва, 2) у бліжэйшы час склікаць шырокі сход мясцовых культурнікаў, 3) абраць у часовае бюро т-ва 5 тт.: Ліпава, Шырынскага, Ніжнікава, Недасекіна і Пячкурова, 4) скласці плян працы т-ва і разглядаць яго на агульна-гарадзкім сходзе, 5) заснаваць пры 1-ай 9-цы фэнпункт, 6) даручыць інспэктару асьветы т. Ніжнікаву арганізацыю краязнаўчых гурткоў на раёне.

Падарожніцкая справа Слуцкага Т-ва Краязнаўства за летні час 1928 г.

Сёлета з мэтай пазнання краю і вывучэння свайго раёну Праўленнем Т-ва былі арганізаваны 4-групавыя доўгатэрміновыя падарожжы, з якіх тры адбыліся ў межах свайго раёну і адна па суседніх раёнах. Уся даследчая праца была прароблена маладым актывам Т-ва ў складзе Аўгусцінскага Ка-стуса, Мікіцінскага Вісарыёна, Крывалы Аркадзя і Русака Барыса, якія паклалі шмат энэргіі, выказаўшы працаздольнасць і максімум зацікаўленасці.

Падарожжы адбыліся па наступных маршрутах:

Першая падарож (Па Слуцкім раёне).

Маршрут: Г. Слуцк, в. Мясешкавічы, Бярозаўка, Папоўцы, Сорагі, Мір-гара, Кра-

сная гара, в. Волашава, Рыжыца, Мелітонава, Вілы, Амговічы, Гутніца, Старэва, зноў Амговічы, Весея, Міхейкі, Слуцк. Працягам 102 вярсты. Патрачана 6 дзён.

Другая падарож (Па Слуцкім, Грэскім, Пу-хавіцкім і Стара-Дароскім раёнах).

Маршрут: Г. Слуцк, Васілінкаўскія і Бокшыцкія хутары, в. Угналовічы, Шулякі, м. Грэск, в. Забелы, Шышчыцы, Замосьце, Вераб'ёва, Вежы, Неспаднянка, Рудзіца, Круглае, Асавец, Шчыткавічы, Леўкі, зноў Шчыткавічы, Дражня, Шчыткавічы, Парэчка, Амел'на, Суцін, Жыцін, Крымок, Юравічы, Масевічы, воз. Скачальскае, Фалічы, Стара-Дарогі, Солан, Горкі, Амговічы, Слуцк. Працягам 267 в. Патрачана 12 дзён.

Трэцяя падарож (Па Слуцкім раёне).

Маршрут: Г. Слуцк, Б-Сьліўскія хут., в. Волаты, саўгас Некрашы, в. Панічы, Дарасіно, Княжа-Мар'ла, м. Урэчка і Слуцк. Працягам 61 в. Патрачана 5 дзён.

Чацьвертая падарож (Па Слуцкім раёне).

Маршрут: Г. Слуцк Івана-Агароднікі, саўгас Івань, м. Леніна, в. Шэлавічы, Лапацічы, Сярэднікі, Старцавічы, Падліпцы, Бяззверхавічы, Г. Слуцк. Працягам 46 вёрст. Патрачана 3 дні.

У падарожжах сабрана шмат апісальнага матар'ялу з боку прыроды, гаспадаркі быту насельніцтва, гістарычнага мінулага, помнікаў старажытнасці. Зроблена 351 замалёўка, з якіх: 265 узораў рэзьбярства, 8 схематычных плянаў замкавішч, гарадзішч, сядзіб, будоўляў; 43 краявіды, 22 малюнкi будоўляў: культавых, прыватных, заводаў; 7 агульных выяваў вёсак, 6—адзення, с.-г. прылад.

Набыты некаторыя рэчы каменнага веку, курганных часоў і іншыя старажытнасці, узоры шкла, якія вырабляла шкляная гута ў Старэве, расьліны, монеты і г. д.

Чатыры падарожжы занялі часу 26 дзён. За гэты тэрмін зроблена 467 вёрст, з якіх пешшу 449 в. і 18 в. па чыгунцы. Абышліся падарожжы ў 40 руб.

У. Мікіцінскі.

Аб выданьнях мясцовых краязнаўчых арганізацый.

Шмат якіх Краязнаўчых Таварыстваў (Барысаўскае, Сьмілавіцкае) пачалі выяўляць ініцыятыву ў справе выдання сваіх прац на рататары. Уложаныя мясцовымі працаўнікамі, абгрунтаваныя на мясцовым матар'яле гэтыя працы па вывучэнні раёну, бязумоўна, маюць значэнне ня толькі для данае акругі; з гэтае прычыны паўстае пытаньне аб іх захаванні ва ўстанове, адчыненай для агульнага карыстання—Беларускай Дзяржаўнай Бібліятэцы. Беларускі аддзел бібліотэкі атрымлівае ад кніжнае Палаты і захоўвае ўсе матар'ялы, выданія на тэрыторыі БССР, але ў лік іх не ўваходзіць адбі-

тае на шклопісу, рататары, шапірографе і рукапісы.

У інтарэсах, як самых краязнаўчых таварыстваў, так і працаўнікоў-беларусазнаўцаў, якія карыстаюцца зборамі бібліотэкі, пажадана, каб усе краязнаўчыя таварыствы дасылалі адзін паасобнік сваіх прац у Беларускі аддзел бібліотэкі. (Менск, Савецкая, 97).

Короткая справаздача аб замежнай камандыроўцы т. Касцяровіча М. І. ў Фіншчыну.

Цэнтральнае Бюро Краязнаўства яшчэ ў 1926 годзе прызнала вельмі карысным скарыстаньне найноўшых мэтодологічных дасягненьняў замежнага краязнаўства ў практычнай дзейнасьці нашага краязнаўчага руху. Для вывучэньня гэтых дасягненьняў Цэнтральнае Бюро лічыла патрэбным камандыраваньне за межы свайго прадстаўніка. Прэзыдыум Інстытуту Беларускае Культуры вясной 1927 году згадзіўся з довадамі Бюро і камандыраваў мяне ў замежную камандыроўку з вышэйазначанай мэтай. У камандыроўцы я прабыў з 28 ліпеня да 10 верасьня 1927 году. На працягу гэтага часу я змог дасканала азнаёміцца з краянаўчым рухам у Фіншчыне, адкуль вярнуўся праз Талін, Тарту, Рыгу, Каўнас і Дзьвінск, у якіх таксама цікавіўся разьвіцьцём краязнаўства.

Часовы прыпынак свой у Ленінградзе я скарыстаў для асабовага азнаямленьня з дзейнасьцю Цэнтральнага Бюро Краязнаўства РСФСР, Фэнолёгічнага Аддзелу Рускага Таварыства Аматараў Сьветазнаўства і Рускім Дзяржаўным Музэем. Некаторыя спосабы працы гэтых устаноў, яшчэ невядомыя ў нашай практыцы, былі пазней скарыстаны Цэнтральным Бюро Краязнаўства БССР у сваёй штодзённай чыннасьці, а артыкул аб калекцыях па этнографіі беларусаў у Этнографічным адзеле Дзяржаўнага Рускага Музэю, напісаны работніцай музэю згодна маёй умове з апошнім быў надрукованы ў часопісе „Наш Край“ (1927, 11, сб. 8-13).

У Фіншчыне я працаваў пераважна ў сталіцы яе Гэльсінках, але пры патрэбе выязджаў і на правінцыю—Гранкуме, Тузуле, Сэлікі і інш. Некаторую перашкодаю ў працы зьяўлялася адсутнасьць шмат якіх выдатных фінскіх краязнаўцаў, якія таксама выехалі ў замежныя камандыроўкі. Але на ўсім працягу свайёй працы я меў самую розную дапамогу з боку навуковых працаўнікоў і ўстаноў. Зацікаўленасьць шырокіх колаў інтэлігенцыі нашым навуковым жыцьцём выклікала шэраг газэтных інфармацый у сувязі з маім прыездам („Helsingin Sanomat“, 1927, 214; Suomi ja Valko-Veunäjä“, „Suomen sosialidemokraatti“, 1927, 186; Sivistyssellinen ja talouselämä Valkovenäjällä; „Wabamaa“, 1927, 199; Walge-Wene rajariigid; „hetuvos zinlos“ 1927, 199; Kulturos darbas So-

vietu Gudijõe; „Letuva“ 1927, 199; „Jaunako Sinu“, 1927, 198; Baltkreewu kulturela; „Uusi Suomi“, 1927, 181. Valkorenäläiset tekevät harrasta Kulttuurityötä i insh.). Дзякуючы агульным спрыяючым умовам я пазнаёміўся ня толькі з мэтодологіяй краязнаўства, тамашнім разуменьнем задач краязнаўства і складам краязнаўчага руху, але і з штодзённай практычнай чыннасьцю розных навукова-краязнаўчых устаноў, спэцыяльна-краязнаўчых грамадзкіх арганізацый, краязнаўчых музэяў, часопісаў і д. т. п., а таксама з краязнаўчаю дзейнасьцю розных ведамстваў, інстытуцый, грамадзкіх арганізацый, кругабегавага друку і г. д. Часамі практычна працаваў для ўсваеньня таго ці іншага мэтоду. Такім чынам я сабраў багата матэрыялу, што да выкананьня задач маёй камандыроўкі. Разам з тым па ініцыятыве мясцовых працаўнікоў у часамі чытаў даклады аб беларускім краязнаўчым руху (Talpin, Kaulas) і яго дасягненьнях, удалося заснаваць шэраг сталых сувязей з выдатнымі краязнаўцамі і вучонымі, якая пазней была скарыстана рознымі катэдрамі Інстытуту Беларускае Культуры ў іх навуковай працы.

Вярнуўшыся з свайёй падарожы, я апрацаваў падрабязную справаздачу памерам каля 12 друк. аркушоў, якая, на жаль, яшчэ не апублікавана і знаходзіцца зараз на скарыстаньні ў суседняй савецкай рэспубліцы. Кароткімі інфармацыямі аб выніках камандыроўкі прыходзілася дзяліцца на паседжаньнях Прэзыдыуму і Пленуму Цэнтральнага Бюро Краязнаўства, на акруговых краязнаўчых канфэрэнцыях („Савецкая Беларусь“ 1927, 244, „Зьвязда“, 1927, 245, „Наш Край“ 1927, 11, 1928, 3 і інш.) і інш. Невялічкія інфармацыі зьмяшчаліся мной у кругабежавым друку („Маладняк“ 1927, 9; У Фіншчыне; 1928, 1; „Мастацтва Латвіі, Эстоніі, Літвы; Эстонская літаратура; № 8: Латыская літаратура; „Наш Край“ 1927 № 8-9; У Цэнтральным Бюро Краязнаўства РСФСР, 1928, 2; Беларускае краязнаўства па-за межамі БССР; № 4: Аб краязнаўстве ў Фіншчыне; № 5: Краязнаўства ў Эстоніі, Латвіі, Літве і Польшчы; „Полымя“ 1928, № 7: Беларуска-літаратура ў Латвіі; „Научный работник“ 1928, №№ 5-6, 7; Краеведение у западных соседей і інш.). Шмат што з мэтодологіі замежнага краязнаўства было ўжо скарыстана ў штодзённай працы Цэнтральнага Бюро Краязнаўства, пры апрацоўцы праграм і інструкцый і г. д., як напр., у часе арганізацыі першай усебеларускай выстаўкі краязнаўчых фотаграфій і зарысавак, пры ўкладаньні праграм для апрацаваньня раённага слоўніка мовы і раённага географічнага слоўніка інш. Пленум Цэнтральнага Бюро Краязнаўства 23-25, 10, 1927 паставіў „Камандыраваньне ЦБК свайго прадстаўніка за межы для азнаямленьня з краязнаўчым рухам, якое адбылося ў гэтым годзе, прызнаць цалкам сваечасовым і апраўданым“.

Урэшце, мая паездка на Украіну і ў

Крым, у часе якой я ўжо бяз сувязі з да-най камандыроўкай знаёміўся з украінскім краязнаўчым рухам, так як перад камандыроўкай у Ленінградзе знаёміўся з рускім,—лішні раз падкрэсьліла правільны кірунак нашага беларускага краязнаўства, які цалкам забяспечвае краязнаўчую працу шырокіх мас працоўных для перабудовы жыцця саміх працоўных на сацыялістычных падставах.

Да краязнаўчых арганізацый БССР.

Аб кальцаванні птушак.

Кальцаванне птушак, г. зн. адзнака іх надзяваннем на ногу лёгкага (алюмініевага) калечка з нумарам, практыкуецца ў большасці дзяржаў для вывучэння пералётаў гэтых птушак. Пералёты іх зьяўляюцца вялікім навуковым і практычным інтарэсам. Гэткае пытанне, як азначэнне шляхоў і напрамкаў, па каторых у восень і ў вясну ляцяць птушкі, дзе зімуюць, ці з'яўтаюцца на старыя месцы гнездавання, ці запраўды аселяюцца тэя птушкі, што мы лічым аселямі, ці яны робяць правільныя вандроўкі, дзе, галоўным чынам, гінуць птушкі—і шмат іншых пытанняў можна высветліць толькі шляхам кальцавання. Акрамя таго, шмат якія птушкі нішчаць шкодных казюлек і грызуноў, прыносячы гэтым вялікую карысць сельскай і лясной гаспадарцы. Неабходнасць аховы такіх птушак відавочна. Зьнішчэнне ж і гібель птушак бывае найвялікшым у часы пералёту; адгэтуль ясна, што, добра вывучыўшы пералётныя шляхі іх, месцы адпачынку, мы зможам правесці шэраг мерапрыемстваў для аховы птушак.

У Савецкім Саюзе вялікія працы па кальцаванні птушак праводзіць Цэнтральная Біялёгічная Станцыя Юных Натуралістых імя К. А. Ціміразева, скарачана—БЮН.

Да гэтага часу па ўсім Саюзе закальцавана каля 5-ці тысяч птушак і мы ўжо маем шэраг дасягненняў.

У 1927 годзе на возеры Кіева пад Масквою было закальцавана 1300 рачных чаек. Да апошняга часу зьвернута каля 30 калеч з гэтых чаек (кожнае кальцо мае свой нумар і на ім напісаны скарачаны адрас Біостанцыі) з розных мясцовасцей СССР.

Кальцаваннем даведзена, што варона не зьяўляецца аселяй птушкай: варона, што ўлетку была каля Ленінграду, паляцела на зімоўку ў паўднёвую Францыю.

Вопыт паказвае, што значных вынікаў у кальцаванні можна дасягнуць толькі пры ўмовах масавай кампаніі, г. зн., што чым больш будзе закальцавана птушак, тым больш мы будзем ведаць аб пералётах птушак. Дзеля гэтага Біостанцыя паставіла ўзімку 28/2 г. правесці масавую кампанію па кальцаванні чатырох амаль усім вядомых відаў птушак: сьнягіра (гіля), сініцы вялікай, чачоткі і аўсяніцы.

Лёгка сабе ўявіць, якіх вынікаў можна будзе дасягнуць, калі гэтая кампанія стане запраўды масавай!

Разьлічана яна, пераважна, на вучнёўскую моладзь, на юных натуралістых, на краязнаўцаў, на сьведомых школьнікаў-птушкаловаў.

Акрамя ўмешта лавіць птушак, дзеля магчымасці ўдзельнічання ў кампаніі неабходна:

1. Добрае веданне тых птушак, якіх прыходзіцца кальцаваць.
2. Акуратна даваць справаздачы на БЮН.
3. Строгае кіраванне правіламі працы ў гэтай справе.
4. Магчымасць закальцаваць за зіму ня меней 50 штук птушак.

Кожны, хто хона заняцца кальцаваннем вышэйпамянёных зімовых птушак, павінен паведаміць, не адкладаючы, свой адрас у ЦБ Юн. Натуралістых: Москва, Сокольнікі, Раствокинскі пр., 98, „Кампаніі па кольцаванні“. Вельмі пажадана і мэтазгодна арганізацыя спецыяльных груп, гурткоў пад кіраўніцтвам настаўнікаў у школах або прадстаўнікоў краязнаўчых арганізацый.

Цэнтральнае Бюро Краязнаўства лічыць пакуль што несвачасовым утвараць сваю рэспубліканскую арганізацыю для кіравання кальцаваннем на Беларусі. Таму ў гэтым пытанні карысна мець сувязь па паказанаму адрасу. Дзякуючы правілам кальцавання, у любы момант можна лёгка выявіць па матар'ялах „БЮН“а ўсіх закальцованых у БССР птушак.

У адным з бліжэйшых нумароў „Нашага Краю“ будзе зьмешчаны падрабязны артыкул аб кальцаванні.

Б і б л і о г р а ф і я.

Матар'ялы да гісторыі друку ў г. Магілеве.

І. Першая друкарня ў гор. Магілеве была заснавана брацтвам пры царкве ў імя ўваходу ў Ерузалім у пачатку XVII стагоддзя.

У гэтай друкарні былі надрукованы наступныя набажэнскія кнігі:

1) У 1616 годзе „Служэбнік“¹⁾.

2) У 1619 г. ў Магілеве было перадрукована „Евангеліе учительное Воскресное“ з кнігі, якая была выдана ў тым-жа годзе ў Рохманаве і мела такую поўную назву: „Евангеліе альбо казаніа на недела през рок и на праздніки нарочитых святых угодишков божиных, составленное трудолюбием иеромонаха Кирила Транквилюна, проповедника слова божого, властным стараніям, коштом и накладом здруку ново выдано в местности ей милости княгини Вишневецкой Михайловой“²⁾.

3) У 1625 г. „Вера св. кафолическия церкви“³⁾.

4) У 1636 г. выхадзец з Украіны Сьпірыдон Собаль, які з 1630 г. быў кіраўніком друкарні паню Станкевічаў у Кутэнінскім манастыры каля Воршы, заснаваў у Магілеве сваю друкарню. З яго друкарні вышлі наступныя кніжкі:

1) „Букварь языка Славенска. Писании чтения учитися хотящим в полезное „руководжение“⁴⁾.

5) У 1637 г. „Псалтыр“⁵⁾.

У 1638 г. „Апостол“⁶⁾.

У канцы XVII-га стагоддзя ў Магілеве ажыўляецца выдавецкая дзейнасць, дзякуючы старанням і спрыту Максіма Вошчанкі. Друкарня належала да брацтва пры Багаяўленскім манастыры. Дакладна дата заснавання яе невядома. Першы прывілей на друкарню быў дадзены каралём Уладыславам IV 19 сакавіка 1633 г. У 1676 г. існаванне друкарні было санкцыянавана новым прывілеем караля Яна Сабескага. Брацтва здала друкарню ў арэнду райцу Максіму

Ярмолінічу Вошчанку. Будучы ў 1698 г. у Варшаве на каранаванні ў якасці пасла ад гораду і брацтва, Вошчанка ўхітрыўся атрымаць на сваё імя грамату, якая пацвярджала дазвол на дзейнасць друкарні, а брацтва там не паміналася.

Вошчанка пераносіць друкарню ў сваю кватэру, на выданнях ставіць сваё імя і грошай брацтву ня плаціць. Пачынаецца доўгая судовая цяганіна паміж брацтвам і Вошчанкам.

Брацтва зварочваецца са скаргаю да караля і мітрапаліта, Вошчанка ўступае, выстаўляе на выданнях імя брацтва, але грошай ня плаціць.

У 1708 годзе памёр М. Вошчанка. Друкарню заўладала брацтва. У 1727 г. быў заложаны пад друкарню каменны будынак.

Выдатнымі друкарамі таго часу апрача Максіма Вошчанкі з'яўляюцца: Васіль Вошчанка і Тодар Англейка⁷⁾. Гэтая друкарня выпускала ў працягу 1693—1754 г.г. многа царкоўных кніг⁸⁾.

Калі была зачынена памянёная друкарня невядома. Біскуп Георгіі Коніскі ў другой палове XVIII стагоддзя наладзіў друкарню пры Мікольскай царкве. Пэўна ён злучыў з гэтай друкарняю і брацкую.

У 1761 г., паводле загаду Коніскага, быў надрукован „Катахізіс“ Феофана Пракаловіча. Тут-жа друкаваліся казанні самога Коніскага, якія вытрымалі 4 выдання.

З далучэннем Магілёўшчыны да Расійскай імперыі друкаванне кніг у брацкай друкарні спынілася. У 1795 г. Ігумен Іосаф даносіў біскупу, што літары, атрыманыя з Чарнігава, маюцца ў скрынцы, прэс разабраны, даўнейшыя літары ў скрынках у распынутую знаходзяцца.

Яўрэйскі друк.

Найвялікшая на Беларусі яўрэйская друкарня была ў Шклове. Адзін з шклоўскіх друкароў Ісаак б. Іосыф перанёс сваю дру-

1) У. Пічэта. Артыкул у зб. „400-лецце беларускага друку“ ст. 258.

2) Сопиков „Опыт российской библиографии“ ч. I, № 322.

3) Там-жа, стар. ХСVIII.

4) „400-лецце беларускага друку“ ст. 258.

5) Там-жа.

6) Там-жа.

7) Зборнік „Могилевская епархия“ т. I вып. III ст. 107—109.

8) „400-лецце беларускага друку“. Ст. 258—259. Сопиков. „Опыт российской библиографии“ ч. I №№ 1613, 373, 968, 1009, 71. М. Шчакацін. „В. Вошчанка, гравёр Магілёўскі“.

карню з Шклова ў Магілёў і надрукаваў тут у 1825 г. „Хэмад Цэві“. Гэта кніга зьяўляецца адзіною яўрэйскаю кнігаю магілёўскага друку *).

II. Царкоўныя выданьні.

Пры Магілёўскай духоўнай Сямінары існаваў гістарычна-статыстычны Камітэт. Свае творы Члены Камітэту друкавалі ў „Мог. Губ. Вед.“ і ў „Епарх. Вед.“. Паасобным выданьнем вышаў зборнік „Могилевская Епархия“, гістарычна-статыст. апісаньне ад 1902 г. да 1910 г. Вышла 4 кніжкі. Гэтая праца мае некаторую каштоўнасьць з тэй прычыны, што ў ёй сустракаюцца агульнагістарычныя весткі.

Быў яшчэ ў Магілёве „Місіянерны Савет“, які таксама займаўся выданьнем кніжок і брошур багаслоўскага і полемічнага характару.

У Магілёве кніжок аб жыцьці розных, так званых, „святых“, тлумачэньняў бібліі, розных казаньняў „айцоў“ цэрквы і іншага сьмелца было выдана вельмі многа. Карыстаючыся падтрыманьнем ураду, папы не шкадавалі ні сіл, ні сродкаў дзеля атручваньня мазгоў працоўных.

Пэраліцаць гэтыя кніжкі ў сучасны момант у такім кароткім нарысе няма патрэбы.

III. Выданьні Губэрскага Статыстычнага Камітэту.

Яны маюць найбольш важнае значэньне для вивучэньня мінулага Магілёўшчыны.

1. На першым месцы трэба паставіць вялізарную працу „Опыт описания Могилевской губернии в историческом, физико-географическом, промышленном и статистическом отношениях“ т. I—8^о, ст. 782—1882 г., т. II—8^о, ст. 1000—1884 г. т. III—8 ст. 329—1884 г. Усе тры томы складаны паводле праграмы і пад рэдакц. А. С. Дэмбовецкага.

2. Монографічнае апісаньне раёну, да некаторай ступені ўзорнае для нашых раённых т-ваў кр-ва, даў К. Анкіевіч у сваёй кніжцы „Сенненский уезд Могилевской губ.“

3. Шмат каштоўных статыстычных матэрыялаў, побач з непатрэбнымі нікому сьпісамі ўрадавых асоб, знаходзіцца ў „Памятных книжках Могилевской губернии“.

Такія кніжкі за 1853 г. і за 1861 г. выдала Губэрскае Праўленьне. Асабліва каштоўна кніжка за 1861 г. У ёй зьмешчаны гістарычна-статыстычныя весткі аб гарадох, мястэчках, апісаньне топографіі, клімату Магілёўскае губ. Пачынаючы ад 1863 г. да 1916 г. ўключна „Памятныя кніжкі“ выдаваў Магілёўскі Губэрскі Статыстычны Камітэт.

4. Яшчэ больш статыстычнага матэрыялу зьмешчана ў кніжках „Обзор Могилевской губернии“, якія выдаваліся ад 1908 г. да 1916 г. Гэтыя кніжкі давалі агляд прыроды, сельскай гаспадаркі прамысловасьці, гандлю,

народнай асьветы, аховы здароўя, адміністрацыйнага і інш. Да кожнага артыкулу была дадана табліца.

Яшчэ і да гэтага часу ня страцілі вартасьці кніжкі:

а) „Список населенных мест Могилевской губернии“ 1910 г. У арк. Ст. 250.

б) „Училищное дело в Могилевской губернии со времени присоединения Белорусского края к России“ 1886 г. 8^о 51 ст.

IV. Працы навуковага, публіцыстычнага характару і падручнікі.

1) Брыльянтов „Город Могилев во власти французов“ 1912 г. 8^о ст. 72.

2) Я. І. Печерин. „Исторический краткий обзор царствования импер. Петра Великого и постройки им С.-Петербурга“ 1908 г.

3) Пятницькі Б. І. „Половые извращения и Уголовное Право“ з дадаткам 9 аддзелных дыяграм. 1910 г. 8^о ст. 84. Друк. Б. Клаза.

4) А. І. Адольф. „М. В. Ломоносов и его значение в области естествознания и в истории русского просвещения“. 1911 г. 8^о ст. 26. Друк. Клаза.

5) А. І. Белинский. „С кем мы дружили“. Гістарычны нарыс расійска-нямецкіх адносін. 1914 г. 8^о ст. 71.

6) „Бактерии, их морфология, систематика и цикл развития“. Пераклад з нямецкай мовы П. І. Калтаноўскі 1903 г. 8^о ст. 81—45 дадаткаў. Друкарня Падземскага.

7) Е. Романов. „Материалы по исторической топографии Витебской губернии. Уезд Велижский“ 1898 г. 8^о ст. 308.

8) Михалевиц. „За границей“ 1915 г. 8^о ст. 75. Губэрская друкарня. Аўтар апісвае свой зварот у Расію пасля абвешчэньня вайны.

9) „Письмо хutorянина своим членам 3-й Государственной Думы и Государственного Совета“ 1911 г. 8^о ст. 15. Губэрская друкарня.

10) Подвысоцкий. „Западно-русские политические сочинения по вопросу о восстановлении православной иерархии в Западной Руси в 1620 г.“. 1915 г. 8^о ст. 337. Друкарня Клаза і Кагана.

11) П. Строганов. „Патриарший Бирюков монастырь“ 1914 г. 8^о ст. 210 дадаткі на 79 старонках.

12) Лучин А. П. „Наполеон в пределах Могилевской губ.“ 1912 г. 8^о ст. 6.

13) А. Белинский. „Учащиеся средней школы на полевых работах в 1916 г.“ 1917 г. Друкарня Клаза і Кагана.

14) Г. А. Ермашкевич. „Источник несчастья или страдающий народ. 1913 г. 8^о ст. 56. Друкарня Клаза.

Вельмі цікавая кніжка, хоць заўважана адчуваецца рэлігійная.

15) Д. Тихомиров. „Методика начальной арифметики“.

16) Мирский-Исаев. „К 25-летию Могилевского театра“. Выданьне Камбурава 1913 г. 8^о ст. 34. Друкарня Рабіновіча.

*) Пэрлін „Да гісторыі яўр. друку на Беларусі“. „Наш Край“ № 8-9 за 1927 г. Стар. 13.

17) „Могилевский Музей“ (каталёг) 1891 г. 80 ст. 82.

18) Фурсов и Чоловский „Дневник курганных раскопок“. 1892 г. 40 ст. 38 IV.

19) Фурсов. „Описание Могилевского Музея“. 2-е выданье 1898 г. 80 ст. (10)—106.

20) „Воззвание и устав Могилевского Белорусского Комитета“ 1917 г. 160 ст. 8. Друкарня Клаза і Кагана.

21) Мирский-Исаев. „Процесс врачей Захарина, Хейфеца и др.“ (по делу об абортках, разбивавшемся в Могилевском Окружном Суде с 9-го по 17 января 1912 г.) 1912 г., 160, ст. 43. Друкарня Рабиновича.

22) „Алфавитный список дворянских родов, внесенных в родословные дворянские книги Могилевской губ.“ 1909 г. 80, 25 ст. Друкарня Падземскага.

23) „Труды I-го съезда врачей в представителей Управления Земским Хозяйством Могилевской губ. (12—21 дек. 1907 г.) 1908 г. Друкарня Падземскага.

24) Неручев А. В. „Организация оценочных и статистических работ в Могилевской губ.“. Ст. 27.

25) „Математическая теория еврейского календаря. Исследование Иосифа Лурье“. 1887 г. 80 ст. 152—9 астрономических таблиц Друкарня Падземскага.

V. Поэзія.

1) Е. Р. Романов. „Сказки“ 1901 г., 8 ст. 528.

2) „Тарас на Парнасе“ и другие белорусские стихотворения“. 1902 г. 160 ст. 24. Выданье Раманава.

3) Е. Р. Романов. „Белорусские тексты вертепного действия 1898 г. 160 ст. 50. Выданье Раманава.

4) Василий Янов — „Новый путь“. Сборник вершаў 1915 г., 80, ст. 24. Губернская друкарня.

Досыць цікавы зборнік. Маецца 5 вершаў патрыятычных, данія свайму часу. (Дазвол на друкаванне даваў вайсковы цензор, князь Друцкі-Сакалінскі). Мотивы астатніх 45 вершаў: прырода, каханьне, людское зло. Адчуваецца надзвычайна моцны ўплыў Надсона.

VI. Пэрыодычныя выданьні.

2-га ліпня 1838 г. вышаў першы нумар офіцыйнага органу Губерскага Праўленьня газеты „Могилевский Губернский Вестник“. З нумару 33-га 1845 г. „Могилевский Губернский Вестник“ маюць два аддзелы. Першы розныя публікацыі, другі ў сваю чаргу падзяляўся на часці офіцыйную і неофіцыйную. У часці неофіцыйнай змяшчаліся матар'ялы гістарычныя, этнографічныя, літаратурныя творы, навуковыя і інфармацыйныя артыкулы па пытаннях прамысловасці, сельскай гаспадаркі і інш.

З 15-га лістапада 1897 г. пасаду рэдактара неофіцыйнай часткі „Мог. Губ. Вед.“ займае выдатны этнограф Е. Р. Раманаў. Цэлы

шэраг артыкулаў самага Раманава і яго супрацоўнікаў па гісторыі, этнографіі, архэалёгіі Магілёўшчыны змяшчаецца ў „Губернских Вестниках“. Газета становіцца да некаторай ступені краязнаўчым органам. Уся гэтая маса каштоўнага матар'ялу нецярпліва чакае, каб магілёўскія краязнаўцы звярнулі на яго ўвагу і заняліся яго дасьледаваньнем. На жаль, у нашым музэі і архіве няма поўнага комплекту „Мог. Губ. Вед.“.

Апошні нумар „Мог. Губ. Вед.“ вышаў у 1918 г. пад рэдакцыяй Жудро.

Газета трохі не дацягнула да 80-ых гадоў юбілею.

Частка артыкулаў, надрукаваных у „Мог. Губ. Вед.“ за 1893—1903 г. г., зьмешчаны ў зборніку „Могилевская Старина“ Вып. I, II, III і IV.

З 1882 г. выходзіў папоўскі орган „Могилевский Епархиальный Вестник“ пад рэдакцыяй Ціхамірава. Рэдакцыя знаходзілася пры духоўнай сэмінарыі. Часопіс выходзіў спачатку тры разы, а потым два разы ў месяц. Апошні нумар (20) вышаў 15-га сьнежня 1917 г. З рэдактару выдзяляўся I. Пятніцкі, аўтар многіх артыкулаў і кніжак.

Другі царкоўны орган „Духовный Вестник“ выходзіў з 1866 г.

Досыць значную выдавецкую дзейнасьць разгарнула Земства.

З 1906 г. Земствам выдавалася штотыднёвая газета „Могилевский Вестник“, якая ў 1910 годзе была заменена „Могилевской Земской Неделей“ штотыднёвым часопісам. З 1914 г. да ліпня м-ца 1917 г. замест апошняй выдаваўся „Вестник Могилевского Земства“ пад рэдакцыяй спачатку Гартынскага, потым Мусерскага. Часопіс выходзіў два разы ў месяц. У гэтых выданьнях часад-часу зьяўляліся літаратурныя творы: вершы, апавяданьні, а таксама навуковыя артыкулы. Напрыклад у № 8 „Вестника Могилевского Земства“ за 1915 год быў змешчаны каштоўны артыкул Г. К. Крэера „Ботанические исследования в Могилевской губернии“.

12 ліпня 1917 г. замест Вестніка выходзіць „Могилевская Жизнь“—штодзённая грамадзка-політычная газета, орган Губерскага Земства. Лёзунг газеты: „Уся ўлада Устаноўчаму Саюму. Рэдактарам газеты быў Куніцын. Гэта апошняе Земскае выданьне спынілася на № 99—14 лістапада 1917 г.

З 1906 году да 1917 году выдавалася ў Магілёве газета „Могилевский Вестник“. Рэдактарам—выдаўцом яе спачатку быў Макоўскі, а ў 1917 годзе Кахановіч.

У 1906 годзе выходзіў лібэральны „Могилевский Голос“ пад рэдакцыяй Бэхлі з удзелам буйных публіцыстычных сіл—„Непримиримого“ вядомага мясцовага публіцыста Мірскага, Ісаева і інш.

Шмат газет выходзіла ў 1917 годзе і ў гады грамадзянскай вайны.

21 красавіка 1917 году вышла Могилевская газета „Свобода, Равенство и Братство“,

орган Савету Рабочых і Сялянскіх Дэпутатаў і дэмакратычных грамадзкіх груп.

Першы нумар яе быў падпісан Старшынёю Рэдакцыйнай Камісіі М. Ю. Бэхлі. У першым жа нумары абвешчлася, што „Могилевский Вестник“ „по независимым обстоятельствам“ спыняе сваё існаванне.

У № 27 за 24 мая 1927 г. абвешчлася, што „Могилевская газета Свобода, Равенство и Братство“ зьяўляецца беспартыйным сацыялістычным органам. Газету падпісвае член рэдакцыйнай камісіі Станевіч. Апошні нумар яе (63) вышаў 6 ліпеня 1927 г. Друкавалася яна ў Губэрскай Друкарні. Рэдакцыя знаходзілася на Дняпроўскім проспекце, у д. № 4.

У пачатку чэрвеня 1917 г. выходзіць газета „Молот“. Яе лёзунг: „У барацьбе знойдзеш ты права сваё“. „Няхай жыве Дэмакратычная Рэспубліка“. „Няхай жыве сацыялізм“. Гэта быў новы, больш левы орган Магілёўскага Савету Сялянскіх, Рабочых і Салдацкіх Дэпутатаў. Рэдактарам яго быў С. С. Айзэнштат.

Друкавалася ў друкарні Губэрскага Земства. Рэдакцыя і кантора знаходзіліся ў доме былога дваранства (Комсамольская вул.).

У часы нямецка-польскай окупацыі, у 1918 г., у Магілеве выходзілі дзве газеты. Чорнае крумкачо, што наляцела ў Магілёў, зьвіло два гнязды: зусім чорнасотніцкую газету „Труд“,—выданьне групы афіцэраў і газету „Эхо“,—напрамку казэцкага.

З уваходам у Магілёў Чырвонай арміі гэтыя гнязды былі разбураны.

У весну 1918 г. гр. Мірскі-Ісаеў аднаўляе „Могилевский Голос“. Газета выходзіла 5 тыдняў і была зачынена польскім камандваннем, а выдавец быў высланы этапным парадкам за межы окупацыі.

Пасля Кастрычніка, 27 лістапада 1917 г. выходзіць першы нумар штодзённай савецкай газеты „Револуционная Ставка“ орган Ваенна-Рэвалюцыйнага Камітэту пры стаўцы.

З № 19 газета становіцца органам Цэнтральнага Камітэту Дзейнічаючых армій і флэтаў (Цэкадарф.) Т. Забкоў лічыцца адказным рэдактарам. Пасля 1-га Зьезду Саветаў выдаюцца ў Магілеве „Известия Губисполкома“. Такім чынам 2 месяцы выходзілі ў Магілеве адначасова 2 газеты.

У лютым м-цы 1918 г. гэтая дзве газеты зьліваюцца ў адну „Известия Губернского Военно-Револуционного Комитета“.

Ганебная окупацыя спыніла выхад газеты 2 сакавіка 1918 г.

З лістапада 1918 г. урачыста абвясціў перамогу пролетарыяту, вызваленыя працоўнага насельніцтва Магілёўшчыны ад гвалтоўнікаў окупантаў першы нумар адноўленай газеты „Известия Могилевского Губернского Револуционного Комитета“.

У склад Рэдакцыйнай колегіі ўваходзілі: Дэйман, Гублер, Блюман. Выдавец—Магілёўскі Губ. Рэвалюцыйны Камітэт. Друкавалася

газета ў 2-й Савецкай друкарні. Рэдакцыя зьмяшчалася ў будынку быўшай стаўкі.

У хуткім часе газэце даецца новая назва „Соха и Молот“. Яна стала органам Пятовага Камітэту РКП, Выканкому і Профбюро. Улетку 1920 году замест колегіі прызначаецца рэдактарам т. Буткоўскі.

30-га мая 1925 году вышаў апошні (1871) нумар „Сохи и Молота“.

Асталася ў Магілеве сялянская газета „Магілёўскі Селянін“, якая пачала выходзіць у кастрычніку месяцы 1924 г.

Рэдактарам яе быў т. Баранаў, рэдактар „Сохи и Молота“.

Спачатку адна, потым дзве старонкі, нарэшце ў верасьні 1926 году, уся газета цалкам выдаецца пабеларуску. Пасля т. Баранава рэдактарам быў т. Мацьвееў, а затым т. Дуброўскі, які рэдагуе газету і зараз.

Цяпер „Магілёўскі Селянін“ орган Акруговага Камітэту КПБ, Акруговага Выканаўчага Камітэту і Акрпрофсавету, выходзіць 2 разы ў тыдзень у ліку 4-х тысяч экзэмпляраў і мае 300 сталых селькораў.

Шырака разгарнуў сваю працу „Магілёўскі Селянін“, ахапляючы сваім уплывам самыя глухія куткі Магілёўшчыны. Упарта змагаецца ён са спадчынаю царызму: непраю, беднасьцю, бюрократызмам, трапна вядзе працоўныя масы Магілёўшчыны па шляху да Сацыялізму.

Ч а с о п і с ы.

У 1919 годзе выдаваўся ў Магілеве часопіс „Новае Хозяйство“ орган Губэрскага Савету Народнае Гаспадаркі. Вышла ўсяго 4 нумары.

У 1923 годзе Магілёўскі Уком РКП(б) выдаваў штомесячнік „Бюллетень Могилевского Уездно-Городского Комитета РКП(б)“. У „Бюллетени“ ўсебакова разглядаліся пытаньні партыйнай працы.

Апрача часопісаў і газет у Магілеве да Кастрычнікавай Рэвалюцыі выдаваліся зборнікі. Выдатны публіцысты, энэргічны Мірскі-Ісаеў (цяпер стары журналіст), яра якога належыць шмат артыкулаў у розных выданьнях, на працягу 1913—17 гадоў выдаў 9 альманахаў.

Гэта былі кніжкі ў 80, старонак па 40—50. У іх зьмяшчаліся артыкулы, літаратурныя творы, нататкі, фэльетоны выключна на мясцовыя тэмы. Друкаваліся зборнікі ў друкарні Рабіновіча.

Асабліва цікавы зборнік „Темы дня“, выданы ў жніўні месяцы 1916 году. У ім быў зьмешчан плян складаньня гісторыі гор. Магілева, апрацаваны Міхалевічам, старшынёю камісіі, якая была ўтворана ў 1916 годзе дзеля вывучэньня і выданьня гісторыі гор. Магілева.

VII. Пэрыодычныя выданьні, зьвязаныя з жыцьцём школы.

1) Дырэкцыя народных вучылішч, пачынаючы з 1891 г., выдавала амаль штогод

„Памятнику книжку Могилёвской Дирекции нар. училищ“.

2) Вельмі цікавым зьяўляецца вучнёўскі часопіс „Труд ученика“ №№ 1 і 2 за 1915 г. №№ 3 і 4 за 1916 г.

Выданьне Магілёўскага рэальнага вучылішча.

Тут змяшчаліся лірычная вершы, апа-
вяданні—малюнкі быту, публіцыстычныя і
крытычныя артыкулы, навуковыя нарысы
вучняў гімназій і рэальнага вучылішча. Най-
больш удалымі зьяўляюцца вершы П. Васіль-
ева і Л. Калмансона і крытычныя артыкулы
Радчанкі.

3) З 1910 г. выдаваўся „Белорусский Учи-
тельский Вестник“—штомесячны часопіс для
настаўніцтва.

4) У 1917 г. былі выданы „Известия со-
юза учащихся средних учебных заведений
гор. Могилева“.

5) К 1 мая 1919 г. Губэрскі Аддзел На-
роднай Асьветы выдаў зборнік „Кузнецы
Коммуны“ 80, 32 старонкі.

VIII. Розныя ўрадавыя і земскія ўстано-
вы, навучальныя і лячэбныя ўстановы, ган-
длёвыя фірмы, прамысловыя прадпрыемствы,
навуковыя і дабрачынныя таварыствы і ін-
шыя арганізацыі ў канцы XIX ст. і пачатку
XX ст. друкавалі мноства розных справаз-
дач, каштарысаў, дакладаў, журналаў і пра-
таколаў пасяджэньняў і сходаў, табліц і ве-
дамасьцяў і інш.

IX. Непэрыодычныя выданьні пасья Кастрычнікавай Рэволюцыі.

1. „Отчет Могилевского Губернского Про-
доложительного совещания“. Выданьне ча-
сопісу „Новое хозяйство“. 1919 г.

2. „Отчет Могилевского Уэком Совета
Совету Труда и Оборона на 1-е октября
1921 г. 80 ст. 79.

3. „К 11-му Акруговому Съезду Совета
Справоздача аб дзейнасьці Магілёўскага Акр-
уговага Выканаўчага Камітэту Совета
Рабочих Сялянскіх і Чырвонаармейскіх Дэ-
путатаў за 1924-25 і 1925-26 г. г.“ 1927 г.
80 ст. 98.

4. „Магілёўшчына да дзесятай гадавіны
Кастрычнікавай Рэволюцыі“ 1927 г. 80 ст.
63. Выданьне Акр. Вык. Камітэту.

5. „Отчет о работе Могилевского Город-
ского Совета за истекший 1925 год“ у 1926 г.
80 ст. 20.

6. Тое самае за 1926 г. 80, ст. 23, 1927 г.

7. Тое самае за пэрыод ад 21-IV-27 г.
да 1-I-1928 г. 80, ст. 35, 1928 г.

8. „Магілёўшчына“ Краязнаўчы зборнік.
Выданьне Акрвыканкому і Акруговага Тавар-
ыства Краязнаўства. 1927 г. 80 ст. 150.

9. „Дняпроўскія ўсплэскі“ Літаратурны
зборнік Магілёўскай філіі „Маладняк“ 1927 г.
80 ст. 72.

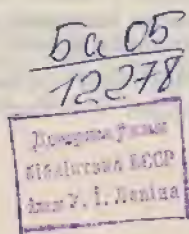
10. Зараз друкарня „Саха і Молат“ аб-
слугоўвае чарговыя патрэбы савецкіх уста-
ноў і арганізацый г. Магілёва і атрымлівае
заказы ад устаноў іншых гарадоў.

М. Лам ака.

Выдавец—Інстытут Беларускае Культуры

Рэдактар—З. Бядуля.

Члены Рэдакцыі: { М. Бялуга.
А. Казак.
М. Касьяровіч.

З Ь М Е С Т.

В. Самцэвіч. —Аб некаторых практычных задачах мясцовых краязнаўчых арганізацый у сацыялістычным будаўніцтве	Стар. 3
В. Шавельскі. —Да пытання аб этнографічным складзе насельніцтва Невельшчыны	6
М. Дабратворскі. —Нашы чмялі	21

МАТАР'ЯЛЫ З МЕСЦ.

У. Уладзіміраў. —Торпавае балота Белае і яго распрацоўка (Барысаўскі раён)	28
П. А. Сэмцевіч. —Хрэсьбіны ў в. Унтальянка Барыс. раёну, Менскай акругі	34
А. Шашалевіч. —Па Гомельскай акрузе (краязнаўчыя нататкі)	43

Х Р О Н І К А.

Усім краязнаўчым арганізацыям	51
Дзейнасьць ЦБК	51
Што атрымала ЦБК і рэд. час. „Наш Край“ у кастрычніку—лістападзе месяцах	53
Этнографічны вечар у БДУ	53
Дзейнасьць Гомельскага акруговага т-ва краязнаўства за 1927-28 г.	54
Праца некаторых краязнаўчых арганізацый у Гамельшчыне	56
Падарожніцкая справа Слуцкага т-ва краязнаўства за летні час 1928 г.	57
Аб выданьнях мясцовых краязнаўчых арганізацый	57
Кароткая справаздача аб замежнай камандыроўцы т. Касцяроўіча М. І. у Фіншчыну	58
Да краязнаўчых арганізацый БССР	59

Б І Б Л І О Г Р А Ф І Я.

Матар'ялы да гісторыі друку ў г. Магілёве М. Ламака	60
---	----

КОЖНЫ КООПЭРАТАР

абавязкова павінен выпісваць
бюлетэнь коопэрацыйных
цэнтраў Беларусі, Белсель-
— банку і Ёсекабанку —

„ШЛЯХ КООПЭРАЦЫІ“

„ШЛЯХ КООПЭРАЦЫІ“
ЗЬЯЎЛЯЕЦЦА НАСТОЛЬНЫМ
КІРАЎНІКОМ І ПІЛЬНА ПА-
ТРЭБНЫМ ДАВЕДНІКАМ ДЛЯ
КОЖНАГА КООПЭРАЦЫЙ-
— НАГА ПРАЦАЎНІКА. —

Выходзіць 1 раз у месяц і каштуе: на 1 мес.—40 к.,
3 мес.—1 р. 20 к., 6 мес.—2 р. 25 к., 12 мес.—4 р. 25 к.

ПАДПІСКА НА „ШЛЯХ КООПЭРАЦЫІ“

ПРЫМАЕЦЦА ВА ЎСІХ КООПЭРА-
ЦЫЙНЫХ ОРГАНІЗАЦЫЯХ, УСІМІ
ІНСТРУКТАРАМІ, А ТАКСАМА ЎСІМІ
ПАШТОВ. ЎСТАНОВАМІ БЕЛАРУСІ.

РЭДАКЦЫЯ: МЕНСК, САВЕЦКАЯ, 43. БЯГ. РАХ. У ЁСЕКАБАНКУ № 117.

ВЫПІСВАЙЦЕ, РАСПАЎСЮДЖВАЙЦЕ, ЧЫТАЙЦЕ
ЧАСОПІСЬ ЛІТАРАТУРЫ, МАСТАЦТВА, КРЫТЫКІ

„УЗВЫШША“

„УЗВЫШША“ друкую мастацкую творчасць, беларускіх і іншакраёвых пісьменьнікаў, шырока высьвятляе пытаньні поэзіі і наогул усіх галін мастацтва, адгукаецца на выдатнейшыя праявы літаратурнага, кніжнага і мастацкага жыцця.

„УЗВЫШША“ — лепшы дапаможнік настаўніку беларускай літаратуры.

„УЗВЫШША“ мае сваімі супрацоўнікамі выдатных профэсараў і тэарэтыкаў мастацтва як беларускіх, гэтак і іншакраёвых (сьпіс гл. ніжэй).

СУПРАЦОЎНІКІ „УЗВЫШША“

Адамовіч Ант., Атраховіч К., Бабарэка А., Барычэўскі А. І. проф., Бядуля З., Бялькевіч Я., Бязозка Ю., Вазьнясенскі А. Н. проф., Вайскопф Ф., (Нямеччына), Вольскі Віт., Гараўскі В., Гарэцкі М., Глебка П., Гушча Т. (Якуб Колас), Дарожны С., Дзіржынскі Ул., Дрэўзін Ю., Дубоўка Ўл., Жылка Ўл., Замбрыцкі С., Замоцін І. І. проф., Іпалітаў-Іванаў М. проф. (Масква), Каладзе К. (Грузія), Калюга Л., Кляшторны Т., Крапіва, Кудзер Я., Кундзіш К., Лёсік Я., Лужанін М., Лявонны Ю., Маракоў В., Мачульскі В., Мрый А., Ордубадзкі М.-С. (Азарбайджан), Плаўнік І., Плашчынскі Я., Пратасевіч І., Пушкарэвіч К. (Ленінград), Пушча Я., Пэргэ Ф. (Фінляндія), Равенскі М. (Масква), Сааруні Ц., (Масква), Скрыблякас І. (Масква), Сьнежка Зьм., Таўзарашвілі Г. (Масква), Трыер Л., Туянец В., Хадыка Ўл., Хлябцэвіч Аўг. (Масква), Чарэніц Е. (Армэнія), Чорны К., Шашалевіч В., Шлюбскі А., Шынклер Хв., Яр і інш.

УМОВЫ ПАДПІСКІ НА ЧАСОПІСЬ „УЗВЫШША“

1. Падпісная плата на часопісь на 1929 г. (10 нумароў) 5 руб.
2. Комплект часопісі (6 нум.) за 1927 г. каштуе пры падпісцы 2 р. 50 к.
3. „ „ „ „ 1928 г. „ „ „ 5 р. 50 к.
4. Пры адначаснай падпісцы на 1928 і 1929 гады—1 компл. каштуе 8 р.
5. „ „ „ „ 1927, 1928 і 1929 г.г.—1 компл. каштуе 10 р.

Увага: Пры адначаснай падпісцы на 1928 і 1929 гады даецца такая рассрочка: 5 руб. пры падпісцы і 3 рублі пры атрыманьні 1-га нумару за 1929 г.

Пры падпісцы на тры гады—рассрочка такая: 5 руб. пры падпісцы, 3 руб. пры атрыманьні 1-га нумару за 1929 г. і 2 руб. пры атрыманьні 3-га нумару за 1929 г.

У паасобнай продажы кожны нумар часопісі за 1927 г.—1 р. 25 к., за 1928 г.—1 р. 50 к.

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ НА 1929 г. ЧАСОПІСЬ „УЗВЫШША“

Пры падпісцы на 1929 г. часопісь будзе каштаваць 5 руб., замест ранейшых 7 р. і будзе даваць 10 нумароў на год, замест ранейшых 6-ці нумароў на год.

ВЫПІСВАЙЦЕ КНІЖКІ „УЗВЫШША“

З. Бядуля—Танзілія (новэлі). П. Глебка—Шыпшына (лірыка).

Абедзьве кніжкі разам пры падпісцы каштуюць 50 кап.

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА на 1929 год на сельска-гаспадарчую часопісь „ПЛУГ“

Часопісь ставіць сваёй мэтай у популярнай форме азнаёміць наша сялянства з працамі даследчых станцый, працаю вучастковых агра-

У часопісі прымяюць удзел профэсары, на-
стаўнікі і навуковыя працаўнікі Беларускай
С.-г. Акадэміі, профэсары і навуковыя пра-
цаўнікі Беларускага Навукова-Даследчага
Інстытуту імя У. І. Леніна, спецыялісты
Нарквмзему БССР і інш.

номаў і зямельных працаўнікоў,
дасягненнямі сялян-даслед-
чыкаў і гаспадароў-практыкаў,
навінамі аграномічнай навукі і г. д.

Часопісь звязана з працаю Інсты-
туту Сялян-Даследчыкаў і з прак-
тычнай працай сялян.

ПАДПІСНАЯ ПЛАТА:
На 3 м-цы — руб. 60 кап.
На 9 м-цаў 1 руб. 10 кап.
На год 2 руб. 20 кап.
Паасобны № руб. 20 кап.

Гадавыя падпісчыкі „ПЛУГА“ за **ПРЭМІЮ** — 3 кніжкі па с.-гасп.,
1929 г. атрымліваюць у дадатак а паўгадавыя — 1 кніжку
Тым-жа, хто ў 1928 г. ня выпісаў „ПЛУГА“, пры падпісцы праз рэдакцыю
на ўвесь 1929 год, па іх згодзе могуць атрымаць у **ПРЭМІЮ** 6 кніжак,
якія былі прэміяй у 1928 годзе.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: непасрэдна у рэдакцыі „ПЛУГА“, на кожнай
пошце, у кожнага лістаносца, у кожнага агранома і ў кожнай кнігарні.

Рэдакцыйны часопісі **КОНКУРС** на лепшага зборшчыка пад-
„ПЛУГ“ праводзіцца піскі на „ПЛУГ“ на 1929 г.

Той, хто зьбярэ больш падпісак, атрымае **ПРЭМІЮ**.

Прэміі вызначаны як грашовыя, так і рознымі сельска-гаспа-
дарчымі: машынамі, прыладамі, насеннем, штучным угна-
еньнем, прышчэпамі і інш.

Колькасць і памер грашовых прэміяў:

I. Адна 50 р. на суму 50 р. || III. 8 па 10 р. на суму 80 р.
II. 4 па 15 р. на суму 60 р. || IV. 12 па 5 р. на суму 60 р.

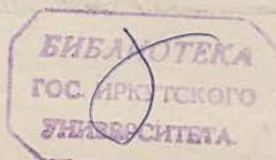
УСЯГО на суму грашовых прэміяў 250 руб.

Прэміі рознымі сельска-гаспадарчымі рэчамі: плугоў 10, 1000 шт. прышчэп, асыпнікаў 5.

Прэміі выдаюцца зборшчыкам, якія дасылаюць падпіску непасрэдна ў рэдак-
цыю „ПЛУГ“, па адрасу: Менск, Савецкая 71, НКЗ, рэдакцыі „ПЛУГ“.

Кожны зборшчык атрымлівае 10%
ад сабранай сумы падпіскі неза-
лежна атрымае ён прэмію, ці не.
Паміж хат-чыталень, кіраўнікі і
сябры якіх будуць прымаць удзел
у распаўсюджванні падпіскі, будзе
размяркована літаратура на 100 р.
Гадавыя камплекты „ПЛУГА“ за
1927-1928 г. можна выісаць за 50%
падпісной платы (1 р. 10 к. у год). Заказы на старыя №№ „ПЛУГА“ і інш.
выданні НКЗ накіроўваць: Менск, Савецкая 71, Выдавецтва НКЗ.

Падпісца на часопісь „ПЛУГ“ можна разам
з газ. „Беларуская Вёска“. Часопісь „ПЛУГ“
і „Бел. Вёска“ каштуюць у месяц 30 кап.,
а на год 3 р. 60 к.
Адрас газ. „Бел. Вёска“: Менск, Савецкая 63

— ТАВАРЫШЫ КРАЯЗНАЎЦЫ І АСЬВЕТНІКІ! —
НАБЫВАЙЦЕ ПОПУЛЯРНЫЯ КРАЯЗНАЎЧЫЯ КНІЖКІ!

ВЫШЛА З ДРУКУ
КРАЯЗНАЎЧАЕ АПІСАНЬНЕ:

АСІПАВІЦКІ РАЁН

≡ БАБРУЙСКАЕ АКРУГІ ≡

ВЫПУСК ДРУГІ:

КРАЯЗНАЎЧАЕ АПІСАНЬНЕ—1) МЯСТЭЧКА АСІПАВІЧЫ,
2) ЗБОРСКІ СЕЛЬСАВЕТ, 3) ВЁСКА ЖУРАВЕЦ, 4) ПОМНІКІ
— СТАРАСЬВЕТЧЫНЫ Ў АСІПАВІЦКІМ РАЁНЕ. —

ГЭТАЕ ВЫДАНЬНЕ ПАВІННА БЫЦЬ У КОЖНАЙ ШКОЛЕ ЯК ПАДСОБНІК
— ДЛЯ ВЫВУЧЭННЯ МЯСЦОВАГА КРАЮ. —

ВЫДАНЬНЕ ІНСТЫТУТУ
БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ

— Цана 80 кап. —

Прадаецца ў Інбелкульце і ў кні-
гарнях Бел. Дзяржаўн. Выдавецтва

ТАМ-ЖА МОЖНА НАБЫЦЬ І ПЕРШЫ ВЫПУСК
„АСІПАВІЦКІ РАЁН, БАБРУЙСКАЕ АКРУГІ“

— ПРЫРОДА. ЦАНА 2 РУБ. —

КРАЯЗНАЎЧЫМ ОРГАЊІЗАЦЫЯМ І ПААСОБНЫМ
КРАЯЗНАЎЦАМ УСТАНОЎЛЕНА СКІДКА Ў 15%.

80000002048503

ПРЫМАЕЦА ПАДПІСКА на 1929 г.

НА ПОПУЛЯРНА-НАВУ-
КОВЫ КРАЯЗНАУЧЫ
ЧАСОПІС

„Наш Край“

- „Наш Край“ змяшчае артыкулы популярна-навуковага характару па ўсіх галінах краязнаўства ў БССР.
 „Наш Край“ змяшчае кіраўнічыя ўказанні: анкеты, праграмы, інструкцыі і метадычныя артыкулы па краязнаўстве.
 „Наш Край“ дае на сваіх старонках адбітак працы ўсіх краязнаўчых арганізацый БССР.
 „Наш Край“ павінен быць у кожнай школе, народме, хаце-чытальні, клубе і бібліотэцы.
 „Наш Край“ павінен быць настольнай кнігай кожнага краязнаўцы.

У ЧАСОПІСЕ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

М. Азбукін, Г. С. Аляксандраў, А. Аніхоўскі, К. Атраховіч, Н. Бываеўскі, З. Бядуля, М. Бялуга, Проф. П. Бузук, Д. Васілеўскі, І. Віткоўскі, Проф. Васількоў, М. Грамыка, Г. Гарэцкі, М. Гарэцкі, А. Ганжын, Зым. Даўгяла, В. Дружыц, С. К. Жураўскі, М. Зьбіткоўскі, Проф. У. М. Ігнатоўскі, А. Казак, Я. Каранеўскі, Кіпель, М. Кіркевіч, А. Квяткоўскі, А. Крукоўскі, Я. Кісьлякоў, М. Каспяровіч, Куправіч, М. Ламака, В. Ластоўскі, Макарэўскі, Д-р Магілеўчык, Мацьвяёнак, У. Мікіцінскі, М. Мялешка, Натальін, С. Нікіфаровіч, А. Нямоў, Г. Парэчын, Проф. В. Пераход, Проф. У. Пічэта, Я. Ракаў, В. Самцэвіч, П. Самцэвіч, Проф. П. Салаўёў, Н. Савіч, А. Сянкевіч, А. Сяргеенка, Я. Траяноўскі, Я. Троська, У. Уладзімераў, Проф. А. Фядзюшын, Е. Цехановіч, А. Шашалевіч, Ал. Шлюбскі, М. Шчакацін, Проф. Яцантоўскі і шмат іншых.

Умовы падпіскі: На год . . . 4 р. — к. | На 3 м-цы 1 р. 25 к.
 На паўгода 2 р. 25 к. | На 1 месяц — р. 50 к.

Гадавым падпісчыкам выдаецца прэмія — „АСІПАВІЦКІ РАЁН“, выпуск II — узорнае краязнаўчае апісаньне сельсавету, мястэчка і вёскі. Кніжка патрэбная для працы кожнага краязнаўцы, настаўніка і політасветпрацаўніка.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦА: ў рэдакцыі часопісу „Наш Край“ (Менск, Рэволюцыйная, № 21, Ц. Б. Краязнаўства), у ва ўсіх паштовых аддзяленьнях, у раённых і акруговых краязнаўчых арганізацыях і ў ва ўсіх кнігарнях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.

„НАШ КРАЙ“ прадаецца: ў Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры Бел. Акадэміі Навук, у ва ўсіх аддзяленьнях БДВ і ў ва ўсіх аддзяленьнях і кнігарнях іншых выдавецтваў.

Выпісваць можна з Ц. Б. Краязнаўства поўн. компленты часопісу „Наш Край“ ад 1-га нумару да канца 1928 г. са снідай для краязнаўчых арганізацый і паасобных краязнаўцаў у 30 % — за 10 руб.

Апрача гэтага ў ЦБК прадаюцца:

- „Працы I Ёсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“ — 50 кап.
 „Працы II Ёсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“ — 50 кап.
 Асіпавіцкі Раён — першы выпуск — 2 р.
 Асіпавіцкі Раён — другі выпуск — 80 к.